

**Avdeling for nordisk
språk og litteratur**

NOR-
skrift

**Arbeidsskrift for nordisk
språk og litteratur**

Nr. 91/1996

Redaksjonskomité: Harald Bache-Wiig, Kristian Emil Kristoffersen
Gunnar Sivertsen, Arne Torp

NORskrift. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur blir utgitt av Avdeling for nordisk språk og litteratur, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo. Spørsmål om abonnement kan rettast til Ellen Wingerei, telefon 22 85 70 13.

Adressa til redaksjonen er Avdeling for nordisk språk og litteratur
Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
Boks 1013 Blindern
0315 Oslo

ISSN 0800.7764

Egennavnenes grammatikk i moderne norsk

MARIA L. ALJOKSJINA

INNHOLD

Innledning.....	1
Første kapittel. EN og den grammatiske kategorien numerus.....	5
Annet kapittel. EN og den grammatiske kategorien bestemthet.....	20
I Kombinasjonen UA+EN.....	21
II Artikkel ved kombinasjonen appellativ + EN.....	36
III Artikkel ved kombinasjonen EN + FN.....	44
IV "Enkelt bestemmelse" og "dobbel bestemmelse" ved EN.....	47
V SA som bestanddel av EN.....	51
Tredje kapittel. EN og den grammatiske kategorien kasus.....	57
Fjerde kapittel. EN og den grammatiske kategorien genus.....	66
Forkortelsesliste.....	76
Litteraturliste.....	77
Primærkilder.....	80
Tillegg I - Numerus.....	82
Tillegg II - Kasus.....	85
Tillegg III - Genus.....	86

INNLEDNING

Mennesker har vært interessert i egennavn (heretter: EN) siden Aristoteles' tid, og mange kjente filosofer og lingvister har beskjeftiget seg med dem. Tross denne interessen og tross de intensive teoretiske studier i det 19. og 20. århundret er vi ennå ikke kommet frem til noen EN-definisjon som er akseptert av de fleste forskere innenfor faget.¹ Det er tvilsomt om det i det hele tatt er mulig å utarbeide en definisjon som både er klar, konkret og lettvin. Det samme gjelder til en viss grad den gamle striden mellom tilhengere av de to motsatte syn på EN: "EN denoterer, men konnoterer ikke", og "EN uttrykker et begrep". Det er desto vanskeligere å avgjøre denne striden, ettersom selve begrepene semantikk og betydning mangler uangripelige definisjoner.

Praktiske studier av EN innenfor et språk gir grunn til å akseptere et mellomsynspunkt: man kan anta at EN fungerer som merkelapper eller som sekundære navn på materielle eller ideelle objekter, men er ubegrenset i sin potensielle konnotative betydning, som i praksis kan realiseres på det fonetiske, morfologiske, leksikalske eller onomastiske nivå og som i sin form og kraft er avhengig av individets måte å assosiere på.

Som betegnelse for individuelle objekter som danner en klasse av ensartede objekter, blir EN ofte i bevisstheten oppfattet som en klasse som assosieres med et tilsvarende begrep, noe som gir grunn til å klassifisere EN etter betydning. Men det skjer ikke så sjelden at EN av en viss kategori (f.eks. kvinnenavn) blir brukt for å betegne objekter som tilhører en helt annen begreps- eller artefaktkategori (i russisk f.eks. sofaen "Julia", i norsk søppelbøtten "Lise"). Derfor er det neppe mulig å lage en streng klassifikasjon av EN etter deres betydning. En klassifikasjon av denne type kunne ikke bli uttømmende, siden den ellers måtte omfatte alle objekter i den materielle verden.

At EN plasseres i utkanten av substantivkategorien, skyldes visse morfologiske og semantiske forskjeller mellom proprier og appellativer og har ført til at onomaster tradisjonelt har studert det etymologiske, typologiske og begrepsmessige aspektet (det mest omstridte) ved EN. Det grammatiske aspektet har derimot vært betraktet som noe sekundært pga EN-enes svake påvirkning på språket.

Dette gjelder også onomastikken i Skandinavia, som ellers er preget av inngående teoretiske studier. Teorien om EN-enes denotative betydning forfektes av mange forskere (Bertelsen 1911; H. Sørensen

¹ Om noen EN-definisjoner se Berkov (1973).

1958; Zilliacus 1966; Christensen, K. Sørensen 1972). Noen forfattere (Rostvik 1969-70; Pamp 1976,1979-80; Dalberg 1989, 1991) går ut fra at EN mangler betydning oppfattet som konseptuell betydning², men aksepterer at EN har assosiativ betydning³, som de får via individets lingvistiske og ekstralingvistiske erfaring samt dets ideer om objektet⁴, noe som gjør assosiasjoner subjektive og variable. To komponenter i ENs betydning⁵ - onomastisk og appellativisk (Andersson 1973-74:156) - er til stede i varierende grad, noe som gjør det mulig å skille ut (halv)appellativiserte EN og oppfatte grensen mellom proprier og appellativer som utvisket⁶. ENs struktur analyseres av Pamp (1973-74; 1977-78). Det er utarbeidet et utviklet terminologisystem innenfor onomastikken ved å dele verden etter denotat kategorier og danne et system av tilsvarende onomastiske enheter: "naturnavn" - "kulturnavn" (Zilliacus 1973:28), "naturnamn" - "artefaktnamn" (Pamp 1967:7)⁷. Interessen som opprinnelig mest ble rettet mot toponymisk forskning, er for tiden like stor for antroponymiske studier (Søndergaard 1974-76, 1979; Svanevik 1983,1991; Andersson 1985).

I Norge konsentrerer man seg stort sett om lokale fenomener i toponymi og antroponymi: Det lages systematiske beskrivelser av toponymer av visse kategorier eller av antroponymer som er typiske for visse lokaliteter (Alhaug 1976; Harsson 1984); EN analyseres på det leksikalske og semantiske plan (Hoel 1983; Schmidt 1983; Harsson 1984; Kruken 1987); man studerer gjensidig påvirkning av toponymer og antroponymer innenfor visse områder (Helleland 1983) og driver etymologiske studier (Nes 1987). Regelmessig samles, beskrives og

² I lingvistisk terminologi er konseptuell betydning identisk med logisk, denotativ og kognitiv (Leech 1975:13).

³ Assosiativ betydning oppfattes som identisk med pragmatisk betydning hos Leech (1975) og Langendonck (1979, 1985).

⁴ Konnotativ betydning er til en viss grad akseptert av Sørensen (1958, 1963).

⁵ Nicolaisen (1975:161) beskriver tre nivåer i ENs betydning: leksikalsk (ordets betydning som i ordbok), assosiativ (konnotasjoner knyttet til navnet), onomastisk (betydning av et EN for seg selv løsrevet fra den leksikalske betydning). Den leksikalske og den onomastiske betydning forener han som to subkategorier av lingvistisk betydning. Superanskaja (1986:104) inkluderer i den lingvistiske del av betydningen av et EN slike parametere som motiver for navnegivingen: det spesifikke ved navnets eksistens i språket, moderne oppfatning av navnet, dets historie og den etymologiske utvikling av navnets rot.

⁶ Samme synspunkt finner man hos Pulgram (1954:189). Rostvik (1969-70:116) mener tvert imot at grensen er tydelig. Kommentarer til dette finnes også hos Dalberg (1986, 1989), som fremhever at det finnes homonymer blant proprier og appellativer.

⁷ Se også Christensen, Sørensen (1972); Schmidt (1981); Helleland (1983), Dalberg (1991); NORNA-rapporter 23: Personnamnsterminologi, 1983.

analyseres moderne (mikro)toponymiske, antroponymiske og zoonymiske enheter (Kruken 1992), arkivmateriale bearbeides og publiseres (Helleland 1982). Forholdet proprium - appellativ analyseres av Kristin Bakken i hennes doktoravhandling (under arbeid). På det grammatiske plan er EN behandlet enkeltvis (Haslev 1987; Helleland 1990).

I systematiske beskrivelser av norsk og dansk grammatikk (Western 1921, Diderichsen 1962, Coward 1986), der EN tradisjonelt er betraktet som en kategori innenfor substantiv, finner man noen observasjoner av forholdet mellom EN og de grammatiske kategorier tall og bestemthet. Disse samt kategoriene kasus og genus er betydelig mer belyst hos F.-E. Vinje i hans *Moderne norsk*. Definisjon av EN finnes i en rekke ordbøker (NRO bd.1:838; Bokmåls:116; Riksmåls:137; SNO:129). Disse definisjonene er ganske like hverandre og ligner også den man finner hos f.eks. Western (1921:391), så vel som i en norsk grammatikk for ungdomsskolen (Bjørge 1971). De definerer EN som en individuell betegnelse for et sted eller en person, som skal skrives med stor forbokstav og som tilhører substantivene.⁸

Siden forholdet mellom EN i norsk og grammatiske kategorier som numerus, kasus og genus samt bestemthet ennå ikke har vært analysert av norske onomaster, og siden det flere ganger har vært understreket at det er nødvendig å studere EN på det grammatiske plan (Kurilovich 1962:266; Superanskaja 1985:133; Nicolaisen 1975:14, 1985:120), våget jeg å gå løs på denne oppgaven. For meg som utlending var det sikkert på mange måter lettere å betrakte EN fra en litt utradisjonell synsvinkel.

Materialet for analysen av norske EN stammer fra tre kilder. De skriftlige kildene, som alle var på bokmål, besto av avisstoff på ca. 20.000 sider (stort sett avisene Aftenposten, Dagbladet, Arbeiderbladet for perioden 1988-90), ca. 5.000 sider i blader og magasiner fra samme periode (hovedsakelig A-Magasinet, som var av spesiell interesse pga sin "Leserbrev"-spalte), ca. 5.000 sider i skjønnlitteratur, reklameannonser, teaterprogrammer osv. Totalt ble det dermed analysert ca. 30.000 sider (av disse utgjør avissider to tredjedeler), som ga ca. 2.000 eksempler. Det muntlige stoffet (noen få eksempler) ble registrert under mine samtaler med Oslo-folk som snakker standard østnorsk. Dialektale navneformer, samt navneskikk i norsk er et meget spennende materiale som skal samles, systematiseres og analyseres for seg selv, og som etter min mening utgjør et altfor uensartet tema til å bli drøftet av en

---

⁸ Sml. definisjoner gitt av Gardiner (1954:43); Pulgram (1954:196).

utlending, som bare kan vurdere situasjonen utenfra. Som en tredje kilde hadde jeg svar fra 250 informanter, Oslo-folk i alderen fra 13 til over 70 år. De ble delt i 5 aldersgrupper på 50 personer med samme antall kvinner og menn (25) i hver: skolebarn (13 år), gymnasiaster (18 år), studenter (25-35 år), middelaldrende personer (40-65 år), eldre personer (over 70 år). Det ble utdelt et spørreskjema med 144 posisjoner, som til sammen ga 36.000 svar fra informantene⁹.

Innsamling av materiale skjedde både i St.Petersburg (i 1990) og i Oslo (i 1991), og jeg hadde mine veiledere både i Russland, ved Universitetet i St.Petersburg, prof. Valerij Berkov, og i Norge, ved Universitetet i Oslo, prof. Dag Gundersen, f.am. Tor Guttu og Svein Lie, som bidro mye til at min avhandling kom i stand. Gode råd og mye støtte fikk jeg også fra kolleger ved Avdeling for namnegransking ved Universitetet i Oslo, samt fra f.aman. Gulbrand Alhaug (Universitetet i Tromsø) og fra prof. Finn-Erik Vinje.

Min spesielle takk til Norskkrift-redaksjonen for anledningen til å publisere min avhandling.

---

⁹ Alle skjemaene var anonyme med unntak av det utfylt av Finn-Erik Vinje.

FØRSTE KAPITTEL

EN OG DEN GRAMMATISKE KATEGORIEN NUMERUS

Spørsmålet om hvorvidt EN kan ha flertallsform, er den minst omstridte i teorien om EN. De fleste forskere er enige om at EN som en betegnelse på et enkelt objekt ikke er i stand til å danne flertall. EN-pluralis står svært nær appellativ (Western 1921:417; Jespersen 1929:139; Bloomfield 1933:205; H. Sørensen 1958:134, 1963:86; Christensen, K. Sørensen 1972:10; Pamp 1979-80:59; Dalberg 1985:130, 1989:37; Coward 1986:73). Bøyning i tall er umulig fordi EN ikke inneholder numerusmorfem eller "number flexiv" (Christensen, K. Sørensen). EN-pluralis er like lite mulig som pronomenet "jeg" i flertallsform (Jespersen). Tallord eller artikkel foran EN (two Johns, a Macintosh) forvandler EN til appellativ (Bloomfield). Alle EN er monoreferente, det gjelder også EN-pluralia tantum; dermed er følelsen av flertall ved EN-pluralia tantum svakere enn i appellativer i flertallsform (Dalberg, Pamp). Siden EN-pluralia tantum ikke har parallell entallsform, må de anses som EN singularis (Christensen, K. Sørensen).

H. Sørensen er den som uttrykker seg klarest om at EN er uforenlige med begrepet pluralis: "Proper names are individual names if and only if their meaning is so structured that they cannot possibly denote more than one entity" (Sørensen 1963:86). Forfatteren ser ikke EN-pluralis i kombinasjonen "the two Johns", siden John etter hans mening er blitt til appellativ, og i tilfellet "the Andes" mangler designator Andes flertallsindikator.

Noe mindre bestemte i sine meninger er Gardiner (1954:11-15), Pulgram (1954:153-154, 190), Diderichsen (1962:30,101), Andersson (1973-74:152) og Zareba (1981:57). Flertallsform av EN er mulig, men forekommer ganske sjelden; numerusbøyning er særegen for alle klasser som har kasusbøyning (Diderichsen). EN-pluralis skal betraktes i to aspekter: som flertallsform i et kollektivnavn basert på navnet til ett medlem av en familie (Weibullarna < en Weibull), og som flertallsform av type "Karlar" - en appellativsubklasse, men fastere tilknyttet EN enn et vanlig appellativ (Andersson). Midt imellom EN og appellativer finner vi kategorien "common proper names" (Gardiner, Pulgram). Ifølge Pulgram er denne mellomposisjon et tegn på overgangen fra EN til appellativ, men han understreker forskjellen på common proper name og appellativ: "If names do not appear in the plural, what about les

Boileau, the Smiths, i Francesi?.. these plurals are not really proper names. But neither are they nouns” (Pulgram 1954:190).

En forfatter som uttaler seg nokså klart til fordel for ENs evne å danne flertallsform, er Langendonck: “I would maintain that all PNs are countables. The opposite view that all PNs are uncountables appears to be a misunderstanding resulting from the fact that PNs are incompatible with numerals... PNs clearly pertain to divided reference” (Langendonck 1981:70-71). EN med sine semantiske og morfologiske egenskaper sammenholdes med kategorien singularis, men det hindrer ham ikke i å betrakte EN-pluralia tantum som EN som nevner en viss mengde oppfattet som en enhet. “If we define the features singular and plural as operators, we can represent collectivity by a Singular operator, having a Plural operator in its scope... PNs always have the Singular as the highest operator” (loc. cit.:71).

Når det gjelder det omstridte spørsmålet om hvorvidt John “1” og John “2” skal betraktes som homonymer - synspunktet hos mange lingvister, bl.a. H. Sørensen (1963:79-81, 85), Christensen, K. Sørensen (1972:12), Andersson (1973-74:153) - eller om de bør regnes som to realiseringer av ett og samme navn - meningen blant språkfilosofer - foreslår Langendonck følgende konklusjon basert på mangel av deskriptiv betydning hos EN: “It makes sense to speak of homonymy between two words only if those have a descriptive meaning. It is pointless to speak of homonymy relation between “John”1” and John “2”. We can say then, that they share the same name form, because the name form is merely a sound sequence” (loc. cit.:72-73).

Langendoncks oppfatning av EN synes å være dekkende for alle betraktningmåter: Går man ut fra en annen oppfatning, beholder EN sin proprie status i språkbruken i noen få tilfeller. Det utbredte syn at EN ikke har substantivenes vanlige morfologiske veksling, dvs. bøyning i entall/flertall og ubestemt/bestemt form, og at EN blir til et appellativ når det får foranstilt artikkel, adjektiv eller flertallsendelse, innebærer at EN tilhører kategorien EN bare i “grunnformen” (oftest entall) og når det ikke har attributt, mens alle de andre EN brukt i dagligtale bør betraktes som delvis (halvt, to tredjedels osv.) appellativer. Men heller ikke EN i entallsform og uten attributt kan alltid betraktes som EN som sådanne. ENs status avhenger av navnenes metaforiske og metonymiske betydninger, som f. eks. i tilfelle (1) Oslo og Sogn hånd i hånd til Brussel (Frem.21.2.92:10). Det gjelder også tilfeller av type “Anne er vakrere enn Randi”, der EN som betegner objekt, også betegner et appellativisk begrep. Man må også nevne navnenes konnotasjoner på vidt forskjellige

plan som kjennetegner ethvert EN, såfremt det er kjent og alminnelig brukt i samfunnet. Kombinasjonen Ola Nordmann (foruten mange andre produsert etter samme modell - Ola Dunk, Ola Business, Ola Velger, Ola Skiløper) har en utpreget generaliserende funksjon. "Ola Nordmann" finner man i "Bevingede ord" (1986:678) og i SNO (1991:420), men der er det bare fornavnet som har stor forbokstav, noe som virker appellativiserende i enda større grad. Jo større konnotasjonsvolumet blir, desto vanskeligere er det å oppfatte et EN som EN. Forskjellige kjensgjerninger, karakteristikker og begreper som ligger bak det, gjør EN mindre treffende som betegnelse på et objekt: (2) England - England er et navn der har sådan klang utover i verden som aldri noe ord har hatt (Frem.21.2.91:5). Det som er ment her, er liberalisme, parlamentarisme, politikk og ellers landets ånd.

Med andre ord, det er bare ukjente EN som ikke kan ha konnotasjoner (unntatt mulige assosiasjoner ved navnets stavemåte og klang). Det gjelder for øvrig hvert ukjent ord i morsmålet eller i utenlandske språk, som verken betyr eller betegner noe og er dermed et EN som sådant. Men med synspunktet at bare EN uten brukssammenheng og uten referentbasert innhold kan betraktes som egentlige, "rene" EN, blir antallet sterkt redusert. EN beholder sin status bare i to tilfeller: hvis det står foran eller etter et forklarende appellativ - (3) Søknader fra de to naboland Sverige og Finland (Frem.21.2.92:5); hvis navnet selv fungerer som en selvstendig gjenstand for oppmerksomhet - (4) "Randi (k) - yngre form av norr. Ragnfrid - "råd, beslutning" + "vakker" (Navne.1990). Med et så strengt kriterium blir både fenomenet EN og det onomastiske forskningsfeltet urimelig sterkt innskrenket.

For de skandinaviske språk og engelsk er det naturlig å prøve overgangen fra proprium til appellativ ved å sette ubestemt artikkel foran navnet: min/my John, denne/this John resulterer i en/a John (selv om *en/a John ikke eksisterer som et begrep og heller ikke kan tas med i en ordbok)¹⁰. Dermed danner a John og two Johns, a Gainsborough og two Gainsboroughs binære opposisjoner: entall - flertall, likesom appellativer.

Det er ikke så ofte man konsentrerer seg om bruk av tallordet *én* ved EN, noe som er knyttet til spørsmålet om ENs bruk i flertallsform. Tar vi et eksempel " *Én tykk Hamlet er det eneste teatret har til sin disposisjon for øyeblikket", er det klart at navnet har forandret sin

¹⁰ Om dette se Gardiner (1954:13,49); Pulgram (1954:167); Sørensen (1958:134, 1963:25); Dalberg (1989:37).

status betydelig. Men det blir ikke riktig å nekte navnet dets propriale status fullstendig bl.a. fordi appellativet “*hamlet” i en ordbok skulle ha en helt annen betydning enn “skuespiller, som spiller Hamlet”.

Kombinasjonen “*én* + EN” er ikke sjelden i norsk. Den forekommer ved ellipse av fagord eller objektets appellativiske betegnelse, som er lett å erstatte logisk¹¹: (5) Det finnes bare *én* Bonde i New York-katalogen (VG 11.7.74:15). Denne kombinasjonen kan baseres på metonymisk eller metaforisk bruk av EN: (6) Men midt oppe i dette dro h.r.advokat Arne Haugestad til Moskva som et oljet lyn for å møte general Titov, som imidlertid skal ha vært av den formening at *én* Arne kan være mer enn nok og vel så det (Aftp.28.10.89:2). ”*Én* + EN” kan være grunnlaget for et ordspill: (7) Når hun nå vil flyte på stemningsbølgen fra Tsjekhov, nøyer hun seg ikke med *én* “Måken”, enn si *én* “Villanden” for å minne om inspirasjon fra russeren. Hun vil ha mange “Måker” (Aftp. 25.1.90:36).

I sin grammatikk fra 1921 tar Western for seg EN mer grundig og detaljert enn det er gjort f.eks. av Steblin-Kamenskij (1957), Coward (1986) eller Diderichsen (1962). Hos Western (1921:417) finner man en lang rekke eksempler som kan systematiseres på følgende måte:

1 Landets tradisjonelle kongenavn - “Norges Olaver” (tilsvarende eksempel finnes også i Cowards grammatikk (1986:73): “de mange Kristianer og Frederiker i dansketiden”).

2 Fellesbenevnelse på alle medlemmer av en familie: “Alle Rosser hadde nemlig vært vindskibelige Folk.” Diderichsen (1962:35) bruker termen kollektivnavn om slike tilfeller (“Bangerne er nogle sære Snegle”). Coward skiller mellom familienavn - Ruud-ene, Vogt-ene - og kjente historiske slektsnavn - Fuggerne - og markerer forskjellen ved stavemåte.

3 Betegnelse for ulike kombinasjoner av familiens medlemmer: “Wergelandene stod midt istring - både far og sønn; Grimmernes arbeide med folkeminner”; her finner vi også betegnelser for alle barn i familien: “Hun har faat et underlivstilfælde nu, ovenpå de ti smaa Iversener” - og for representanter for menn i flere generasjoner - ”Alle von der Paster hadde været kjøbmænd”.

---

¹¹ Ifølge de russiske navnegranskere Kornilov og Azarh, eksisterer EN i språket alltid i kombinasjon med tilsvarende fagord. Modellen for å inkorporere EN i språket er dermed universal: fagord + EN, men den er mindre aktuell for tale, der det vanligvis forekommer ellipse av fagordet og hvor det er både konteksten og situasjonen som klargjør objektet. Bruken av fagord er obligatorisk når EN av *én* kategori blir brukt for å betegne et objekt som tilhører en annen kategori (Kornilov 1975:5-8; Azarh 1981:6-7).

4 Betegnelse på dyr med samme navn: “Omtrent paa den tid fik vi besøk av en flink jæger, som hadde en hund som het Pan. Mens jægeren og jeg hilste paa hinanden, stod begge Paner og gjorde det samme.”

Til disse fire eksempeltypene der flertallsformen av EN er begrunnet med det faktiske flertallet av objekter som har samme navn, skal det tilføyes to som kommer fra en annen kilde, nemlig Diderichsens grammatikk. Det er betegnelse for navn (personer som tilfeldigvis bærer samme navn) innenfor et visst kollektiv: “Det er tre Sørener i første klasse”, og betegnelse for noen toponymer med samme navn - “I Danmark har vi tre Nykøbinger”.¹²

5 Metaforisk bruk av EN i flertallsform: a) antroponym: “Jeg følte mig hemmelig sat i klasse med en af disse Tulle-Kristianer og Narre-Lorentser”, b) toponym: “Ildrøde Vesuver”.

Eksempel på metonymisk bruk finner man bare hos Diderichsen: “Han har kjøbt to Rembrandter”.

Ingen av de nevnte grammatikkene gir eksempler på følgende typer: “The mirrors all around her showed a dozen separate Janes” (Gardiner 1954:24), “Darius had known England before and after the repeal of the Corn Laws, and the difference between the two England was so strikingly dramatic” (Jespersen 1958:75).

I skriftlige kilder har jeg funnet få eksempler på bruken av EN-pluralis. Eksempeltypene er heller ikke mange, og stort sett stemmer de overens med den ovennevnte inndelingen, men det kan også nevnes en del andre punkter.

I EN-pluralis som betegnelse for reelle, kjente objekter med samme navn

1 Antroponymer i flertallsform:

a) fornavn: (8) Det er overraskende at det so fort, dvs. når det frå før berre er ein Ivan i Nord-Norge, blir laga eit samansett namn som inneheld Ivan ... Totalt har Nord-Norge 371 Ivan-ar, dvs. 26,5 % av alle Ivan-ane (Alhaug 1976:17)¹³.

¹² Andersen (1973-74:152) siterer følgende eksempel fra O. Turells grammatikk: “det finns flera Storsjöar, Svartåar i Sverige”. Christensen og K. Sørensen (1972) oppfatter slike navneformer som appellativer, et syn som Andersson ikke deler. Det finnes ikke tilsvarende eksempler i mitt norske materiale.

¹³ Jeg har ikke funnet tilsvarende eksempler på bokmål og siterer dette som et slående eksempel på hvordan et “rent” EN bøyes i tall, og som også støtter oppfatningen at Ivan’ og Ivan” er homonymer.

b) tradisjonelle kongenavn: (9) ...det sies at en av George'ne i England var sinnssyk (Sjostakovitsj 1980:208); (10) ...avlingen av mektige Ivaner (Hirsch 1991)¹⁴.

c) betegnelse for medlemmer av kjente familier, dynastier: (11) I Orkla fikk man dette inn gjennom morsmelken gjennom Wallenberg'ene (Aftp.13.1.90:7).

d) betegnelse for ulike kombinasjoner av menn innenfor familien: (12) Ted Kennedy framstilles som mannen med dårlig innflytelse på de yngre Kennedy'ene (dvs. to brødre), (13) Kvelden endte med at Kennedy'ene (dvs. onkel og nevø) tok med seg damer hjem på landstedet (Dgbl.16.11,91:10).

e) kombinasjon av fornavn på én person og etternavn på en annen: (14) ...levnet ikke mange sjanser til skøyteløperne Torgeir Bjørn og Bjørn Dæhlie. Men Bjørnene var like frempå som deres kolleger, NM-maskottene (Aftp. 25.1.89:47). Jeg fant bare ett eksempel av det slag og regner det som et rent unntakstilfelle. For innfødte selv synes denne sammenslåing nokså rar og kunstig. Den kan skyldes innflytelsen av idrettsspaltens spesielle tone - lett, familiær, spøkende - som i en samtale mellom kompisar.¹⁵

f) tilnavn som kollektivnavn på en rekke personer som ikke er i slekt: (15) Dere har ingenting at gjøre her etter de Haugesunderne deres reiste (Grieg 1926:11).

2 Zoonym i flertallsform: (16) Det finnes 7200 Dagroser i Norge. Tett oppunder kommer Stjerne eller Stjerna, Rosa, Litago og Røddlin (Dgbl.13.1.90:26).¹⁶

3 Toponym i flertallsform: (17) ... begge Fjellsjøene blånet enda lenger nord (Falkberget 1975:98).

Som overgangsformer mellom EN-pluralis som betegnelse for en viss reell mengde og bruk av EN-pluralis i overført betydning finnes det to eksempeltyper der EN i stor grad er blitt appellativisert:

II Antroponym i flertallsform som betegnelse for et helt objekt oppfattet som en psykologisk mengde: (18) Camilo Jose Cela (fra Spania) - professor og senator. ...Det finnes med andre ord to

¹⁴ Eksempelene (9) og (10) kommer fra oversettelser av russiske tekster. Bruken av EN-pluralis er vanlig i russisk, det gjelder i særdeleshet EN i overført bruk. Jeg siterer oversettelsene, siden de er laget av innfødte og viser språkets reelle og potensielle muligheter.

¹⁵ Mer detaljert se Vinje (1970:76; 1976:121).

¹⁶ Ut fra første setning er det antall kyr det dreier seg om, og navnet er dermed i stor grad appellativisert. Men i andre setning setter man "rene" EN i frekvensrekkefølgen hvor Dagros er logisk inkludert i som første komponent. På den måten blir navnets proprial status tross flertallsformen.

Cela'er, en tenker og en vellysting, den ene rå og den andre menneskelig (Aftp. 28.10.89:6).

III *Frekvenszoonym i flertallsform i generaliserende funksjon som betegnelse for alle dyr av den art:* (19) S.O. i Norsk Rødt Fe sitter ved dataskjermen på sitt kontor og leter etter oksemødre blant samtlige NRF-Dagros'er i hele landet (Dgbl. 13.1.90:26).

IV *EN-pluralis i overført betydning*

1 Metaforisk overføring av personnavn er relativt frekvent, analogisk bruk av toponymer burde også være teoretisk mulig, men er ikke blitt registrert. (20) - Jeg vil heller ha én Gunde Svan enn ti Geir Holte'r, sier en fabrikkrepresentant (Aftp. 24.1.89:18). Metaforer blir oftest basert på navn av kjente litteratur- og filmpersoner: (21) Når det gjaldt kunst og kultur, var både Stalin og Hitler to "Jeppe'r i baronenes seng" (Aftp.12.7.90:8); (22) For mens Batman'er og Turtle'er og Bart Simpson'er kommer og går, så er det Donald som består (A-Mag.19.10.91:39).

2 Metonymisk overføring er litt mindre frekvent, men nokså variert.

a) Navn på en maler som betegnelse for hans kunstverk: (23) ...verden besitter færre "ekte Rembrandt'er" (Aftp.4.11.91:43);

b) navn på en person fra et teaterstykke som betegnelse for skuespilleren eller måten rollen tolkes på: (24) Publikum er vant til eksalterte Hamleter, til kjønnsløse Hamleter, vil jeg si (Sjostakovitsj 1986:14), (25) Du så dem på TV i går kveld - de fire jentene som skal spille "Annie". ...Dagbladet møtte de fire Anniene i går før de skulle være med i NRKs "Lørdagsvarieté" (Dgbl. 28.4.91:43);

c) navn på en organisasjon som betegnelse for medlemmer av denne organisasjonen: (26) Farmen ble overfalt og svidd av av Mau-Mau-banditter. ...De har kanskje hørt at hele familien min ble drept av Mau-Mau'ene på farmen utenfor Nairobi? (Calving 1964:17,83).

Tale gir eksempler på en annen bruk av EN i flertallsform. Her finner man det som mangler i skrift, nemlig fornavn og toponymer i flertallsform i samsvar med det reelle antallet objekter : (27) I min klasse var det fire Bjørner; Det finnes også flere Larser på Margits side; Jeg kjenner to Bernter, mannen min og en som jobber på Rimi; Det blir da forskjell på disse to Iraene. Ofte får EN i slik bruk familiær, spøkefull klang: (28) God morgen, Bjørnene mine. Appellativisk komponent i sammensatte appellativer (-gate, -vei) bidrar til danning av EN-pluralis: (29) Vi har mange Storgater i Norge; Det er tre Linjeveier i osloområdet.

Bruken av tallord og artikler ved EN-pluralis virker i stor grad appellativiserende.

De fire mest brukte måtene å markere EN-flertall på kan eksemplifiseres ved navnet på filmkunstprisen "Oscar". Den mest utbredte er kombinasjon av rammeord i flertallsform og EN-singularis: (30) Filmen fikk tre Oscar-priser - for årets beste film, beste regissør... (A-Mag. 30.12.89:46). Nokså ofte brukes det umarkert form av EN i entallsform uten rammeord, og flertallet markeres i så fall bare av tallord: (31) Vietnam-filmen som ble nominert til åtte Oscar og vant fire (Aftp. 4.4.90:11). Siden kombinasjonen "en ny Oscar" er så vanlig, kunne man regne med å finne eksempler på markert form *"to Oscarer" (på linje med Volvoer, Mercedesene), men slike tilfeller har jeg ikke registrert¹⁷. Lite brukt, men mulig er formen med -s som flertallsmarkør, en senere engelsk påvirkning: (32) Filmen ble nominert til tre Oscars - for årets beste film, manuskript og kvinnelige birolle (A-Mag.19.10.91:113). Flertallsmarkøren -s sees bare i utenlandske EN: (33) iår går 33000 Mariutis (dvs. biler) til Europa (Aftp. 4.11.91:25).

Siden det ikke eksisterer faste regler - klassifiserende eller normerende - for bruk av EN-pluralis, blir valget av flertallsmarkering en "hver sin smak"-sak og styres av individuell språkfølelse, svakere eller sterkere behov for presis uttrykksmåte.

Som et forsøk på å presisere det markerte formfeltet og det umarkerte formfeltet ble det utarbeidet et spørreskjema med 32 posisjoner (til sammen 90 setninger), der flertallet av de fleste EN er markert på tre måter: markert form uten rammeord, umarkert form, markert form med rammeord. Setningene er formulert med tanke på mulighetene for bruk av EN-pluralis i russisk og engelsk, de inneholder eksempler på bruk av personnavn og stedsnavn både i direkte betydning (10 posisjoner/36 setninger) og overført betydning (15 posisjoner/41 setninger); det gjelder også titler på bøker, filmer o.l. (5 posisjoner/10 setninger). To posisjoner (3 setninger) er knyttet til det "psykologiske" flertallet av et helt, enkelt objekt - person og geografisk enhet.

Å angi muligheten for å bruke EN-pluralis betydde for informantene å velge ett svar blant fire foreslåtte, nemlig om setningen med EN-pluralis synes å være a) helt uriktig, uforståelig og dermed umulig på norsk; b) rar, uvanlig i dagligtalen, men forståelig og dermed teoretisk mulig; c) mulig, helt brukbar, men ikke typisk nok til å bli

¹⁷ At den bruken likevel er mulig, bekreftes av svar fra informantene, noe som vil bli beskrevet senere.

prioritert; d) absolutt mulig og prioritert som den mest korrekte og vanlige (se Tillegg I).

Svarene viser at det at den prioriterte formen fremdeles er kombinasjon av rammeord og EN-singularis.

Muligheten for å bruke markert og umarkert flertallsform når flertallsformen av EN kan forklares med det faktiske flertallet av objekter som har samme navn, skal vi ta for oss detaljert.

1 Antroponymer

Denne eksempelgruppen (i alt 26 setninger i spørreskjemaet) inneholder setninger med EN som betegnelse for flere personer med samme fornavn, bl.a. a) en-, to- og trestavelsesord feminint og maskulint på vokal og konsonant; b) med konnotasjoner fra tilsvarende appellativer; c) tilfeller med EN i samme setning. I en del setninger står etternavn som betegnelse på flere personer - både slike som er i slekt med hverandre og slike som bare har samme navn.

Som det viser seg av svarene, påvirkes bruken av EN-pluralis verken av antall stavelser i fornavnet eller antall navn i en setning. Til og med to trestavelsesnavn i samme setning er akseptert som mulig: (34i¹⁸) Vi har tre Vigdis'er og tre Torbjørn'er i klassen. Det som i betydelig grad påvirker muligheten for ENs bruk i flertallsform, er navnets konnotasjoner og dets appellativiske homonymer: Formene Åse-r (sml.: en ås - flere åser), Brit-er (sml.: en brite - flere briter), Knut-er (sml.: en knute - flere knuter) var det få som aksepterte. Navnene Per og Pål i flertallsform i setningene (35i, 36i) Det sitter to Perer ved bordet; Det bor to Påler i huset vårt - konnoterer, ifølge informantene, i tre retninger. Informantene assosierer dels med begrepet "kreti og pleti", dels med navnene på de to apostlene og dels med navn på to religiøse sekter på Sørlandet - "Perane" og "Pålane". Dette fører til at et stort antall svar av typen "umulig". Det framgår av kommentarene til setningene at det er assosiative betydninger som avgjør om EN er brukbare i flertallsform.¹⁹

¹⁸ Med "i" markerer vi setninger fra spørreskjemaet.

¹⁹ I tillegg til assosiasjoner er det en del andre ekstralingvistiske faktorer som påvirker informantene: situasjonen med tre Vigdiser i klassen er mer tenkelig enn, f.eks. følgende "Han kjenner 8 Larser". Eventuelt er dette også grunnen til at alle setningene med kombinasjonen av "alle" eller "disse" med fornavn-pluralis i bundet form stort sett ble betraktet som umulige (noe som er i strid med vanlige bygdemålsvarianter som "desse Knutane", "alle Perane"). Det gjelder ikke tilsvarende kombinasjon med "begge" som er beholdt i spørreskjemaets siste variant.

Når det gjelder navn som ikke har spesielle konnotasjoner, mener informantene at den markerte form av EN-pluralis er riktigere enn den umarkerte form i tilfeller som (37i) Nå er det to Maria/-er på besøk hos oss. Men er det historiske personer med samme navn som er ment, vurderes begge formene som like mulige - (38i) Gregor er navn på 16 paver. Altså var 16 paver Gregor/-er.²⁰

Når det gjelder etternavn-pluralis, er bundet markert form helt akseptert både i tilfelle slektninger og slike som tilfeldigvis har samme etternavn: (39i) Begge Wergelandene, både far og sønn, dannet epoke i sitt lands kultur; (40i) Begge Tolstojene, som ikke er i slekt, er veldig godt kjent i fedrelandet. Det viser seg en tendens til å lettere akseptere denne formen ved utenlandske etternavn.

Fullflertallsformen av etternavn ser ut til å være mer vanlig enn av fornavn både i setningstypen "Det bor to Olsener i huset vårt " og i en mer abstrakt setningssituasjon "Det bor tusenvis av Olsener i Norge". Bruker man et konnoterende etternavn isteden - Larsen (BO 1986:678) eller Hvermansen, spøkefullt dannet etter Hermansen, betydning omtrent som Ola Nordmann - trer den direkte betydning atskillig i bakgrunnen, mens overført betydning kommer i forgrunnen: "Det fins tusenvis av Larsener i Norge". Setningen oppfattes som metaforpreget, noe som ligner varianten (41) ...verdens millioner Villsvinsener (Mykle, 1975:45). Man har ikke følelsen av dette i halvflertallsformen "tusenvis av Larsen", og heller ikke i fullflertallsformen "to Larsener som bor i nærheten av oss". Den er fri for metaforisk påvirkning og appellativiserer ikke. Foruten å være metaforpreget kan fullflertallsformen av etternavn ha en noe nedsettende i betydning.

I navn på dyr, f.eks. kunavn, får fullflertallsformen en tydelig appellativisk betydning. I setningen (42) Vi har to Dagros og tre Litago fungerer halvflertallsformen som betegnelse på to dyr med samme navn og tre dyr til med et annet navn. I setningen (43) Vi har to Dagroser kan fullflertallsformen være betegnelse på to kuer, men ikke nødvendigvis med navnet Dagros.²¹ Dette er opplagt i kombinasjonen "Norsk Rødt Fe - Dagros'er", se eksempel (19).

²⁰ I setningene 37i, 38i finner man en flertallsform i to varianter: nemlig halvflertallsform (umarkert) og fullflertallsform (markert) med hensyn til fornavn. Termene halv- og fullflertallsform synes å være naturlig ut fra at flertall er markert ved tallord i begge tilfellene.

²¹ For eksemplene 42 og 43 vil jeg gjerne takke Kristoffer Kruken (Universitetet i Oslo).

2 Toponymer

Denne eksempelgruppen (8 setninger i spørreskjemaet) inneholder toponymer brukt i flertallsform, både halv- og fullflertallsform, ut fra det faktum at det virkelig eksisterer flere byer, elver, regioner osv. med samme navn.

I tilfelle flere byer med samme navn - (44i) Det fins to Oxford/-er - én i USA, en annen i Storbritannia - velger de fleste informantene halvflertallsform (umarkert). I tilfelle flere elver med samme navn - (45i) Det er tre Themsen/-er i verden - vurderes begge formene likt. Når det gjelder flere regioner med samme navn - (46i) Det fins minst to Georgia/-er - ett i USA, et annet i Sovjet - vakler informantene tydelig i sine svar og kan ikke prioritere. Det samme gjelder også situasjonen med to deler av ett kontinent - (47i) Vi kan snakke om to Amerika/-er - Sør- og Nord-, skjønt de er to deler av en verdensdel. Som det framgår av tabellen, er fordelingen av svarene mellom "umulig", "teoretisk mulig", "mulig" og "fullt mulig" ganske jevn. Det tyder på manglende klarhet og vakkende praksis. Sannsynligvis er halvflertallsformen (umarkert flertall) av toponymer, unntatt mikrotoponymer (se eks. (29)), mer naturlig i spontan bruk nå, men med tiden kan bruken av fullflertallsform (markert flertall) festne seg, så man kan vente overgang til den.

3 *Navn på litterære verk, filmpriser o.l.*²² Denne lille eksempelgruppa viser stort sprik i informantenes meninger og dermed mangel på tradisjon. Flertallsformen av filmprisen "Oscar" (ikke funnet i skriftlige kilder) - (48i) Filmen "Platoon" ble nominert til åtte Oscarer - blir fullt akseptert av informantene, så vel som samme form av en annen premie - "Gulløve", som har appellativisk bakgrunn og regelmessig brukes i avisartikler i flertallsform.

Som det følger av informantenes svar, passer fullflertallsformen bra i tilfellet "*psykologisk*" *flertall*, når antroponym så vel som toponym i flertallsform står som betegnelse for et helt objekt oppfattet som en psykologisk mengde. Tilsvarende eksempler fra engelsk (se s. 5) og norsk (se eks.(18)) er lagt til grunn for følgende setninger i spørreskjemaet: (49i) Johan i dag og Johan for ti år siden er to

²² Navn på aviser og blader er ikke med i eksemplene. Det forklares ved følgende eksempel i *Skrivereglene* (Vinje 1986:36): "Det ligger tre Vårt Land'er på bordet" der nøytrum "et land" danner markert flertallsform. Av forfatterens egen kommentar "tre eksemplarer av avisa Vårt Land" følger det at denne bruken er så utradisjonell at setningen kan misforstås uten forklaring.

forskjellige Johaner; (50i) Cuba før og etter revolusjonen er to forskjellige Cubaer. Begge setningene er vurdert som mulige, men de yngste informantene, skolebarna, mente de var umulige, noe som åpenbart skyldes mangel på lingvistisk og ekstralingvistisk erfaring.

I motsetning til de to siste eksemplene er setning (51i) Speilene omkring henne viste et dusin forskjellige Janer (en norsk oversettelse av eksemplet hos Gardiner (1954:24)) - vurdert som umulig av de fleste informantene. Som det følger av kommentarene til denne setningen, kunne man godta den i tilfelle det utenlandske navnet i markert flertallsform Janer blir byttet med et vanlig norsk navn, f.eks. Grether.

EN-pluralis i overført betydning i spørreskjemaet (en gruppe som inneholder 41 setninger) gir eksempler på både metafor og metonymi.²³ Svar og kommentarer viser tydelig at informantene har tenkt seg om og vært i tvil.

A Metaforisk overføring

Siden denne typen er nokså vanlig i aviser, er det få metaforeksepler i spørreskjemaet. Det er av en viss interesse at en vanlig metafor som i (52i) Jeg hørte en Caruso, som er litt under 20, i dag - og i (53i) Jeg hørte to Carusoer i dag. Begge er unge og meget begavede - blir akseptert av informantene nesten likt i entalls- og flertallsformen, "to Carusoer" litt bedre (se Tabell 3 Tillegg IV). I tilfelle to EN-pluralis i én setning (54i) Alle disse Michael Jacksonene og Madonnaene er jeg blitt lei av - reagerer informantene ulikt: barna prioriterer svaret "umulig", mens de andre stort sett svarer "mulig" og "fullt mulig", åpenbart avhengig av kjennskapet til popmusikk.

B Kombinasjon av metaforisk bruk og metonymisk overføring

Overføring av typen "navnet på en båt - begivenheten knyttet til båten": (55i) Vi vil ikke reise med "Titanic"er. Vi foretrekker noe mindre flott, men mer sikkert og trygt - blir også vurdert ulikt. Jo eldre informantene er, desto flere positive svar. Med andre ord: antallet positive svar korrelerer med informantenes ekstralingvistiske erfaring.

---

²³ Termene *metafor*, *metonymi* og *synekdoke* er brukt i samsvar med definisjonene i *Dansk stilistik* (Albeck 1973: 116, 122, 123). Da jeg innså at det var tvilsomt om EN-pluralis kunne ha metonymi- og metaforfunksjon (skjønt i engelsk er tilsvarende eksempler nokså vanlige), la jeg inn flere setninger med metonymisk og metaforisk bruk av EN i entallsform. Dette for å bekrefte eller avkrefte muligheten for en sån bruk, og i tilfelle den var mulig, kunne man finne ut kjønnet på EN som står uten kvalifiserende substantiv foran.

Metaforisk bruk ved metonymisk overføring av typen "stedsnavnet - begivenheten" (56i) Alle har sine Waterloer - blir vurdert som uakseptabel av alle informantgruppene, til forskjell fra (57i) Alle har sitt Waterloo, som blir vurdert som "fullt mulig", noe som sannsynligvis har å gjøre med at selve begivenheten ikke kan gjenta seg og at det er nok med ett Waterloo i éns liv. Derimot er tittelen på en avisartikkel (57i) "Redde for nye Tsjernobyler" regnet som akseptabel; den tiltrekker oppmerksomhet og understreker angsten for flere slike katastrofer.

C Metonymisk overføring

Muligheten for metonymisk bruk der navnet på skaperen (maler, forfatter, komponist, utøver) står som betegnelse for vedkommendes verk, er i stor grad avhengig av navnets potensielle konnotasjoner, av konteksten det er brukt i, av antallet ledd innenfor overføringsprosessen, og av i hvilken grad navnet er blitt appellativisert i språket.

I konteksten (58i) Jeg har to Muncher på veggen - er bruken av EN-pluralis vurdert som lite akseptabel av alle informantgrupper. I kommentarene gir de følgende begrunnelser: at det oppstår assosiasjoner med homonymisk appellativ "en munk", at det er ikke mulig å ha originaler av bilder malt av Munch til ens egen disposisjon, og at det ikke er riktig å kalle reproduksjoner med malerens navn. Men konteksten kan til en viss grad forandre dette: "Det henger to ekte Muncher på veggen; Museet eier to Muncher" (sml. eks. (23) - oppfattes som naturlige.

I konteksten (59i) Museet eier fire Weidemann/Weidemanner/Weidemenn er det den umarkerte form som er blitt foretrukket, mens i tilfelle (60i) Tellefsen har to Stradivarius/Stradivariuser er det den markerte form som er prioritert. Denne forskjellen kan forklares ved en større appellativiseringsgrad av det siste navnet og ikke minst ved det første navnets morfologiske struktur (mann+er er uvanlig i norsk).

Når det dreier seg om varenavn som er sterkt appellativisert: (61i) Avdelingen disponerer to Opel/Opeler/Opler - vurderes den umarkerte formen som umulig. Av de to variantene av den markerte form er det formen "Opler" (av typen engel - pl. engler) som er valgt av de fleste, noe som synes litt rart siden den ikke er registrert i skriftlige kilder.

Følgende setninger som er ganske like i sitt innhold: (62i) Jeg kjøpte tre Mozarter med samme orkester, og (63i) Jeg kjøpte to Carusoer, begge plater liker jeg veldig godt, - er vurdert helt forskjellig. Siste

setning der navnet på utøveren betegner en plate, dvs. et produkt eller en vare, men ikke noe direkte resultat av skapende virksomhet som tilfellet er med Stradivarius, er vurdert med 50 % høyere enn setningen med navnet på komponisten. Man kan konkludere med at en overføringsprosess i ett trinn, f.eks. "utøveren - varen" (platen), er mer naturlig enn overføringsprosessen med flere ledd: "skaperen - verket - utførelsen - varen". Av kommentarene følger det også at formen Mozarter assosieres med konfekten "Mozartkuler".

Setningen der navnet på en forfatter står som betegnelse på hans/hennes verk - (64i) Jeg har seks Ibsener i forskjellige utgaver i bokhylla - er av de fleste informantene vurdert som umulig. Dette forklares med informasjonsmangel: I eksempler med landets fremste forfatter er det titler på dramaene som er mest aktuelle. Derfor er setning (65i) Jeg har skaffet meg to "Brand"-er i forskjellige utgaver - vurdert som mer akseptabel. Er det navn på utenlandske forfattere, ikke så nære og konnoterende, som er brukt i tilsvarende kontekst, (66i) Jeg fikk to Tolstojer til fødselsdagen", vurderes setningen av mange som mulig.

Bruken av toponymer som betegnelse for byens befolkning eller landets flateinnhold er utypisk i norsk(67i). Hvis vi snakker om befolkningen i Tokyo, kan vi si at én Tokyo er lik to Leningrad/-er, og (68i) sammenlikner vi flateinnholdet av Sovjetunionen med flateinnholdet av Belgia, kan vi si at ett Sovjetunionen er lik 736 Belgia-er. Begge setninger er markert med svarene "teoretisk mulig" eller "umulig", det siste især ved eksemplet med statsnavn. Men når det dreier seg om sosiale forhold innenfor en stat - (69i) Det fins to Amerika/-er - ett for de rike og ett for de fattige - oppfattes fullflertallsformen som fullt mulig.

Siden den norske oversettelsen av min avhandling er en forkortet versjon av den russiske originalen, har jeg utelatt nesten alle observasjoner og konklusjoner angående kjønns- og generasjonsforskjell hos informantene, den psykolingvistiske siden av problemet. Her tillater jeg meg noen korte generelle konklusjoner.

Tabellen nedenfor inneholder de ti informantergruppene og de fire svarene informantene skulle velge blant. Til sammen var det i spørreskjemaet 68 setninger med EN i flertallsform, markert og umarkert. Tallene i tabellen viser antall tilfeller (av 68 mulige) når informantene innenfor én gruppe (f.eks. skolegutter) viser stor enighet i sine meninger, flertallet av informantene innenfor denne gruppen velger samme svar (f.eks. "teoretisk mulig") slik at gruppen som helhet blir

ledende blant de andre når det gjelder valget av dette svaret. Med andre ord, ved hjelp av tabellen oppdager man de mest typiske svar som gruppene forholder seg til.

	Umulig	Teoretisk mulig	Mulig	Fullt mulig
Skolegutter	14	26	8	6
Skolepiker	22	-	12	14
Mannlige gymnasiaster	3	22	14	3
Kvinnelige gymnasiaster	16	7	24	7
Mannlige studenter	15	3	5	13
Kvinnelige studenter	2	13	18	14
Middelaldrende menn	2	14	16	29
Middelaldrende kvinner	15	5	7	11
Eldre menn	-	-	2	7
Eldre kvinner	3	-	1	3

Som det fremgår av tabellen, faller meningene hos mannlige studenter og middelaldrende kvinner sammen; begge gruppene er nokså negative og forsiktige når det gjelder bruk av EN-pluralis. To andre grupper som også er ganske like i sine vurderinger, er kvinnelige studenter og middelaldrende menn; disse er de mest aksepterende og kreative i bruk av EN-pluralis. De mest avvisende til denne bruken er skolegutter; skolepiker har gitt atskillig flere positive svar. I forhold til skolegutter er mannlige gymnasiaster mye mindre negative, men de er mindre positive enn kvinnelige gymnasiaster. De eldre informantene har sjelden sammenfallende meninger, antakelig fordi de finner språkstoffet fremmed.

Rekkefølgen fra den mest positive til den mest negative reaksjon på bruk av EN-pluralis er altså: middelaldrende menn (45 ganger av de 68 mulige valgte flere informanter innenfor denne gruppen positive svar enn i de andre gruppene), kvinnelige studenter (32 ganger), kvinnelige gymnasiaster (31 ganger, men disse foretrakk flere ganger negative svar), skolepiker (26 ganger), mannlige studenter (18 ganger), middelaldrende kvinner (også 18 ganger, men disse foretrakk negative svar i et større antall tilfeller), mannlige gymnasiaster (17 ganger), skolegutter (14 ganger var de positive og 40 ganger dominerte de over de andre gruppene med sine negative svar).

Som det fremgår av kapittelet, brukes EN-pluralis i markert form noe videre enn i begynnelsen av det 20 århundre. Men det er fortsatt

ens egen individuelle språkfølelse, ekstralingvistiske erfaring, samt forskjellige emosjonelle faktorer og ikke minst selve situasjonen eller konteksten som styrer bruken av EN i flertall, markert og umarkert, både i direkte og overført betydning.

ANNET KAPITTEL

EN OG DEN GRAMMATISKE KATEGORIEN BESTEMTHET

EN-forskerne er stort sett enige om at EN er monoreferente og dermed alltid bestemte og indifferente til opposisjonen "bestemthet - ubestemthet".²⁴ EN kombineres utelukkende med bestemt artikkel (heretter: BA)²⁵; bruken av ubestemt artikkel (heretter: UA) ved EN er tegn på at navnet er blitt appellativisert. Det er utypisk for EN å inneholde artikkel, men i tilfelle det skjer (stort sett i ergonymer, toponymer og ytterst sjeldent i antroponymer), har artikkelen helt andre grammatiske funksjoner enn den vanlige (å utheve en enhet blant en rekke like enheter), siden hvert EN er "en klasse bestående av ett objekt" og ikke står i motsetning til et analogisk navn i ubestemt form (Bloomfield 1933:205; Steblin-Kamenskij 1953:51, 1957:62; H. Sørensen 1958:147-150; Superanskaja 1973:118; Pamp 1973-74:72, 1976:333, 1979-80:59-60; Gurenko 1977:19,36; Langendonck 1981:64-69; Zareba 1981:57; Albøge 1985:12; Dalberg 1985:130).

Oppfatter man EN som ett av midlene (parallelt med BA) til å markere grammatisk bestemthet hos et substantiv (H. Sørensen 1958:149), fører det til en utradisjonell oppfatning av BA i kombinasjoner som "the Thames, the brave Alexander": "... "the" is

²⁴ "PNs are determined in themselves and cannot be determined any further" (Langendonck 1981:67). "Bestemthet forekommer kun rent undtagelsesvis eller i tvivlsomme Tilfælde" (Diderichsen 1962:30).

²⁵ H. Sørensen definerer EN via formelen "P= the X that", dvs. "a complex sign beginning with the definite article = an appellative stem in the singular" (Sørensen 1963:87). Pamp gir EN følgende karakteristikkk mht. bestemthet: "definite nominalfraser vilka bestäms av eller utgöres av demonstrativa pronomina", "... bestämda nominalfraser" (Pamp 1977-78:137, 179-80:59). At EN er bestemte beviser forskeren bl.a. ved at EN (så vel som appellativer i bestemt form) ikke kombineres med fraser av typen "det finns, det är" (*det kommer Jens på gatan), og at EN (så vel som appellativer i bestemt form) kombineres med adjektiv i den svake formen (den sterke Jens); at EN er bestemt understrekes også ved bruk av foranstilt BA ved EN. Ut fra dette skulle ikke eksempler av typen "her kommer en viss Jens" eller "dagens Jens er en glad og sterk Jens" komme i betraktning. Sannsynligvis er det slike eksempler forfatteren mener når han nevner eventuelle avvik fra hovedregelen "i dårlig journalistsvenska och i vissa andra sammanhang" (Pamp 1979-80:59).

neither the definite article nor a generic determinative" (H. Sørensen 1958:149-150). En annen oppfatning av artikkel ved EN, der den fungerer innenfor rammene av et trekategorisystem: ØA, UA, BA, har Gurenko (1977:19); Langendonck (1981:66). Jespersen aksepterer bare BA ved EN, siden den er indikator for "complete familiarity" (Jespersen 1949, P.VII-§ 12.63; §12.42-12.44).

Oppfatningen at nøytralitet overfor dikotomien "bestemthet-ubestemthet" (så vel som overfor dikotomien "enhet-flerhet") er det viktigste grammatiske kriteriet for å skille mellom proprium og appellativ (H. Sørensen 1958:70-72; Christensen, K. Sørensen 1972:9; Pamp 1979-80:59) deles ikke av alle forskere (Seppänen 1971, Langendonck 1981).

I Kombinasjonen UA + EN

De mange eksemplene på EN i kombinasjon med UA tillater oss å trekke noen konklusjoner om UAs semantiske funksjoner ved EN.

Når vi prøver å stille opp EN og UA + EN som motsetninger, er det ikke kategoriene "bestemthet-ubestemthet" som kontrasteres, men kategoriene "det generelle" og "det særskilte". Med "det generelle" forstås hele egenskapsmengden som danner det essensielle ved objektet uttrykt ved et EN; "det enkelte", uttrykt ved kombinasjonen UA+EN, betyr en egenskap av flere i mengden. I slik bruk avviker begrepet "det generelle" fra måten det brukes på i logikk, der det er tilknyttet begrepet "klasse". Forskjellen blir ubetinget hvis vi ser på et EN som en ettobjektsklasse og anser som mulig at EN har generaliserende emner så vel som hvilket som helst ord i et språk og som en enhet i et språkssystem. I tillegg til å nevne og utheve et objekt, forener EN objektets ulike tilstand og sider, perioder i dets utvikling. Bruken av UA ved et EN tillater ved hjelp av kontekst å utheve et hvilket som helst av dets kjennemerker og en hvilken som helst særegenhet ("det særskilte") som karakteriserer objektet ("det generelle").²⁶

Det er nokså sjelden at EN er i stand til å danne sin egen betingede klasse av objekter med samme navn (muligheten for en slik "klassedannelse" aksepteres av noen forskere - Gardiner, Pulgrem, Maslov). Hvordan en sån "klasse" fungerer i norsk kan man se av følgende artikkelbruk (ØA, BA, UA) ved samme EN: (1) I stuen gikk nu Ellen, en ny liten Ellen... Dagen efter kom P.L. ... for å ... hilse på den nye

²⁶ Trekategorisystemet ved substantiver i norsk forener begrepet "det generelle" med ØA, "det særskilte" med UA, "det enkelte" - med BA; det gjelder også EN som i sitt vesen er "det enkelte".

Ellen... Han fortalte lille Ellen det han hadde lest... nu og før, da den forrige Ellen levde (Falkberget 1975:205, 206, 220).

Oppfatningen av UA ved EN som markør for betydningsenhet motsier det syn at EN i kombinasjonen med UA nødvendigvis blir til appellativ. Man kan skille mellom tilfeller UA + EN (proprium) og UA + EN (appellativisert proprium) og systematisere begge ved å definere den funksjonen - individualiserende eller generaliserende - som artikkelen har ved EN.

UA i individualiserende funksjon bidrar til å danne en rekke leksikalske betydninger av EN uten at ENs semantiske betydning blir endret. Kombinasjonen UA + EN kan være betegnelse for 1) objektets konstante trekk eller tilstand, 2) objektets tilstand i øyeblikket 3) den av objektets særegenheter som ikke er karakteristisk for objektet som sådant, men som er fremtredende i øyeblikket, 4) en ennå ikke eksisterende, men mulig og ventet egenskap eller tilstand, eller 5) en ny fase i objektets utvikling som innebærer at det får nye egenskaper.

1 Betegnelse for en konstant karakteristisk egenskap ved objektet eller for dets typiske tilstand.

I denne betydningen finner vi som oftest attributter til EN i interposisjon som i sine funksjoner er ganske lik kombinasjonen av et adjektiv i svak form foran et EN²⁷ (Stødige, tunge Torkild (Evensmo 1968:145), rike St.Petersburg (A-Mag.12.3.89:22)), en uttrykksmåte som er så kompakt at man ofte treffer den i titler, sml.: (2) "Nye Ingrid" Det er nesten som om vi kan snakke om en ny Ingrid Kristiansen i år (Dgbl.Sport.11.3.86:16).

Kombinasjonen UA + attributt + EN brukes oftest for å individualisere psykologiske trekk hos en person: vedkommendes karakter, oppførsel, levemåte o.l. (3) De unge må gis sjansen til å få gunstige spare- og lånevilkår i kombinasjon med tilbud om boliger som er tilpasset deres behov..., sier en alltid engasjert Trygve Thesen fra Sandnes (Aftp.2.4.90:20); (4) Og mellom trærne til venstre langt unna, den lille sjarmerende paviljongen som Inge Jonaes hadde bygget etter oppdrag av en romantisk Lady Windham engang (A-Mag.24 9.88:91): (5) En karakteristisk kong Olav under et av sine utallige møter med mennesker hjemme og ute (Arbbl.21.1.91:20).

²⁷ Mer detaljert om dette se: Western (1921 § 568, 569, 609); Vinje (1970:75-80, 1976:120-121).

Atskillig sjeldnere finner man toponym i denne funksjon: (6) Kanskje lengtet menneskene allerede i forrige århundre bort fra det ufrie livet i de usunne storbyene i et stadig mer industrialisert Europa (A-Mag.25.3.89:22).

2 Betegnelse for objektets tilstand i øyeblikket.

I denne funksjonen finner man både person- og stedsnavn, konteksten er av stor betydning. Det som blir individualisert - objektets fysiske, psykologiske, politiske osv. tilstand - konkretiseres på følgende måter:

a) ved hjelp av attributt i interposisjon - (7) Og midt i tidenes skandalesak skal en full "Ted" Kennedy ha vandret rundt i selskapet på sitt feriested i bare underbuksene (Dgbl.16.11.91:18); (8) Vi kunne ikke gjort ting annerledes, sier en litt stresset Bjørn Blokhuis (DN 18.5.90:8); (9) Utsikten over en islagt Porsangerfjord minner om at dette er nordligste utkant-Norge (A-Mag.5.10.89).

b) ved hjelp av et attributt i postposisjon til navnet: (10) ... politi, gestapo omfattet 40 000 mann - for et Tyskland med 80 mill. innbyggere (Aftp.24.3.90:10).

c) ved hjelp av attributter i både pre- og postposisjon til EN: (11) Denne filmen er lagt til "år null" - i 1946 i et krigsherjet, men ennå ikke åpent Europa, tilsynelatende fullt av muligheter før det politiske jernteppet senket seg og vi fikk "Øst" og "Vest" (Dgbl.2.11.87:40).

d) ved hjelp av kombinasjonen UA + EN med en attributiv leddsetning: (12) Det er også en Gro Harlem Brundtland som er beveget til tårer ved gjensynet med Øst-Berlin (Dgbl.8.2.90:17).

e) ved hjelp av både attributt i interposisjon og attributiv leddsetning i postposisjon til EN: (13) Derfor var det en spent Johann Koss som tok heisen opp til 15 etasje i regjeringsbygningen (Arbbl.15.3.91:23); (14) Det var en bitter, men ikke overrasket Arne Treholt, som mottok beskjeden (Arbbl.15.11.91:1).

Antallet attributter som brukes for å aktualisere det særegne ved objektet i øyeblikket er stort. For antroponymer er følgende typiske: anspent, avslappet, betenkt, beveget, bitter, hoderystende, lykkelig, misfornøyd, opplagt, opprømt, optimistisk, skuffet, sliten, smilende, stolt, svett, trett.

Ved toponymer finner man attributter som understreker det ekstraordinære i situasjonen objektet befinner seg i: (15) Mitt land er et ikke-tema på den internasjonale dagsordenen, sier M.V.L. fra et kolera-rammet Peru (Aftp.22.2.91:25); (16) ...hun reiste...gjennom et brennende

Spania. (A-Mag.18.2.89:34/; (17) Det var en sjokkerende opplysning som knapt har sett sin like siden et lamslått Norge for endel år siden fikk vite at...(Aftp.28.10.89:2); (18) Krigen traff et mentalt helt uforberedt Bonn, som var opptatt av tysk samling og regjeringsdannelse til tross for at krigens komme lenge hadde vært sannsynlig (Aftp.21.2.91:9).

3 UA foran et EN bidrar til å markere én blant flere egenskaper som er fremtredende for øyeblikket.

I funksjon 3 er toponymer mest typisk: (19) Når man sitter i 33 000 fots høyde over et Tyskland som samler seg under et skydekk som flekkvis åpner et snødekt landskap...(Arbbl.15.3.91:20); (20) Selv hadde han virkelig nok å stå i, desperate pengevanskeligheter og andre bekymringer og et forferdelig Europa (Grieg 1939:318).

En egenskap som skal konkretiseres uttrykkelig, behøver ikke være nevnt, den kan være logisk forståelig ut ifra konteksten. Egenskapen kan godt være sekundær og stå i bakgrunnen for navnets tradisjonelle konnotasjoner: (21) Juan Gelman, født i Buenos Aires 1930, har med sin ukrainsk-jødiske bakgrunn noe av en Singer, en Chagall (Dgbl.8.3.90:35).

I tilfeller der EN er blitt betydelig appellativisert, nærmer Uas betydning seg pronomenene "den", "slik", "sånn": (22) De er omgitt av en stor familie av bipersoner, barn og voksne, alle klart karakterisert, og de lever i landskapet, et Norge Skagestad igjen viser at han har sett og er en ekspert i å skildre (Aftp.22.12.83:23).²⁸

I visse tilfeller nærmer UA seg betydningen av den bestemte artikkel. UA er mer typisk når det dreier seg om en situasjon som a) forventes, b) først nå har oppstått og dermed ikke er statisk, c) er prekær og dramatisk. Sml. følgende overskrifter: (23) På vei mot et nytt Europa (A-Mag.24.9.88:tittelside); Willy Brandt - om det nye Europa (A-Mag.30.12.88:61). I artikkelen under den første overskriften dreier det seg om eventuelle politiske og økonomiske særegenheter av Europa i framtiden. Ved å bruke den andre overskriften konstaterer man at det allerede finnes en rekke nye trekk i Europas tilstand nå. Sml. også følgende setninger: (24) Han reiser hjem i desember, til et Moskva der

²⁸ Eksempel (22) kan man også betrakte som synekdotetypen totum pro parte og forklare bruken av UA med det. Men høyst sannsynlig er denne metonymiske betydning av EN sekundær i forhold til konteksten, som understreker noe spesielt i skildringen av landet. I så fall kan man si at betydningen av UA nærmer seg pronomenene som "det", "slik", "sånt".

det meste mangler (Aftp.10.12.90:6); Som en oase i ørkenen ligger det private markedet med bugnende kjøtthyller og endeløse stabler av frisk frukt og delikate grønnsaker midt i det kriserammede Moskva (VG 8.12.90:12). Begge artiklene sitert her er trykt i desember 1990, men i den første dreier det seg om en framtidig tur til Moskva, i den andre fortelles det om en daværende nokså stabil situasjon. Man kan også nevne at siden den planlagte turen til Moskva er en hjemkomst, bidrar bruk av UA til å gjøre situasjonen mer dramatisk.

Mest anskuelig er UA i funksjon 3 i kontekster der samme EN er brukt to ganger, og en av gangene med UA foran: (25) Mandag reiser kronprinsparet til Zambia på offisielt besøk som president Kenneth Kaundas gjester. De møter et av Afrikas vakreste land, men også et Zambia i langvarig økonomisk krise (Aftp.24.3.90:1). En hel rekke fakta karakteriserer landet i dette avsnittet, men det viktigste for journalisten er det at landet er i krise, og det viktigste er markert med UA foran navnet på landet. Tilsvarende eksempler kan inneholde andre navnkategorier enn stedsnavn: (26) Fremskrittspartiet kommer nå til å bruke EF-saken i det taktiske politiske spill og prøve å ta initiativet fra Høyre. Med et Høyre som man mener er svinebundet av regjeringdeltakelse er det Fr.p. som skal heise EF-fanen høyest (Frem.8.12.91:5); (27) Selv en Munch, med sin unike sans for psykologiske stemninger og nyanser, var dominert av tidens fordommer og forskrudde kvinneidealer. Ja, går man til kunstens historie både før og etter Munch, finner vi i det hele tatt nokså endimensjonale skildringer av kvinnen (Aftp.11.7.90:19).²⁹

I disse setningene er EN i stor grad appellativisert gjennom individualiserende påvirkning av UA, som fremhever en av helhetens appellativiske komponenter og som nesten får EN til å fungere som en appellativisk betegnelse for forskjellige egenskaper. Og hvor mange konnotasjoner det enn er bak begrepet benevnt med EN, så er det like mange ganger mulig å bruke UA for å understreke den tilsvarende, aktuelle særegenhet som er nevnt med et attributt i en eller annen form. Likevel kan man ikke påstå at EN i disse kontekstene har mistet sine egenskaper som proprier og sin propriale status.

---

²⁹ Jeg oppfatter kombinasjonen "en Munch", fremhevet med etterfølgende preposisjonsuttrykk, som den som tilhører individualiserende funksjon. Denne kombinasjonen er brukt i motsetning til den rent propriale bruk av EN i samme setning. Skjønt, muligens kan denne kombinasjonen også leses som "selv en maler som Munch".

4 UA foran EN bidrar til å betegne en ennå ikke oppstått, men mulig og ventet egenskap eller tilstand.

I denne funksjonen finner man både person- og stedsnavn; de siste dominerer. Som regel er det positiv forandring man venter: (28) Mitt største ønske er å vende tilbake til et fritt Kina - snart (Aftp.17.4.90:14); (29) Den typiske Sinn-Fein-velger er arbeidsløs uten perspektiver om å finne arbeide... og drømmer om et forent Irland (Aftp.4.1.89:5).

Den positive vurderingen kan også være kontekstbetinget: (30) Vi skulle selv en gang bli gamle og mette av dage, enda det hadde vært dager uten fest og larm og uten stor lærdom. Og bak oss skulle en stor og lyshåret Anne-Marie gå mot livet med åpne hender (Evensmo 1968:104).

Langt sjeldnere er setninger der det uttrykkes en viss frykt, uro, negativitet mot framtiden: (31) Det betyr ikke at jeg ikke ønsker et forenet Tyskland, men at den utvikling vi ser nå, ikke må gå for fort (Aftp.24.9.90:7). Svært sjelden er utviklingens framtidige resultater vurdert som noe uønsket (jeg har registrert bare to tilfeller av den slags mot over 30 eksempler med positiv vurdering.): (32) I et Europa uten nasjonale grenser mister vi kontroll med innvandring, narkotikasmugling og terrorister. Vi mister hele vårt selvstyre (Aftp.28.12.89:7); (33) Han ser for seg et Oslo der "de kommunale tjenester er nedbygd til et minimum til fordel for privatisering..." (Dgbl.24.3.90:4).

5 UA + EN betegner en ny fase i objektets utvikling, hvor det får nye egenskaper og/eller taper tidligere typiske trekk.

Gardiner kaller slik bruk av EN "ulovlig" og forklarer den med mangedobling av en viss opprinnelig enhet i bevisstheten.³⁰ Ens evne til å generalisere blir realisert ved at EN betegner en flerhet av uensartede egenskaper, særegenheter og tilstander som stadig er i utvikling og i sin helhet danner et enkelt objekt av levende eller ikke levende natur.

Som følge av forandringer i ett eller flere særmerker hos objektet, foregår det visse forandringer av dets egenskaper og tilstand, noe som gjør det mulig å betrakte et fysisk enhetlig objekt som flere forskjellige. I slike tilfeller fungerer UA individualiserende, og kombinasjonen UA + EN (både person- og stedsnavn) markerer den nye tilstanden: (34) Det

³⁰ Gardiner (1954:14). "Looking up from the place at the breakfast table, John Fortescue saw returning his gaze from above the fireplace a younger and better looking John Fortescue (ibid). Sml.: Det er lett å merke at det er en yngre Agatha Christie som har levert dette arbeidet (VG. 31.3.77:34).

finnes både et rikt og et fattig India (Aftp.22.9.89:42); (35) Men det fantes heldigvis et annet Sverige, som med stolthet kan se tilbake på krigsårene (Aftp.15.5.91:8); (36) Det finnes en sunn van Gogh (Aftp.18.4.90:43); (37) Dette var en Glasunov som på samme tid var både den nye og den gamle. Den gamle Glasunov kjente vi fra anekdotene. Men som jeg sa, var det ikke noen plutselig, markert forandring i personligheten, så selv i vår tid var det mulig å både se og høre den gamle Glasunov rett som det var. Og likevel var det den nye Glasunov - en figur med epokegjørende gjennomslagskraft (Sjostakovitsj 1980:183); (38) Den gamle Alberte går der, som om ingenting var hendt, gjør seg liten i klærne og så ubemerket som mulig. ...Hun sitter og stirrer ut i luften og kjenner øynene så unaturlig store i ansiktet. Er så borte og ser seg i speilet igjen. Der inne står en fremmed. En ny og ukjent Alberte (Sandel 1950: 249).

Forskjellen i artikkelbruk (UA, BA) ved EN har å gjøre med nydannelsesprosessen innenfor objektet: Det som er nytt og ennå ikke helt formet, markeres med UA, mens det som er blitt stabilt og lar seg definere, markeres med BA. De mest typiske adjektiver i interposisjon er "ny" og "annen". (39) Han husker Siverts ord for to dage siden om at han er blitt en anden, en ny Sivert som ikke har rett til brevene hjemmefra (Grieg 1929:154); (40) Det er et annet Øst-Berlin Gro møter denne varme og solrike februar dagen (Dgbl.8.2.90:17).

I sin individualiserende funksjon bidrar UA til å markere objektets familietilhørighet som ett av dets kjennemerker.

6 UA foran et familienavn betegner at personen tilhører denne familien.

Familietilhørigheten er den primære betydning av kombinasjonen UA+EN; dens sekundære betydning er de generaliserte hovedegenskapene hos familien som helhet.³¹

Sånn sett står UA i denne funksjonen nærmere sin opprinnelige tallbetydning og forårsaker ellipse av leddet "av familien" - (41) ...han er egentlig av god familie, hans mor var en Jæger (Sandel 1926:137). Samtidig står UA ganske nær det påpekende pronomenet "den", hvis den brukes i kombinasjon med en adjektivisk leddsetning innledet med

---

³¹ Langendonck siterer følgende eksempel hos Boer: "Joe Romanov (my barber) is not a Romanov", som betyr at vedkommende ikke er én av dynastiet. Ifølge Langendonck kan setningen bety "Joe is not called Romanov" (Langendonck 1981:65) I så tilfelle er Romanov sannsynligvis et tilnavn begrunnet av visse generaliserte egenskaper og deres metaforiske overføring.

"som" - (42) En Zapffe som var boktrykker...var far til den første possementmaker Zapffe (BoB nr.31:173).³²

To adjektiver som ofte står sammen med UA i funksjon 6 er "annen" og "ekte": (43) Eksisterte det ikke en annen Garback Myren! Er han ikke i slekt med den Garback som var aktor mot Fox? (Queen 1980:25); (44) Visst var vi også forskjellige. Han en ekte Ibsen, jeg en ekte Bjørnson (Ibsen 1948:127). Det er ikke bare familietilhørigheten som fremheves i det siste eksemplet, men også typiske karaktertrekk hos de to familiene. Samme betydning kan kombinasjonen få uten bruk av adjektiv - (45) Og hvordan vilde en Bjørnson kunde gli inn i livet sammen med de tre? (Ibsen 1948:129)³³

7 NA+EN betegner et ukjent sett egenskaper, kjennemerker eller betydninger av objektet.

I denne situasjonen oppfattes objektet som noe uventet, ukjent, nytt og underlig. UA nærmer seg betydningene til pronomene "noen" og "en viss". Attributt ved EN (både person- og stedsnavn) er ikke typisk, men mulig, da er det en leddsetning i post-posisjon til EN: (46) Kjørekortet i jakkelommen fortalte at eieren var en Tom Matheus, kjent av politiet (A-Mag.28.3.77:28); (47) Riktig nok forekommer det en "Nan", en ikke helt vellykket kvinnelig robot (Arbbl.15.5.91:20); (48) Det viste seg at det ikke var Oxford University i England det var snakk om, men et Oxford i USA (Aftp.30.1.89:46). (Sml.: Hver på sin side er de mer borgerlige enn noen Jan P. Syse (Dgbl.27.3.90:2); Du kan godt slå ham i hjel og begrave ham i sanden likeledes som en viss Moses gjorde med ægypteren (Falkberget 1975:16).

Ellipse av "viss" er typisk foran navn på yrker, titler og i tiltaler: (49) Jeg har tenkt å ta deg til en dr. Haug (Hoel 1978:283); (50) ... det gjaldt en bergkadett Olsen (Falkberget 1975:162); (51) En Mr. George D. Byson reiste med toget fra St. Louis til New York (VG11.3.73:12): (52) Intervjuet blir avbrutt av at en Ferreira er på tråden (Aftp.22.9.89:14). Oftest er slike setninger negativt preget, og "en viss" foran navn på en person som er alminnelig kjent, kan gi ekstra nedsettende nyanse: (53) De engelske teaterdirektører vender seg med åpenlyst raseri mot den

³² UA i denne funksjonen må ikke forveksles med tallordet én i kombinasjon med EN i sin direkte betydning og ellipse av et rammeord og med EN i overført betydning (se eks. 5 og 20 i det første kapitlet).

³³ Kombinasjonen X = EN, der EN er parti- eller organisasjonsnavn ("han er Høyre; han var NS {Nasjonal Samling}") er mulig, men uvanlig og lite brukt. UA er aldri med i den.

tanke, at den utenlandske forfatter - en viss hr. Ibsen - skulde ha noget som helst moralsk krav... på andel i utbyttet av sine egne verker hos engelske undersåtter (Ibsen 1948:177). En lett negativitet mot objektet kan også oppstå ved bruk av spesielle leksikalske midler: (54) Bildet lyver ikke, men viser oss et koppel jenter i de norske farvene, anført av en Marit hva-for-noe (A-Mag.15.10.88:38).

I generaliserende funksjon nærmer UA seg betydningen: «for eksempel», "en slik som". (55) En Helmut Kohl står sterkere i sitt nyvunne Tyskland enn i sitt gamle, og en Maggie Thatcher står for fall. Om ikke så øyeblikkelig som en Imre Poszgay og kameratene hans, som vi trygt kan glemme (Dgbl.27.3.90:2).

Når artikkelen har generaliserende funksjon, er det som regel to - tre UA + EN-kombinasjoner i en setning eller i to setninger som følger etter hverandre, og det står vanligvis ikke noe attributt mellom UA og EN. (56) Også en Edvard Munch, en Picasso, en Van Gogh startet som kopier (Aftp.18.4.90:43); (57) Det gjelder like meget de gamle mestere - en Tolstoj, en Ibsen - som samtidens ledende litterære navn. Det være seg en Mailer - eller Faldbakken (Arbbl.10.3.84).

Ved å understreke noe kvalitativt viktig i objektet og flere mulige av samme kvalitet, virker UA på en måte karakteriserende. Det er konteksten som gir forklaringer på hva slags særegenheter som generaliseres, som regel er det navnet selv som konnoterer. At det vanligvis står to, tre EN i en setning, skaper en ekstra kvantitativ karakteristikk av kvaliteten og virker emfatisk og dermed generaliserende. (58) Alt var sangkunst av fineste karat, og særlig i sangene av Hugo Wolf og Richard Strauss nådde den amerikanske sopranens tolkninger en skjønnhet som frister til sammenlikning med hennes største, "legendariske" forgjengere - en Elisabeth Schuman, en Erna Berger (Arbbl.8.5.91:19). Det siste eksemplet kunne utvilsomt fungert uten UA. Bruken av dem fremhever ikke navnene. Uten UA ville vi fått en sterkere sammenlikning med de to sangerinnene eksklusivt. Bruk av UA framhever kvalitetsbetydningen, den utvider rammene for mulige sammenlikninger og fungerer dermed som en slags flertallsmarkør som tilsvarer "slike som".

Jeg har ikke registrert slike eksempler med toponym, men de må også være mulige.

Ved EN i overført betydning er UA foran EN tegn på metafor og metonymi og dermed et appellativiseringsmiddel.

UA + EN ved metaforisk overføring. Kombinasjonen UA + EN (både antroponym og toponym) danner et ganske bredt metaforfelt³⁴, antroponymer er mest typisk.

De vanligste personnavnkategorier i metaforisk bruk er følgende:

- a) navn på moderne kjendiser stort sett fra kunstens verden— (59) ... i et slags forsøk på å bevise at han er mer enn en Baryshnikov med store muskler eller en Stallone i dansesko (Dgbl, 13. 1.90:5);
- b) navn på politikere, både nåværende og fortidige, samt kjente historiske personer —(60) Nå kan han for alvor stå fram som selve rikksamleren og en ny Bismarck - om ikke en Wilhelm III som ironiserende motstandere antyder (Dgbl, 19.3.90:3);
- c) navn på personer fra kjente eventyr eller litterære skikkelser, oftest komiske — (61) ...hans trang til å bli barn... blir så sterk at han til slutt ... blir et barn, en voksen Jack med Bønnstengelen" (Aftp, 18.1.89:56); (62) En personlig Jeeves i hvite hansker støtter på trappetrinnet, tar hånd om bagasjen (Aftp.7.10.89:14);
- d) navn på bibelske og mytologiske personer —(63) Hanen ble dydens vokter, og jeg løp hjemover, lik en "utro Peter" som i siste øyeblikk mistet sjansen til å forrade sin frelser (Hoel 1978:189);
- e) navn på forfattere, kunstnere og vitenskapsmenn —(64) Anne Grete Hollup - en ny Herbjørg Wassmo (Bokspeilet nr. 8,1990:tittelside), (65) ..de færreste har vel en Magne Raundalen å støtte seg til (A-Mag.15.10.88:6).

Adjektivene "ny" og "annen" er de mest typiske i interposisjon: (66) Ropet på en ny Gogol og en ny Sjtsedrin var sannsynligvis en følge av disse historiene (Sjostakovitsj 1980:236). Ganske ofte ser man også adjektivet "liten", og det i forbløffende kontekster som følgende: (67) Genene til laksen varierer etter hjemstavn, etter hvilken elv den hører hjemme i. Men hjemme kan den møte dødsdommen i form av en sleip liten parasitt, kalt gyrodactylus salaris. En liten Hussein (Arbbl. 4.3.91:6). Det kan være opp til tre interposisjonelle adjektiver foran et EN: (68) Så ga hun hans arm et ...klapp..., og forsvant inn igjennom døren som en ung, doven, forjettende Gretchen (Mykle 1975:2). Et attributt i interposisjon kan være kombinert med en attributiv leddsetning: (69) En økonomisk Gulliver som nå løslates på prøve etter Europas siste store krig...(Aftp.24.3.90:4).

³⁴ Hos Gardiner (1954:13) finner man bemerkninger om hvor lett og virtuost EN brukes i metaforisk overføring i moderne europeiske språk.

I enkelte tilfeller treffer man en metafor bygget på en kontrast mellom bruk av et kjent og positivt konnoterende antroponym og negative attributter som følger den: (70) ...så satt han for seg selv og visste at Pelle var en bløffmaker, ... en Nansen med kontoristhjerne...(Mykle 1975:42).

Toponymer i metaforisk betydning brukes vanligvis sammen med lange karakteriserende beskrivelser: (71) Sannelig, Upper Nettefold er en idyllisk liten oase - en High Street med statelige gamle hus for byens ledende familier og koselige, gamle butikker som har fylt diverse behov i noen menneskealdrer, men som nå begynner å bli nervøse for det nye supermarkedet som er dukket opp bak kirken (A-Mag.24.9.88:80).

Forholdsvis typisk er kombinasjonen av navnet på et land med et foranstilt "mini": (72) Har du prøvd Saome? Ikke det? Prøv denne kinesiske desserten etter et deilig kinesisk grillspyd hos ASIAN MIXED GRILL - et mini-Kina med duftende blomster, kimonokledd servitører og kinesiske toner (A -mag.30.9.89:1); (73) I Nordenfjeldske distrikt gjelder det fremtiden for rundt regnet 1500 medlemsbedrifter med ca. 47.000 ansatte, et mini-Norge med allsidig bedriftsliv (Arbg.87,2:5).

Det brukes få ord når en poetisk metafor er bygget på kontraster - (74) Jeg så fremtiden for meg. Et kaldt Sahara (Hoel 1947:196), eller overdrivelser - (75) Persepolis er et Kaukasus av marmor! (Kittelsen 1988:68), eller dobbelt overføring med hensyn til en persons tilstand - (76) ... han nu - seg selv uavvitende - gikk rundt som en Vesuv på to ben (Mykle 1976:20).

Metaforer basert på stedsnavn er mest typiske i kombinasjon med metonymisk overføring.

UA + EN ved metonymisk overføring. Metonymifeltet er ganske bredt, uensartet og ujevnt. Her er bruk av UA foran EN vanlig ved navn på en "skaper" som betegnelse på hans/hennes verk³⁵: (77) Tenk å kunne gå på de største kunstauksjoner i London og New York og peke ut de beste bildene av gamle og nye mestere og si: "Jeg vil ha det og det og det!" En Dürer, en Rembrandt, en van Gogh, en Monet... . Eller kanskje en Renoir? Og så - om ikke så lenge - henger maleriene på egne vegger! (A-Mag.15.10.88:18).

Som nevnt (se første kapittel, eks.(23, 58i m.f.)), er adjektivet "ekte" typisk for metonymisk bruk av navnet på en maler: (78) Bildet er

---

³⁵ Kombinasjonen UA + EN betyr ikke nødvendigvis metonymisk overføring; sml.: en sunn van Gogh (Aftp.18.4.90:43), en vanvittig Rubens (Mykle 1975:51).

undersøkt med infrarødt lys. Det er ingen tvil at det er en ekte Rafael (Aftp.1.12.91:11).³⁶

Å betegne malerens stil, maner, skole osv. på samme måte er derimot ganske uvanlig. EN i en setning av typen "Han kan ikke skille en Rubens fra en Rembrandt" oppfattes av informanter som betegnelse på to bilder av nevnte kunstnere. Et sjeldent unntak viser til følgende eksempel der EN står både for et maleri og malerens stil: (79) Selv et menneske med et minstemål av dannelse som ser en av hans tegninger eller malerier vil si : "Aha, det er en Kustodijev". Det er det som kalles "Kustodijev-stilen". I dårlige tider pleide de å kalle det "kustodijevisme" (Sjostakovitsj 1980:49).

Metonymisk overføring av typen "forfatteren - boken" (Vi leser Ibsen) skjer svært sjelden, enda sjeldnere er typen "komponisten - musikkstykket" (Vi gjennomgår Grieg), og i slike tilfeller finner man ikke UA foran EN: (80) Først midtbordet med plysjteppene på og de lave stablene av praktverk som ligger der. Buch der Lieder på Kongedatterens Brudfærd, Den Engelske Lods på Dorés billedbibel. Snorre på Tusen og en natt, Asbjørnsen på Holberg (Sandel 1950:15); (81) Du store gud, de fortjener å bli sperret inne på et rom og få Wagner i høyttaler hele døgnet i flere år (Evensmo 1945:153).

Denne bruksforskjellen kan forklares ut fra graden av kontakt mellom "skaperen" og "verket". Det er bare i tilfellet "maleren - bildet" at "skaperen" egenhendig har laget «verket».³⁷

Selv om kombinasjonen av UA med navnet på en forfatter er sjelden, er den på ingen måte umulig. I så fall har vi enten en typisk metaforisk overføring: (82) Man kan ikke lære å bli en ny Ibsen (Arbbl.28.2.91:17), eller en dobbelt metonymisk overføring - fra skaperen til verket og fra verket til oppsetningen eller filmversjonen i motsetning til selve skuespillet: (83) Dette er en Ibsen i ny drakt, en "Vildand" mer lekende, ekspressiv og burlesk enn en knapt har sett (Dgbl.30.8.91:9); (84) Oppsetningen, i regi av Eva Bergmann, ble en stor suksess, - og nå får TV-seerne en Shakespeare for vår tid i en morsom, romantisk og musikalsk forestilling (A-Mag.30.12.89:47); (85) Men så

³⁶ H. Sørensen tolker kombinasjonen "a Gainsborough" som derivat fra EN, men ikke som resultat av noen forandringer i navnets betydning (Sørensen 1958:135). Ifølge Western inneholder kombinasjoner av typen "en falsk Rubens, en ekte Tizian" fullt appellativiserte EN (Western 1921:394). Gardiner forklarer slike tilfeller som appellativisk bruk av individuelle EN (Gardiner 1954:13).

³⁷ Det samme ser vi i kombinasjonen "en Stradivarius" som betegner ett av de få instrumenter laget av mesteren selv.

kom altså sjansen til å lage en "East Side Story", og den grep han altså begjærlig (Aftp.24.10.89:48).

En sjelden gang bruker man UA foran navnet på komponisten for dels å betegne stykkets særegenheter, dels måten stykket blir tolket på av utøveren: (86) Og så er det Mozart, ikke med Wienerisk myk og plastisk eleganse. Iona Browns Mozart er en robust Mozart, en Mozart med muskler i et hvirvlende tempo, forrykende elegant (Arbbl.3.8.91:3).

Ganske betegnende er bruk av UA i neste eksempel, hvor navnet på oppsetningen er markert med UA i motsetning til navnet på skuespillet: (87) På et institusjonsteater kan en mislykket farse redde av en vellykket "Hamlet"... Det er nemlig et institusjonsteaters oppgave å spille "Hamlet" så godt at...(Aftp.11.10.89:44).³⁸

UA er det eneste grammatiske middel som bidrar til å skille mellom betegnelse på en rolle i teaterstykke (uten UA) og rolletolkningen - hvor heldig eller uheldig rollen blir spilt (med UA): (88) For skuespilleren som spilte Hamlet, ble bannlysingen av stykket en virkelig tragedie. Hamlet hadde vært hans drøm, og alle omkring ham forsto at dette ville ha blitt en fantastisk Hamlet (Sjostakovitsj 1980:112); (89) Jeg har aldri sett en bedre Raskolnikov (VG16.3.74:45); (90) Vincent Peres er en skarpere Christian enn rollen muligens tilsier - det fungerer imidlertid bra - og Anne Brochet er en utsøkt Roxane (Aftp.11.10.90:53).

Kombinasjonen av UA og navnet på en handlende person kan være betegnelse på selve rollen (uten hensyn til skuespilleren) med dens innhold eller hovedtrekk: (91) Torfinn Nag var en artig og pågående Petronius, og Trond Brønne en intelligent Henrik - i lett samspill med Hilde Grythes gode Pernille (Aftp.27.12.89:25). På samme måte går det an å markere særegenhetene i skuespillerens og dermed den handlende personens utseende: (92) Og nå plutselig en fet Hamlet (Sjostakovitsj 1980:114); (93) Aina Oldeide, som en svarthåret Maria Magdalena (Dgbl.24.3.90:25).

Videre støter man på bruk av UA foran navnet på utøveren som betegnelse for produksjonen, nemlig en plate med musikk av en viss type: (94) Da jeg sendte demo-taper rundt til plateselskapene, fikk jeg en haug standardsvar om at jeg ikke passet helt inn i utgivelsesprogrammet deres. Andre slo til - under forutsetning av at jeg

---

³⁸ En slik bruk av samme EN uten og med UA foran i ett avsnitt har vi allerede sett i eks. (27), der UA som individualiseringsmarkør ved stedsnavn skiller mellom bruken som proprium og betegnelse på et sted og bruken som appellativisert proprium og betegnelse på stedets spesielle trekk.

forandret meg litt til noe de kunne selge som en Bryan Adams for eksempel (A-Mag.29.4.88:24).

I tilfeller der UA foran EN markerer oppsetningen, utførelsen, framføringen, platen osv., mister EN sin karakter av proprium og blir i stor grad, om ikke fullstendig, appellativisert. Det gjelder bl.a. betegnelse for et musikkinstrument med navnet på produsenten - (95) ... pianisten trakterer et Steinway eller Bøsendorfer (A-Mag.23.9.89:53). Det samme gjelder situasjoner der navnet på produsenten står for en bil- eller motorsykkeltipe: (96) Har du prøvd en ny Ford i det siste? (A-Mag.4.3.89:58); (97) Med en beundringsverdig Harley Davidson av edel årgang i sitt eie, er det naturlig at J.A.R. fører ordet (A-Mag.1.10.88:37). På samme måte blir vintypen markert av person- eller stedsnavn - (98) Byr man ham en Rioja er det heller ikke nei i hans munn (Arbvgv.2.87:36). I navn på drinker får UA ofte en ekstra funksjon som den ikke har i kombinasjon med navnet på en bil eller et musikkinstrument: den forårsaker nemlig ellipse av uttrykket for målet og skaper en situasjonsbetinget betydning, da samme leksikalske kombinasjon kan uttrykke vidt forskjellige volum: "en Cutty Sark" på Vinmonopolet og på restaurant betyr tilsvarende - "en flaske" og "et glass". (99) En biff tartar og en Farris, takk (Aftp.28.10.89:12) - betyr en porsjon og en flaske.

Lignende slangpregede uttrykk har UA foran navnet på en kjent historisk person avbildet på en pengeseddel: (100) Hvor mye fikk du for bryet? En James Madison (fra underteksten til en amerikansk film vist på NRK). I kommentarer fra informantene oppdaget jeg et tilsvarende norsk eksempel med "ei Collett". Tryti (1984:73-74) har samlet flere eksempler der UA står foran både etter- og fornavn og kombinasjonen inkluderer fargebetegnelsen for pengeseddelen: "en rød Henrik, en blå Nansen".

Synekdoketypen totum pro parte hvor navnet på et land eller på en by står for landslag eller klubblag, kan man ofte se i norsk, noen ganger med UA foran EN: (101) Minsk, et av verdens beste håndballag, møter Stavanger hjemme...; (102) Regnet har strømmet over Sarajevo i to dager. Det betyr at Jugoslavia og Norge må spille onsdagens fotballandskamp på en blytung bane med overvann (Aftp.11.10.89:30); (103) Tre baklengsmål i løpet av 1,42. Og det mot et Sverige som ikke kan score mål (Dgbl.24.3.90:20).

Når et stedsnavn med UA foran står for en begivenhet, har vi som regel å gjøre med både metonymi og metafor. Slike eksempler er temmelig hyppige: (104) Har du tenkt på hvilke utviklingstrekk som kan

påvirke virksomheten din? Et Bhopal eller Tsjernoby! (Aftp.14.12.89:20); (105) Tanken kan utformes på ulike måter. Den kan gis en form som stikker Jesu kors inn i en rekke av andres uskyldige lidelse og død - slik at man for eksempel kan tale om gasskamrene i Auschwitz som et "masse-Golgata" (A-Mag.11.3.89:78).

Noen tilleggs-bemerkninger

Det største antall ganger kombinasjonen UA + EN gjentar seg i en setning, er fire: (106) Hensikten var aldri å bli en stat som alle de andre, et nytt Libanon, et nytt Egypt, et nytt Italia, eller et nytt Norge (A-Mag.4.3.89:32). I tilfelle en femte gang er nødvendig, blir det laget en ekstra setning med den (se eks. (77)). Ved paret EN uten attributt brukes UA vanligvis ikke ved det andre etter konjunksjonen "eller" (se eks. (56), (104)). Ved paret EN som danner et fast uttrykk eller begrep, brukes UA: (107) ... denne hovedstaden var et Sodoma og Gomorra (Hoel 1978:148). Å framstille slike uttrykk som to uavhengige bestanddeler er noe påfallende: (108) Opplseren må bevege seg mellom et Skylla og et Kharybdis (Vinje 1980:5).

UA kan brukes som et stilmiddel for å lage symmetrisk og rytmisk balanse i en setning. Slik bruk står ikke i forbindelse med ENS semantiske betydning: (109) En Saulus ble en gang en Paulus, vet vi fra Apostlenes gjerninger - og undrenes tid er åpenbart ikke forbi. Etter et langt politisk liv i kamp mot den røde fare er en Franz Jozef Strauss kommet tilbake fra Moskva som mer eller mindre overbevisst glasnostiker (Dgbl.3.2.88:1). Ifølge regelen skal man ikke bruke UA ved paret EN. Betydningsmessig er UA mer aktuell ved det første EN, og der kan den leses som "noen" eller "en viss". På dette viset tjener den andre UA utelukkende setningens syntaktiske oppbygning. Ved den tredje komponenten er UA brukt i generaliserende funksjon, noe som lar EN stå som betegnelse for en enkelt person valgt som eksempel blant flere mulige representanter av samme type. Den siste betydningen er forsterket ved dobbelt bruk av kombinasjonen UA + EN.

Betydelig appellativiserte EN kan kombineres med adjektiv i komparativ: (110) En lykkeligere Dagros er en friskere Dagros, og en friskere Dagros gir mindre bekymringer og større utbytte (Dgbl.13.1.90:26); (111) Et samlet Tyskland betyr et nytt Europa (Aftp.18.4.90:8).

I nektende setninger blir UA foran EN i samsvar med grammatiske regler erstattet med det ubestemte pronomenet "noen" i kombinasjon med nektelsesadverbet "ikke" eller med "ingen": (112) Vi arbeidet

naturligvis ikke sammen, vi ble ikke til noen musikkens Ilf og Petrov (Sjostakovitsj 1980:267); (113) Han var nu fullstendig på det rene at hun aldeles ingen overjordisk Gretchen var (Mykle 1976:75). Som teoretisk mulig, i hvert fall ved metaforisk bruk av EN, kan vi regne tilfellet med UA og "ikke", som f. eks. i følgende setning: "Å nei, en Venus er hun ikke". Med hensyn til betydning står dette eksemplet på linje med mer vanlige "Hun er ingen Venus", "Hun er ikke noen Venus", "Noen Venus er hun ikke".

II Artikkel ved kombinasjonen appellativ + EN

Som kjent står EN i tekst ofte etter rammeord - fellesnavn (heretter: FN) som i samsvar med grammatiske regler står i bestemt form, dvs. har suffigert artikkel (heretter: SA): distriktet Glåmdalen, cruiseskipet "City of Poros", romanen "Sult", tobarnsmoren Astrid Berven, eventyreren Bjørger Pettersen, familien Chamberlain.³⁹

En hel rekke avvik fra denne hovedregelen er beskrevet av Western når det gjelder antroponymer (1921: § 668), men en mer detaljert klassifisering er mulig.

1 Tiltaleord, norske og utenlandske, får ikke SA: (114) Fru Katrine så stjålet bort på sin husbond (Falkberget 1975:9); Den engelske psykiater sir Harold Mc Gibbon mente at...(Cavling 1964:29); Madame Chirac blant celebritet-hopen...(Aftp.25.1.89:57)⁴⁰.

2 Titler, norske og utenlandske, får ikke SA: (115) Innvielsen av NTH fant sted den 15. september i 1910, der kong Haakon var til stede (Aftp.30.1.89:4); Sultan Qaboos har oppmuntret landets kvinner til å få seg en utdanning (VG22.2.74:8).⁴¹ Det gjelder også titlene "dronning" og "konge" brukt som betegnelse for anerkjente ledere i sitt yrke eller miljø: (116) Kong Diego er tilbake (Aftp.30.1.89:16); Syse får en verdig avskjed før dronning Kaci inntar tronen (Arbbl.16.4.91:7).⁴² Men i sammensetninger der den første komponent nevner sfære eller felt, mister disse FN sin status som titler; de blir forvandlet til beskrivelser

³⁹ Regelen fungerer ikke ved genitivsuttrykk (Åmlis naboherred Nissedal, Lena Cronqvists grafikk-serie "Ett Drømspel") og en del andre kontekstbetingede situasjoner ("hvilket stort skuespill "Byggmester Solness" er!").

⁴⁰ Kombinasjonen "herren Petersen", som er mulig i tale, er synonym til "kjeltringen Petersen".

⁴¹ Titlene "kong", "dronning", "prins", "prinsesse", "keiser", "sultan" er vanligvis ledsaget av fornavn; etter titlene "grev", "fyrst", "hertug" er det vanlig å bruke kombinasjonen av fornavn og etternavn eller fornavn og godsnavn (grev Michael Bernadotte, hertug Gustav av Sachsen); etter titlene "baron", "komtesse" settes det etternavn (baron Arnsdorff-Holsbatten, komtesse Arnsdorff).

⁴² I slik bruk kan det ligge et anstrøk av ironi.

og får SA: (117) Forlik mellom Inge Bårdsson og baglerkongen Filippus (LF. 1973:387). Jeg har funnet et eksempel der tittelen er markert med SA uten å være bestanddel av noen sammensetning: (118)...hans virke ble så å si salvet av dronningen Johanne Dybwad som han spilte mot i ..."Det sterke bånd" (VG16.3.74:45), men Dag Gundersen og Tor Guttu mener at "teater-dronningen J. D." ville være bedre her. I motsetning til eks.(116) der EN informasjonsmessig er primært, blir det sekundært i eks. (117-118), der FN har større informasjonsbetydning.

3 Betegnelser for militær rang, både norske og utenlandske, får ikke SA, det gjelder arme, marine- og luftflåte, samt politi: (119) General Lev Serebrov, som er politisk kommissær for styrkene...(Aftp.30.1.89:9); overløytnant Werner Hansen som ledet de tyske jagerflyverne i angrepet mot Fornebu (Aftp.2.4.90:22); Pinlig affære, medgir politiadjutant Finn Steinkopf (VG16.3.74:3).

"Matros" og "kaptein" får heller ikke SA, uansett om det dreier seg om marine- eller handelsflåte: (120) Matros George Curtis fra Costa Rica sa...(Aftp.18.4.90:6); Kaptein Vanin førte logg så lenge det var mulig (Dgbl.19.3.90:8). Ordene "soldat" og "offiser", som er betegnelser for de to grupper profesjonelle militære, men ikke for noen stilling eller rang⁴³, får SA foran EN: (121) Offiseren Koljada forteller...(Dgbl.19.3.90:8); Soldaten Vidas, som var sersjant i signaktroppene... (Dgbl.24.3.90:18).

4 Titler innenfor kirkehierarkiet får ikke SA, det gjelder stort sett alle norske og utenlandske titler: (122) Idag sier pastor Eilif Krogager at... (Aftp.4.1.89:57); ...tidligere sogneprest Børre Knudsen (Aftp.28.12.89:2); Hun var datter av provst Hans Conrad Thoresen...(Ibsen1948:12); ...biskop Lønning hadde møtt som vitne (Aftp.4.1.89:12); ...et brev fra ayatollah Khomeiny (Aftp.19.1.89:3); Pave Johannes Paul II bør oppfordre til... (Aftp.30.1.89:4).

Jo betydeligere tittelen eller personen er, desto mindre er behovet for å bruke SA for å markere ett blant flere ensartede objekter. Men i tilfeller hvor det dreier seg om høyere utenlandske titler som er for lite kjent for norske lesere, er den bundne formen mulig: Sml. (123) Metropolitten Aleksy av Leningrad er valgt til patriark Pimens etterfølger (Aftp.12.7.90:8).

Ekvonymene "prest"⁴⁴ og "pastor" er også betegnelser for yrkesvirksomhet og dermed hyperonymer i forhold til EN som i så tilfelle blir betydningsmessig sekundært og ofte får den markerte

⁴³ Ekvonym til "matros" er rangen "menig", ekvonym til "soldat" er yrkesbetegnelsen "sjømann".

⁴⁴ Dette gjelder ikke tittelen eller rangen "sogneprest".

formen: (124) Det kristne julebudskapet ... ble enda mer friksjonsfritt formidlet på norsk hyggemanér av presten Per Arne Dahl (Aftp.27.2.89:25); Pastoren Urnæs i Sveg gikk i 1670-årene inn for å ... (BoB 1985-86, b.31:64).

Ifølge svar fra informantene, oppfattes ordene "broder" og "søster" som en slags "stillinger", derfor får de ikke SA. Ordene "munk" og "nonne" gir ikke noen assosiasjoner med stilling eller rang og er brukt i den bundne form foran antroponym. "Abbed" oppfattes snarest som "rang" og får ikke SA, mens "abbedisse" synes "riktigere" med SA foran EN.

Det fins to måter å markere trosbekjennelse på (det samme gjelder nasjonalitet også): med substantiv i bestemt form eller med adjektiv i den svake formen: (125) ... ble myrdet av katolikken Ravailac (LF. 1973:347); katolske Sigrid Undset. Forskjellen mellom de to er snarere stilistisk enn semantisk. Noen av informantene mener at den andre måten passer bare avisstoff.

5 Ord som betegner a) stillinger i hvilket som helst virkefelt - industri, undervisning, vitenskap, kunst, administrasjon osv. (personaldirektør, sjefsøkonom, styremedlem, eksportkonsulent, kartelleder; amanuensis, forsker, lærer, stipendiat; hjelpepleier, overlege; teatersjef; aktor, sakfører, sorenskriver; ordfører, byfogd, generalsekretær, formann; ambassadør, rådgiver, tillitsmann, stortingsrepresentant, statsminister osv.); b) yrke (dyrlege, jordmor, homøopat, meteorolog, siviløkonom, dramapedagog, religionsforsker, apoteker, telegrafist, bonde, fisker, ingeniør, skipper osv.); c) sysselsetning (antikvar, skipsreder, hotelleier, kjøpmann, møbelhandler, entreprenør osv.); d) håndverkvirke (baker, skredder, slakter, gullsmed, rørlegger, snekker osv.); e) spesialitet i kunst og idrett (dirigent, fotograf, komponist, trener, keeper, bakke o.l.); f) vitenskapsgrad (doktor o.l.).

Betegnelse for en gift kvinne ved mannens tittel, stilling, rang eller yrke (lite brukt nå for tiden) får heller ikke SA: (126) fru gullsmed Dørum, fru urmaker Kilde, generalinne Smitt, amtmanninne Lossius, fru sakfører Bakke (Sandel 1950:28,34,59,101). Ordet "enkefru" oppfattes som en slags tittel (det gjelder ikke ordet "enkemann") og har også umarkert form foran EN: (127) Da enkefru Sommer døde i 1870... (BoB 1985-86, b.31:172). Unntak er sammensatte ord med "fru" som siste ledd og betegnelse for mannens virkefelt som første ledd: (128) ...sannsynligvis også helse- og sosialministeren og presidentfruen Carmen de Borja (Aftp.30.1.89:4).

6 Betegnelser for sosialstatus, borgerskap, parti- eller sosialtilhørighet får ikke SA: (129) Om det var hyldet til borger Maximilian Robespierre... er ikke godt å si (Aftp.25.1.89:37); Det andre selskapet... er eiet av gresk statsborger Othon Anastassiou (Aftp.18.4.90:6); En av mennene bak kampanjen, pensjonist Rolf Lund, er ikke i tvil om at...(Aftp.25.1.89:17); Vi er som hund og katt, opplyste fridemokrat Gaspar Miklos Tamas...(Dgbl.27.3.90:2).

7 I visse tilfeller er det konteksten som påvirker FN foran EN og ikke lar dem danne bunden form: (130) Kollega Nina Bratt hadde tatt opp saken i en serie artikler (A-mag.15.10.88:43); (131) Dette var bare moro, sa debutant Liv Ingund Nygård, her trygt med programleder Leif Erik Forberg (Dgbl.26.3.90:35). I bruken av ordet "kollega" i ubunden form ligger "min kollega X" implisitt (sml.: "Får jeg presentere deg for kollega X"). Kombinasjonen *kollegaen X er umulig. Artikkelmangel i eks.(131) kan forklares med en tenkt genitivpresisering - dagens, programmets debutant.

Ubunden form av rammeord ved EN er typisk for journalistspråk og for administrative tekster. Eksempler: «Eier av bil DA 502395 bes fjerne den øyeblikkelig», «kjøper, selger, forsikrede» - istedenfor «kjøperen, selgeren, den forsikrede», i TV- og radiosendinger selv om det dreier seg om helt konkrete personer: "Vi setter over til programleder").

Hovedregelen som sier at FN (rammeord) foran antroponymer skal stå i ubunden form når de betegner personens tittel, stilling, grad, rang, borgerskap, sosialstatus, tro o.l., har flere unntak:

A Hovedregelen gjelder ikke ved grammatisk apposisjon⁴⁵: (132) Og det vanket ros til Høyre-lederen, Jan P. Syse, for den måten han hadde ledet forhandlingene på (Aftp.5.10.89:6); Han lekne hoffjegermesteren, Vond-Langen (Falkberget 1975:44).

Apposisjonen kan tenkes og føles og vises ikke nødvendigvis med komma. Hos J. Falkberget (1975:26,42,43) finner vi: "bergskriver Sigurd Olaus Depp; doktorinnen Elisabet Jurgen; proviantskriveren «n' Johannes» " .

Ikke så sjelden finner man ord som betegner stilling eller yrke både med og uten SA i samme tekst: (133) Statsadvokaten Asbjørn Sæveraas i Rogaland og Agder har vurdert saken..., ... sier høyesterettsadvokat Alf Nordhus...(VG 11.7.74:11); ... sier ordfører Lars Sponheim, ... og saksordføreren Petter Thomassen spurte i debatten... (Aftp.25.1.89:4). Det er vanskelig å se faste apposisjonsregler for FN,

⁴⁵ Om grammatisk apposisjon se: Diderichsen (1962:226-227); SNO (1991:23).

rammeord ved EN. Kanskje står hovedregelen sterkst i forbindelse med titler og stillingsbetegnelser.⁴⁶

B I rammeord som betegner yrke innenfor kunst, kultur, vitenskap og idrett, får SA en ekstra semantisk betydning og fungerer som "berømmelsesmarkør" og bevis for respekt og sympati for vedkommende: (135) Dramatikeren George Bernhard Shaw sa noe om at det er lurt å skrive om noe man virkelig kjenner (Aftp.19.1.89:25); Malerinnen Kjerstin Øvrelid er død, 59 år gammel (Aftp.30.1.89:49); En fenomenal triumf for treneren John Braun (VG 22.2.74:18). Særlig ofte finner man SA som berømmelsesmarkør i konversasjonsleksika og håndbøker: arkitekten Bramante, astronomen Galilei, filosofen Bruno, fysikeren Fermi, maleren Michelangelo (LF 1973).

Bruksprinsipper for berømmelsesmarkør er subjektive og vilkårlige, det er slett ikke alltid at bruk eller ikke-bruk av SA tilsvarer personens reelle verdi og berømmelse. Sml.: (136) Regissør Runar Borge har fått bygd et åtte meter høyt fjell på ... hovedscene; Regissøren Morten Borgersen redegjør i programmet for det han kaller en "prosjektreise" (Dgbl.19.3.90:35.39.); (137) ...Canada håper også å få keeper Seen Burke, angriperen Dale Hawertchuk og kanskje storbacken Roy Bourque (Aftp.18.4.90:28); Målvakt Steve Allman var Norges beste (Dgbl.17.4.90:24). Mangel på SA kan av og til føles som et slags "negativitetsmarkør" i tilfelle tydelig negativ kritikk i konteksten: (138) Keeper Espen Karlsen tok bare åtte skudd og ble byttet i pausen (Aftp.18.1.89:52/; Furuset-suksessen kan gå i vasken sammen med trener Roger Lindqvist (Dgbl.19.3.90:21).

C I en rekke tilfeller kan forskjellen i bruk eller ikke-bruk av SA forklares ut fra situasjonen. Det som er stillingsbetegnelse i den ene situasjonen, er det ikke i den andre. Sml.: (139) Programleder Rune Alstedt tror søndag er en bra dag for Norsktoppen (Aftp.18.1.89:33); Programlederen Åsulv Edland stiller spørsmålet... (VG 16.3.74:13). I den første setningen har personen stilling som programleder, i den andre er han programleder for en gangs skyld. Men ifølge informantenes svar kan man i det siste tilfelle verken utelukke bruk av SA som berømmelsesmarkør (jf.: psykologen Freud, psykolog Hansen), eller en skjult grammatisk apposisjon, eller en oppfatning av EN som noe betydningsmessig sekundært i forhold til FN.

---

⁴⁶ Det er kanskje mulig å påstå at ved to rammeord foran et EN er den bundne formen nokså vanlig: "Forretningsadvokaten og gårdeieren Hans M. Tjønn (Aftp.11.10.89:3); ...designeren og gullsmeden Bjørn S. Østern (VG 22.2.74:29); men "Varaordfører og pubeier Myhre kom i forlegenhet ved grensen (Aftp.24.3.90:2).

D Betydelig normvakling finner vi i slektskapstermer. Som regel får betegnelser for nære slektninger SA i samsvar med hovedregelen: (140) Moren Magda fører en evig kamp for ... tilværelse... Faren Daniel er tuberkuløs (A-Mag.30.12.89:44); ... der datteren Klara lever når hun er hjemme (A-Mag.9.12.89: 66); ...Både søsteren Marie og mor brast i latter (Ibsen 1948:13).⁴⁷ Men uformell sammenheng bruker man utelukkende den ubundne formen: (141) Fra venstre bak pappa Harald, Ingunn og mamma Gunnhild sammen med ... (Aftp.28.12.89:3); Etter et år i Brussel angrer familien Rabe ikke på at de grep utfordringen da far Jan fikk jobb som... (Arbg. 1986, <12: 27).⁴⁸

Bruken av samme term med og uten SA forekommer forholdsvis ofte i avisartikler, og det er slett ikke alltid den kan tolkes klart og tydelig. Sml.: (142) Tidlig neste morgen banket det på døren hos foreldrene. Der sto sønnen Vidas. - Jeg bare gråt, forteller moren Vanina. - De jager deg... Vi rakk ikke engang å gi hverandre en klem, forteller mor Vanina og forlater rommet for ikke å sjenere oss med den høylydte gråten... Faren Juozas forholder seg mer behersket (Dgbl.24.3.90:18). Vi kan anta at i det andre tilfellet markerer den ubundne formen forfatterens medfølelse med kvinnens sorg. Den ubunde formen av FN ved paret EN kan være forklart ut fra "naken substantiv"-regelen i neste eksempel: (143) Både far Heinrich og sønn Hans Heinrich med det krevende etternavn Thyssen-Bornemissa... har ... fått ... et sjeldent godtsyn for kunst (A-Mag.15.10.88:18). Men i samme artikkel finner man videre: (144) Han og hans kone er fast bestemt på å gi sønnen Olivier og datteren Jeanne de "redskaper" de trenger for å overleve i fremtidens Europa (s.19). Sannsynligvis er SA her berømmelsesmarkør, siden det dreier seg om barna til baronen og arvinger til hans berømte samling.

Normen forlanger ikke artikkelbruk i betegnelser for mer fjerne slektninger, slike som tante, kusine, onkel⁴⁹, fetter o.l., samt bestefar/mor. Dette kan forklares med at eiendomspronomenet "tenkes"

---

⁴⁷ Ordene "fader" og "broder" som slektskapstermer oppfattes som gammeldagse og preget av spesiell respekt for vedkommende; begge brukes uten SA foran EN: Bergman og Lindgren er to temperamenter som kler hverandre - og vi kunne dessuten slå fast at fader Ingmar har levert talent videre (Aftp.27.12.89:24); ...han ... hadde ... kunnet påregne at få bo hos broder Tomas (Sandel 1950:46). Kombinasjonen Mor+EN betegner en åndelig mor (den fysiske siden er sekundær her): Mor Theresa, Mor Courage, Mor Aase.

⁴⁸ Tor Guttu vurderer kombinasjonen "far Jan" i denne konteksten som ikke riktig.

⁴⁹ Sammensetningen "barnetimeonkel" (Barnetimeonkel Svein Tore Andersen starter fra mai "Barnas nyhetsstasjon" (Dgbl.26.3.90:42)) er stillingbetegnelse som er analog med "programleder".

(jfr.: "Hei, det er {din} fetter Erik" - begynnelsen av en telefonsamtale). Men eksempler som går mot dette er nokså mangfoldige: (145) ...det er tanten Vanina som gir henne sin dagbok (A-Mag.23.9.89:25); Den skal hun ta med som gave til nevøen Christoffer Harlem (Dgbl.8.2.90:17).

Kanskje spiller utenlandske (amerikanske) mønstre en rolle, f.eks. bestemor Duck og fetter Anton fra Donald Duck-tegneserien. Ulike normer i forskjellige dialekter kan også bidra til vaklinger i litterærnormen. I enkelte tilfeller kan man snakke om normer innen en familie.

E I flertallsformen får betegnelser for titler, stillinger, ranger, grader, yrke osv. SA⁵⁰; bare sjelden forekommer de i ubunden form i kombinasjon med tallord og apposisjon: (146) Foruten svennen Carl Peter Malmstrøm beskjeftiget han også to gulltrekkere, Frank Oldenburg og Abraham Malmgren (BoB, 1985-86, b.31:171).

Brudd på hovedregelen FN + SA + EN skjer i en rekke tilfeller foran andre EN-kategorier enn antroponymer.

1 FN som første ord i et EN på to eller flere ord (Kapp Tsjeljuskin, Fugl Fønix, Villa Madsen) får stor forbokstav og har ikke SA. Særlig ofte forekommer det i navn på hoteller, spisesteder og kunstgallerier, uansett hva slags EN står som annen komponent: Hotell Ullensvang, Hotell Brown, Galleri Henrik, Galleri Nordstrand. Sjeldnere ser vi det samme i navn på kafé - Kafé Blitz.

Hvis begge komponenter av et EN er FN ("Øvelse Vinter") får begge stor forbokstav, de står i den ubundne form, og hele EN settes ofte i anførselstegn: (147) I dag er hun flyttet inn som direktør i "Prosjekt Norgesprofil" på Vestbanen (Arbbl.14.9.91:22). Man kan sannsynligvis se en viss engelsk påvirkning her.⁵¹

Artikkelmangel lar seg ikke forklare i noen tilfeller der den synes umotivert: (148) Operasjon "Zitronella" ble satt i verk (Aftp.30.1.89:10).

---

⁵⁰ Eksempelene er mange: prinsene Frederik og Joachim, stortingsrepresentantene Wenche Frogn Sellæg og Ole Frithjof Klemsdal, utenriksministrene Geirge Shultz og Thorvald Stoltenberg, advokatene Mona Høiness og Ellen Moen, ambassadørene Oscar Vernø og Martin Huslid, psykiaterne Berthold Grünfeld og John O. Haug, skipsrederne Brynjulf og Morits Skaugen, professorene Kåre Norum og Sigmund Strømme, musikerne Halfdan Kjerulf, Ole Bull, Edvard Grieg, dirigentene Herbert von Karajan, Sir Georg Solti og Zubin Mehta, keeperne Espen Karlsen og Frederik Brubakken.

⁵¹ Siden det ikke fins noen faste regler for danning av ergonymer o.l., er bruken av SA og stor forbokstav i stor grad "hver sin smak"-sak. Jfr.: Norges MarkedsHøgskole, NorEnt AB, No-Re-Farm Felleskontoret, Norge Kari, Norsk Balalaikaorkester, Norsk Bibel A/S, Norsk bibelinstitutt, Norsk Butikkdata Oslo AS, Norsk Butikkservice As.

2 FNene "kafé" og "restaurant" foran EN pleier å bevare sin appellativiske status, lille forbokstav og den ubundne form: (149) på restaurant Trikken på Egertorvet (Dgbl.8.10.91:16); de årene i kafé "Reven" (Cavling 1964:43); I Rom var det kafé Tritone, i München kafé Maximilian (Ibsen 1948:184).⁵²

Bare i én artikkel, dvs. hos én forfatter, har jeg registrert bruken "restauranten "Tårnet i Pisa" og "restauranten "El Brellin" (A-Mag.14.1.89:50,51). Western gir et eksempel på artikkelmangel ved rammeordet "bark" foran EN: "Bark "Aleksandras" fører het Emil Petersen (Western: 1921:517). Jeg har ikke funnet noen eksempler av samme type.

3 Når FN-EN danner sammensetning der FN uttrykker det særegne ved EN, får FN ikke SA. Kombinasjonen kommer fra en elliptisk konstruksjon oppstått under påvirkning fra engelsk: football Norway > fotball-Norge.

Eksempelene er mange og har ofte med idrett å gjøre: hockey-/sykkel-/hopp-/håndball-Norge (Aftp.); men også med samfunnsforhold: utkant-/fiskeri-/kyst-Norge (VG). Siden uttrykkene er korte og innholdsmettede, passer de bra til overskrifter og billedtekster. Enkelte eksempler finner man også i rytmisk prosa: (150) ... synger også andre melodier i regel-Norge når en utlending uten lovlig reglementert oppholdstillatelse...(Kittelsen 1988:128, 211).

Ifølge "Skriveregler" (Vinje1984:39) skal begge komponenter skrives med stor forbokstav: Utkant-Norge, Ski-Norge, Sommer-Oslo. Men i praksis følger man sjelden denne regelen, siden det ikke er naturlig å oppfatte hver av dem som et enhetlig EN (jf.: Sommer-Oslo - Oslo om sommeren).

Kombinasjonen FN-EN har to subvarianter: med FN i genitivform - fastlands-Norge (Arbg. 1986, <12:12); kunnskaps-Norge (TU 1988, nr.5:19), og med adjektiv istedenfor FN (bare ett eksempel): ...kristen-Norge (N.Mt. 1986, nr. 5:23).

4 Mangel på artikkel er karakteristisk for preposisjonsuttrykkene "med/ved navn/tittel" foran EN. Preposisjonen "ved" utelukker artikkelbruk: (151) en viss keiser ved navn Napoleon (Falkberget 1975:158); en danske ved navn Fader Vasilij (Aftp.18.1.89:42).⁵³ Den opprinnelige bruk av kombinasjonen "ved navn" kan være knyttet til "å

⁵² Kombinasjoner av typen *by Oslo, *land Norge, *herred Nissedal, *gutt Per, *sang Sølvet" o.l. er umulige.

⁵³ Kombinasjonen "ved navn" kom til norsk fra den danske kansellistilen der SA heller ikke er brukt i "under navn" og "af navn" (ODS 1933,b.14:1015). Kombinasjonen "ved navn" er parallell med den engelske "by name".

bli (opp)kalt ved navn..." som har med navnegivningsprosessen å gjøre. I motsetning til det er kombinasjonen "med navn/(sjeldnere) navnet" statistisk i sin natur og står på linje med andre beskrivelser av objektets spesielle trekk: med lange ører, tykke fingrer og navnet... Kombinasjonen "med navn(et)" er yngre enn "ved navn", noe som til en viss grad kan forklare at den er bygget etter hovedregelen.

Kombinasjonen "under navnet" er enda yngre og skal være internasjonal eller i hvert fall lånt til norsk fra engelsk ("under the name of"). Dens betydning er "et visst navn i tillegg til det vanlige eller det kjente navnet": kjent i miljøet under navnet..., trives best under navnet; (152) Avisa er gammel, den ble grunnlagt så tidlig som i 1932, da under navnet "Palestine Post" (Dgbl.12.1.90:2). Jeg har registrert ett eksempel på brudd på regelen hos Faldbakken: (153) en som gikk under navn Gunhild Finne (1975:204).

III Artikkel ved kombinasjonen EN + FN

Den mest utbredte modell som realiserer kombinasjonen EN + FN i praksis, er *EN-FN+SA*. Ved lesning av avistekster fant jeg 150 tilfeller mot 41 med modellen *EN + FN*. 15 eksempler er basert på modellen *UA + EN-FN*, 12 er konstruert etter modellen *EN-FN*, 12 eksempler viser en utvidet variant av den mest frekvente modell som da inneholder s-genitiven - *EN+s-FN+SA*.

Modellen EN-FN+SA blir beskrevet i Tredje kapittel, "EN og den grammatiske kategorien kasus".

Modellen EN-FN er atskillig mindre brukt. Dette kan være flere grunner til dette: den første av disse er bruk av genitiv eller eiendomspronomen foran modellen: (154) John Bartons "Peer Gynt"-oppsetning (Dgbl.17.4.90:40); (155) Jeg er helt andpusten etter gjenopplevelsen av mitt personlige Beatles-møte (Lønnebotn 1989:142). I enkelte tilfeller, først og fremst i avisoverskrifter, kan pronomenet "tenkes": (156) Carter på {sin} Oslo-visitt imorgen (Aftp.4.4.90:8).⁵⁴

I mangfoldige kombinasjoner av typen "Procordia-sjefen N.S.", "PLO-formannen J.A.", "Lesja-lensmannen E.R.", "Stavanger-biskopen B.B." er ikke FN stilling (jf.: biskop B.B. i Stavanger / biskopen i

⁵⁴ EN som inneholder artikkel, mister ikke den i post-posisjon for genitiv eller eiendomspronomen: Dürrenmatts "Fysikern_e" opererer på flere plan (A-Mag.15.10.88:62); I Johan Bojers "Et folketog" opptrer overbestemthet... i replikker (Lundeby 1962:220); ...storstilt nødhjelp kan bli en sovepute i dagens Sovjetunionen (Dgbl.9.12.91:2). Den eneste unntagelse i mitt stoff er "... for å få fart på sin egen Sovjetunion" (Aftp.13.10.90:3), der brudd på to regler er åpenbart - artikkelbruk og genustilhørighet.

Stavanger, B.B. / Stavangers biskop B.B.); derfor er slike kombinasjoner konstruert etter modellen EN-FN+SA. Men en friere avisstil gir eksempler på modellen EN-FN ved lignende kombinasjoner: (157) ...at ikke engang daværende Washington-ambassadør A.D. fikk vite om det (Aftp.30.1.89:9); ...spør Stjernen-kaptein O.L. (Dgbl.8.3.90:27); ...sier han med klar adresse til Høyre-leder K.K.F. (Arbbl.11.10.91:8).

I tilfelle FN-pluralis, med og uten tallord i pre-posisjon, er modellen EN-FN vanlig: (158) ...da tre Bayern-forsvarere så ut til å sovne samtidig (Dgbl.8.3.90:28); ...seminar for rådgivere ved Vestfold-skoler (Arbg. 1985, nr. 18:37) (sml.: Oslo-skolene, dvs. alle skoler i Oslo, i motsetning til noen skoler eller alle skoler av én type i Vestfold).

I samsvar med grammatiske regler brukes samme modell i tilfeller av typen "Oslo-folk", dvs. ved kollektive begreper: (159) Oslo-folk er lei av å betale for Statens manglende bevilgninger til veier (Aftp.25.1.89:4); dvs. «alle skatteyttere i Oslo».

Modellen UA +EN-FN gir mulighet for å fremheve ett objekt (nevnt med FN) blant flere av samme slag: en Bodø-mann, en Oslo-lege, en stor Paris-avis, en Dagblad-leser, en svensk Bond-serie.

Ved å bruke UA kan man fremheve en begivenhet som ventes i framtiden, eller den som skulle skjedd i fortiden: (161) Noe tidligere hadde Kissinger proklamert et Europa-år som det aldri ble noe av. Det blir neppe 1989 heller. Snarere tegner det til et Asia-år (Aftp.30.1.89:8). I nektende setninger kan UA erstattes med pronomen: (162) Det ble ingen stor Holberg-kveld (Aftp.27.12.89:25).

Det spesielle ved modellen er at den appellativiske komponenten er av større betydning enn den propriale: en Oslo-lege i motsetning til en Oslo-advokat/lærer/arbeider. I sin funksjon står EN nærmere adjektiv⁵⁵: (163) Jeg måtte minnes en Chaplin-film jeg hadde sett...(Hoel 1978:80).

Modellen EN+s-FN+SA legger større vekt på objekter uttrykt med EN (toponymer, med eneste unntak i mitt materiale - Olavs-dagen): (164) Bergens-direktøren ble født i Haugesund, men flyttet tidlig til Bergen...(Aftp.22.9.89:10). I likhet med den foregående modellen betegner FN ett blant flere mulige ensartede objekter. Men oppmerksomheten festes ved det som er av størst betydning, nemlig, hvor objektet hører til: Bergens-advokaten D.S. i motsetning til f.eks. Stavanger-advokaten, Bergens-klubben i motsetning til Romeriks-klubben osv.

⁵⁵ Adjektiver avledet av toponymer og antroponymer er sjeldne (se Vinje 1976:62). "Vi er blitt mer Bordeaux'ski!" (A-Mag.30.12.89:12); "...skål for det Røråsiske kobberverk"(Falkberget 1975:119); "Peer Gynts ord om livet i den Gyntske gård, er inspirert fra denne perioden" (Ibsen 1948:7).

Genitivmarkøren "-s" fungerer i disse eksempler som interfiks, men betegner ikke genitiv; derfor er bunden form av FN mulig.

Modellen EN + FN (substantivkjede) er også typisk for toponymer. Den forekommer oftest i ergonymer (navn på foretak, organisasjoner og økonomisk/administrative enheter): Bærum politikammer, Skien og Porsgrunn byrett, Ullevål stadion.⁵⁶ Noe sjeldnere er den i navn på administrative områder: Troms fylke, Åmli herred, Porsanger kommune, Hylestad sogn. Noen gang viser den seg i navn ved funksjonalinndeling av mindre områder: Grønøra industriområde, Elverum sentrum, Tromsø by⁵⁷. Mangel på SA i alle disse eksemplene er tegn på genitiv, selv om kasus er ikke markert.⁵⁸ Ifølge "Skriveregler" (Vinje 1983:58) er det riktigere å skrive den appellativiske komponenten med stor forbokstav. Tendensen til å bruke modellen EN + FN synes å øke - Tvedestrand Kommune, Oslo Gymnasiastutvalg.

IV "Enkelt bestemmelse" og "dobbel bestemmelse" ved EN

I sin doktoravhandling "Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk" har E. Lundeby påvist en rekke tendenser og formulert noen regler for artikkelbruk som gjelder EN, men han hadde dem ikke

---

⁵⁶ I tilfelle man vil fremheve betydningen av de som arbeider ved organisasjonen framfor oppfatningen av den som en helhet, er det s-genitivformen som brukes. Sml.: Den vanligvis så smilende A.N. var langt dystre da han i går gikk den reneste botsgang overfor Oslo bystyre (Dgbl.8.3.90:6); Det er ingen ny konfliktflate som plutselig har åpnet seg i Kristelig Folkeparti når brødrene og søstrene nå strides om partiet skal gå inn i Oslos byregjering sammen med Fremskrittpartiet og Høyre (Dgbl.19.3.90:2). Av samme grunn bruker man s-genitiven i tilfellet "det ble en stor suksess for Oslos symfoniorkester". Men det fins åpenbart ingen fast forbindelse mellom måten å uttrykke genitivforhold og betydningen av FN. Jf.: Oslo-politiet, Oslo Domkor, Trondheims Hospital.

⁵⁷ De mange kombinasjoner med "by" er betydningsmessig interessante. «By» kan betegne lokaliteten i motsetning til staten med samme navn - ...flyet hans ble skutt ned av en luftvernrakett over Kuwait by (Arbbl.21.1.91:12), eller en kommune med samme navn - Hamar by, Lillehammer by. De kan fremheve byen som en selvstendig enhet i forhold til landet - Selv om det er Lillehammer by som er tildelt OL'94, er det en nasjonal oppgave å bidra til et vellykket utfall (Aftp.11.10.89:22). De kan få fram byens historiske, kulturelle eller administrative sentrum, eller, bredere, den delen av byen som er bebygd i motsetning til utkantene - Legg så til at bygningen, i likhet med alle i dette området av London by... (Arbbl.15.5.91:20). De kan stå for ledelse i byen: Her finner vi bl.a. Håkonshallen hvor deltakere og ledsagere er invitert til mottakelse av Bergen by (Arbg. 1986, nr. 12:1). De kan tjene frasens arkitektoniske formål og brukes for å forlenge byens navn i tilfelle det "føles" for kort: Omvisningen på utstillingen "Rolf E. Stenersens gave til Oslo by" (VG 16.3.74:8).

⁵⁸ Ifølge Dag Gundersen er modellen EN + FN (kombinasjonen av typen Tromsø museum) "historisk genitiv", som ikke er resultat av noen påvirkning fra engelsk: museum i Tromsø - Tromsøs museum - Tromsø museum - Tromsø Museum.

som hovedemne. En frekvensanalyse ville gi klarere beskjed om bruk av dobbelt og enkelt bestemmelse ved EN.

Eksempelene lar seg systematisere på følgende måte:

Dobbelt bestemmelse

Enkelt bestemmelse

Ved ett EN (antroponym)

1-a Ved EN og rammeord som betegner rang, tittel, stilling, yrke og adjektiv som angir nasjonalitet og står foran FN:

(165) Det var <u>den sovjetiske generalen Dmitrij Volkogonov</u> som opplyste at... (Aftp.30.1.89: 5) (167) ...hun giftet seg med <u>den unge danske baronen Niels B.</u> (VG 11.7.7:14). (169) Når man i dag hører...<u>den syriske presidenten Hafez al-Assad</u> uttale seg...(Aftp.18.4.90:44). (171) M.L., som har med seg <u>den indiske perkusjonisten T.G.</u> åpner festivalen (Aftp.30.1.89:37). (173) <u>Den østerrikske alpinisten A. A.</u> fikk avrevet... fem leddbånd (Aftp.19.1.89:19).	(166)...hovedkvarter i Baghdad hvor <u>den jugoslaviske general Slavco Jovie</u> er sjef (Aftp.4.1.879:3). (168) Utstillingen tar for seg <u>den tyske prins Louis av Battenbergs</u> datter (Aftp.4.1.89:19). (170) Med <u>den svenske Paris-ambassadør Carl Lidbom</u> som æresgjest... (Aftp.11.10.89:49). (172) ... ballettgruppe, ledet av <u>den nederlandske koreograf K. J</u> (LF 1973:415).

1-b Det samme med åpenbart positiv vurdering av objektet:

(174) Denne gang ledet av <u>den fabelaktige unge, finske dirigenten Yukka-Pekka Saraste</u>... (Aftp.25.1.89:34).	(175) På den ene siden står <u>den verdenskjente israelske pianist Daniel Barenboim</u>... (Aftp.18.1.89:50).

2 Ved EN med foranstilt FN (yrkesbetegnelse) og betegnelse for vedkommendes alder:

- (176) Den 44 år gamle predikanten L. er... tiltalt for... (Aftp.25.1.89:3).
- (177) ...sammen med den 48-årige firmasjefen H.I. (Aftp.18.1.89:5).

3 Ved En med foranstilt adjektiv av typen "avsatte", "gammel", "tidligere" ⁵⁹ o.l.

(178)... M.T. forlangte øyeblikkelig utlevering av den tidligere presten P. R.... (Aftp.4.1.89:6).

(179) Den avdøde kong Gustav VI Adolf har testamentert ...sin...eiendom... (VG 11.7.74:2).

(180) Interessant skal det bli å se hva den gamle landslagstreneren N. K. kan utrette med... laget (VG 11.7.74:8).

(181) Å sette hæren inn var... noe den avsatte partisjefen Z. Z. har ære av å ha motsatt seg (Aftp.7.10.89:3).

Her er stilforskjellen mellom konstruksjonene noenlunde klar: ved "enkelt bestemmelse" er stilen mer offisiell og «streng».

4-A Ved flere FN som beskriver vedkommendes virkefelt:

(182) Det er også verd å merke seg noe den andre kåsøren, nærradio-pioneren og eks-stortingsmannen R.U., sa... (Arbg. 1985, nr. 18:3).

4-A Ved utenlandske FN som ikke kan danne bundet form:

(183) Nå er den tidligere SS-Obersturmbannführer W.R. blitt den nye sjef for Chiles etterretningsvesen (VG 11.7.74:4).

4-B Ved uttrykket "den/det såkalte":

(184) Innholdet i den såkalte akse Paris-Bonn er omsnudd fra de Gaulles tid... (Aftp.18.4.90:8).

4-C Ved betegnelse på stedet vedkommende kommer fra eller bor på:

(185) Den bergenske sivilingeniør B.J., som har hatt mye å gjøre (VG 16.3.74:8).

⁵⁹ Adjektiver som "tidligere", "forhenværende" står ofte i kombinasjon med FN + EN uten BA: "...sa tidligere forsvarsminister Robert McNamara" (Aftp.30.1.89:3); "Mangeårig rektor Kaare Melhus setter spørsmålstegn..." (Aftp.25.1.89:7).

5 Blandede tilfeller:

(186) ...i glansrolle som den åndelige torturisten Rigault
(VG 16.3.74:13)

(187) I glansrollen som den åndelige torturist Rigault
(ibid., tekst under et foto)

Ved ett EN (navn på foretak, organisasjoner, titler på åndsverk o.l.⁶⁰)

(188) Realiseringen... er satt bort til det nystartede selskapet Stranden A/S (Aftp.25.1.89:3).

(189) Redaktøren i det russiske tidsskriftet "Ogoniok" (Dgbl. 27. 3. 90:37).

Ved flere EN

1 *Uten tallord*, med attributt foran FN

A - ved betegnelser for personer

(eksempler er sjeldne):

(190) ...samt de handicappede svømmerne N. P., E. T., og H. H.
(Aftp.25.1.89:14).

A- ved betegnelser for land:

(191) ...ligger sterke motsetninger mellom den største delstaten Serbia og de nordlige republikker Slovenia og Kroatia (Aftp.30.1.89:4).

(192) ...og de gode naboer Sovjet-Unionen og Norge arbeider videre med uløste problemer
(Aftp.18.1.89:5).

---

⁶⁰ En eneste gang ble det registrert "enkelt bestemmelse" i navn på et musikkstykke: "Jeg skrev det symfoniske dikt "Henrettelsen av Stepan Rasin" (Sjostakovitsj 1980:201).

2 *Med tallord* ved betegnelser for firmaer, foretak
institusjoner, båter og personer:

- (193) Det er de tre barnehavene Nordre Finstad, Siggerud og Tussestien i Ski som er omfattet av vedtaket (Aftp.25.1.89:16).
- (194) Foruten de tre solide firmaer Sommer, Schjerven og Zapffe ble det i Christiania... (BoB 1985-86, b.31:173)
- (195) Senterpartiets leder J. J. J. og de to nestlederne A. E. L. og K. H. W. har meddelt ..at... (Aftp.4.1.89:8).
- (196) Alt med utgangspunkt i de to Cruiseskipene M/S Kronprins Harald og M/S Prinsesse Ragnhild (Aftp.4.1.89:21).

Som det framgår av eksemplene, er konstruksjonen "dobbel bestemmelse" hyppigere ved toponymer. Men som kjent, er det "enkelt bestemmelse" i mange faste uttrykk som fungerer som EN: De forente stater, Det indiske hav; De forente nasjoner, Det hvite hus (Lundeby 1965:305, Vinje 1976:119).

Ved ett eller flere EN i tilfelle apposisjon

A Ved betegnelser for personer:

- (197) Den nye teatersjefen, Stein Winge, unngikk...problemstillingen (Aftp.30.1.89:48).
- (198) Den nåværende emir, Shikh Khalifa bin Hamad al-Tham... (VG 22.2.74:3).
- (199) ...gjennom et slikt samarbeide vil plassen kunne sikres for de to nestledere, Solveig Sollie, Kr. F., Telemark, og Anne Enger Lahnstein, Sp., Akershus (Aftp.30.1.89:12).

B Ved betegnelser for organisasjoner:

- (200) En slik regjering kunne vi... ha fått... hvis bare de politiske "sentrumskamerater", Kr. F. og Sp., hadde vist... vilje til å samarbeide... (Aftp.30.1.89:2).

Som kjent er konstruksjonen "enkelt bestemmelse" vanlig i navn på organisasjoner - Den Østenfjeldske Bykredittforening, Det forenede polske arbeiderparti, og i boktitler der EN ofte brukes metaforisk: "Den

fjerde nattevakt", "Den siste viking" (Lundeby1965:307). Bruken av "enkelt bestemmelse" i navnet "Den Nasjonale Scene" og av "dobbel bestemmelse" i navnet "Det Norske Teatret" antyder forskjellen mellom den dansk-norske tradisjonen og tradisjonen i nynorsk.

V SA som bestanddel av EN

SA som bestanddel av toponymer, antroponymer, ergonymer osv. er og kommer til å være emne for mange undersøkelser. Her skal jeg bare gi en oversikt over noen hovedpunkter.

Kombinasjonen FN+SA er den enkleste og mest logiske måte å danne EN på, her bidrar SA både med sin konkretiserende og individualiserende funksjon: apoteket "Sfinxen", kiosken "Kiosken", fotballaget "Stjernen", skøyta "Håpet". Slik har mangfoldige EN oppstått, både simpleksord og sammensatte ord, som "Slottet" og "Vikingskipshuset", "Ekstasen" og "Snedronningen", "Plassen" og "Villsvinsen". Det er høyst vanlig for EN å ha et EN som første komponent og et rammeord som annen: Holmenkollmedaljen, St.Olavssordenen, Leningradsymfonien, Gulatingsloven. Atskillige slike navn har med tiden utviklet seg til metaforiske begrep: Hundreårskrigen, "Bartolomeusnatten".

EN dannet med basis i FN får ofte SA ved ellipse av ett eller flere elementer i navnets offisielle form: Arbeiderpartiet < Det norske Arbeiderparti, Folkemuseet < Norsk folkemuseum, Toleranseprisen < Stortingets Presselosjes Toleransepris. Korte former er atskillig hyppigere⁶¹, siden de passer bedre til å danne s-genitivform eller nye sammensetninger. Ved dannelse av et nytt EN eller FN mister den propriale komponenten SA: Arbeiderparti-regjeringen, Oslofjordprosjektet (< Oslofjorden).

SA-bortfall forekommer ofte i flerstavsnavn på distrikter, gater o.l.: Furubråten > Furubråtveien, Majorstuen > Majorstustasjonen/strøket, Kirkeveien > Kirkeveiringen, Bekkelaget > Bekkelagshøgda osv. Det gjelder også betegnelser for personer: Vålerenga > Vålerengspillerne.⁶²

⁶¹ Som regel finner man EN i dets lange offisielle form bare i begynnelsen av en tekst; etterpå blir den erstattet med en utbredt kortform, senere med navnets appellativiske komponent, og så eventuelt med et pronomen: Norsk Hjelpepleierforbund - Hjelpepleierforbundet - forbundet - det.

⁶² Elliptiske dannelser som "National" (< Nationalteatret), "Nordisk" (< afdeling for Nordisk språk og litteratur), Oslo Nye (< Oslo Nye Teater), Det Norske (< Det Norske Teatret) hører ikke umiddelbart til dette kapitlet. Hos Christensen, K. Sørensen (1972:17-18, 86) og Pamp (1973-74:73-75, 79) fins det kommentar til toponymiske former av typene Galoppen (< Galoppbanen) og Parken (<

SA som bestanddel av antroponym

Både for- og etternavn kan ha SA i sin sammensetning, samt få dobbelt bestemmelse (det siste skjer ikke så ofte).

Ved å bruke SA antyder man nærhet til personen. (201) Han gikk nok Gamle Kolbergeren en høy gang (Falkberget 1975:100); forelskelse - (202) Ja, jeg er forelsket i Møklebusten, jeg... (Sandel 1950:186); vennskapsforhold - (203) Jeg og Royern... har bruk for både mat og ulltepper (Aftp.7.10.89:11). SA i eksemplene viser hovedsakelig positiv holdning. Det gjelder zonymer også: (204) Lille Santosen, ja du er fin du... (Grieg 1926:28). Blant 10 eksempler på SA-bruk ved antroponym hos Western (1921: § 665) fins det ett som viser negativiteten mot objektet: "Jeg liker ikke riktig Hagbarthen" (ibid.:514).

Kleng- og kjælenavn i idrettsmiljøet har som oftest bestemt form. Mulige måter å omdanne etternavn på er ellipse av etternavnets første eller siste ledd + SA: Pål Gunnar Mikkelsplass > Plassen, Hallstein Bøgseth > Bøg'en. Fornavntransformasjonene ved danning av klengenavn er vidt forskjellige: Tor > Torsa, Torbjørn (med tonem 1) > Tobben (med tonem 2), Morten > Mortis, Ulf > Ulfern osv. Dette er et spennende stoff på alle plan - morfologisk⁶³, semantisk, fonetisk, og det er verd å studere.⁶⁴

Idrettsparken). Konstruksjoner som er nær elliptiske dannelser - Terrassen (< Victoria Terrasse) og kortord - Katta (< Katedralskolen), samt kjæle- og klengenavn av typen Torsa < Tor er analysert av Tryti (1984:27-39, 45-47).

⁶³ Av spesiell interesse er spørsmålet om sluttkomponenter i tilnavn og korte navneformer. Tone Tryti oppfatter dem som "suffikspregede endelser", bøynings- og avledningselementer med to funksjoner : å markere bestemthet (dette er nemlig SAs funksjon) og å markere ellipse som ligger til grunn for formen (noe som ikke er typisk for artikkel). Dette gjelder både sluttvokalene (de er også kalt endelser) "-a", "-e" (Nissa, Hasse) og sluttelementene (de er også kalt suffikser) "-en", "-ern", "-is", "-ulf" (Joffen, Jimmern, Bønnsis, Knutulf). Som eksempler på suffikspregede endelser gir forfatteren også Bolla < Bolteløkka, Kæbben < Carl Berners plass. Som suffiksveksel oppfatter Tryti også eksemplene Atlanterhavet > Atlanteren. Tilfeller av typen 'Lars-en min' tolkes som kombinasjon av EN+SA (Tryti 1984).

Forfatterens synspunkt kan være riktig når det gjelder klengenavn som er enormt variable (Bjørn > Bønna, Bøsse, Bønnsis) og som er direkte tilknyttet biologisk kjønn jf.: Willoch (en okse) - Willocha (en ku). Informantene oppfattet "-en" både i Plassen og i Bøg'en som SA uansett skrivemåten. Det samme gjelder substantiverte former som Tjukken, Brunen.

⁶⁴ I Sverige er det allerede gjennomført en tilnavnundersøkelse: Lindstedt. Sportspråkets personnamnsbruk. Göteborg, 1989. Det norske materialet er analysert av Alsåker i hennes hovedfagoppgave om klengenavn på videregående skoler i Stavanger" (Ranglabein og Knokkeldjåou", 1987) og av Tryti i hennes bok om norsk slang (Oslo, 1984). Noen interessante kommentarer finner man hos Haslev (1988:250-251). Hansen har samlet ca. et tusen klengenavn som i løpet av mange år har vært i bruk hos Oslos bryggearbeidere. Listen ble utgitt i 1987.

Dobbelt bestemmelse ved antroponym (uten rammeord) er lite hyppig, det fins bare to eksempler i mitt stoff, begge med negative følelser mot personen: (207) Den forbandede Antonen, den helviten, den fordømte satanen (Grieg 1926:102); (208) William Kennedy Smith framstår som den seiersikre og avslappede Kennedy'en ut av rettslokalet sammen med sin mor (Dgbl.12.12.91:1). Tre av fire eksempler med dobbelt bestemmelse hos Western (1921 § 514) også er negativt preget.

Enda sjeldnere forekommer kombinasjonen av et påpekende pronomen "denne" og EN+SA: ett eksempel med zoonym hos A. Western ("Denne Mons'en var gammel og ...sint av sig" (s.514)) og ett eksempel med antroponym i mitt materiale: (209) ...jeg så ned på denne gamle Harald'en, ... fordi verden hadde vært så liten omkring ham; ja fordi han bare hadde vært glad i dere...(Evensmo 1968:35).

Kombinasjonen "denne + EN" er forholdsvis hyppig, og avhengig av kontekst (én eller flere setninger) gjengir den hele skalaen av følelser, fra hat (hos Western: "Å, hvor jeg hader, hvor jeg hader denne Roald" (s.489)) til begeistring.⁶⁵

Kombinasjonen "personlig pronomen + EN", av typen "han Olsen / han der Olsen / han derre Olsen" tilhører familiær talestil og forekommer unntaksvis i skjønnlitterære tekster, som regel i dialektfarget tale: (210) Men du Harriet, du skulle nu se at forbarme deg over dokkers assistent, han doktor Mo, for han går med ho Palmine Flor (Sandel 1950:30); ...det er jo han Knut, sønnen min (Evensmo 1968:112).

Haslev som studerer bruken av SA og personlig pronomen ved EN i Bergens-dialekt ("Så du Per-en?") og i Lillehammer-målet ("Je tala ved n Jon i går") kommer til noen konklusjoner: både for- og etternavn kan kombineres med SA og personlig pronomen; både bruken av SA og personlig pronomen markerer bedre bekjentskap og sosial nærhet; en

---

⁶⁵ "Han ble likefrem ond på denne...denne bergskriver Dopp! (Falkberget 1975:21); - "Ingen av oss likte Heidenreich... nettopp på grunn av jentene. Denne Heidenreich var... en mann av verden..."(Hoel 1978:121); - "Og dessuten kjenner du denne Hans Berg også. Vi har nå en liten mistanke til ham" (Hoel 1978:211); - "Det ble hvisket om at han var slik en djevel etter pikene, denne Fleischer - umettelig og rå" (Hoel 1978:137); - "Denne så kalte Kristine prostens, hun vrir seg jo som en orm, bare hun skal si ja eller nei, og denne Alberte Selmer, hun slår alle rekorder, hun sier verken ja eller nei" (Sandel 1950:197); - "...det var ikke alltid så morsomt med denne Ole Korneliusen støtt og stadig... Han var vel uten skyld" (Falkberget 1975:161); - "Denne Sigismund var en snål fyr. Gud signe presten!" (Falkberget 1975:17); - "I fem år arbeidede så Ole Korneliusen på dette gravkors. I fem år! ... Han er i sandhed en merkelig mand, denne Ole" (Falkberget 1975:115), "Denne Plutark var en stor mann, hans parallelle biografier er en fantastisk ting" (Sjostakovitsj 1980:58). I det siste eksemplet er den positive betydningen enda større takket være ENs metaforiske overføring; det dreier seg om komponisten Glazunov.

samtidig bruk av pronomen og tiltaleord ("n herr Haslev") oppfattes som fornærmelse (Haslev 1988:243-253).

SA som bestanddel av ergonym

Vidt forskjellige modeller ligger til grunn for ergonymer (se f.eks. fotnote 51). Som hovedmodeller kan vi skille ut følgende: EN + (adjektiv) + FN, FN+SA+s + FN, EN+s + FN, adjektiv + FN. SA er ganske sjelden og brukes hovedsakelig i sammensatte navn med flere ledd, slike som vanligvis erstattes med forkortelser: Treforedlingsindustriens Yrkesopplæring (TY), Yrkesorganisasjonens Sentralforbund (YS), Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO).

Modellen BA + adjektiv +FN (enkelt bestemmelse) er mindre hyppig: **Den Nasjonale Scene, Det Norske Teatret.**

FN (som regel sammensatt) +SA er en utbredt modell: Postverket, Justisdepartementet, Universitetsforlaget m.fl. SA er en obligatorisk bestanddel av elliptiske EN av typen Markedshøyskolen (< Norges MarkedsHøyskole), Kirken (< Den norske Kirke). Den er også obligatorisk i sammensatte EN laget etter modellen EN+s + FN+SA (der -s er fuge), modellen er typisk for navn på baner: Bergensbanen, Nordlandsbanen, EN i modellen er vanligvis et toponym.

I tilfelle EN - antroponym er lenken EN + FN (G. Skaret Flyttetransport; Brødrene Amundsen Rørleggerbedrift) og modellene EN+s + FN (Pedersens Transport, Karis Renhold) og EN-FN+SA (Fridtjof Nansen-sykehuset) de vanligste.

En rekke modeller ser man i navn på banker: FN+SA + EN - Kreditkassen Drammen, Sparebanken NOR; EN + FN - Nøtterø Sparebank, Fokus Bank; EN-FN+SA - ABC-banken, Kreta-banken; EN + FN - ABC bank. Noe mindre hyppig er sammensatte navn laget etter modellen EN(+s)+FN+SA - Telemarksbanken, Oslobanken. Sjelden brukes det også modellen BA + adjektiv +FN - **Den norske Bank.**

Navn på universiteter er vanligvis laget etter modellen FN+SA + i + EN - Universitetet i Bergen. Samme modell brukes også for å gjengi navn på utenlandske universiteter - Universitetet i Moskva (både i latin - "Universitas Osloensis" og engelsk "University of Oslo" står FN foran EN, rekkefølgen er motsatt i russisk). To andre modeller er også mulige i navn på utenlandske universiteter: Københavns Universitet og Oxford-universitet. Det ville ikke være språklig galt å kalle Universitetet i Tromsø for *Tromsø Universitet.

Avslutningsvis kan vi trekke følgende konklusjoner:

1 Kombinasjonen UA + EN forekommer ganske ofte. UA foran EN har individualiserende funksjon (6 typer leksikalske betydninger uten forandring av semantisk betydning) eller generaliserende funksjon. Særlig hyppig er bruken av UA ved EN i overført betydning.

2 Et rammeord foran EN skal ha SA. Unntak fra regelen er FN som betegner yrke, tittel, rang, stilling. Men i tilfelle grammatisk apposisjon eller bruk av SA som berømmelsesmarkør er SA mulig til og med i disse FN. Mangel på SA er også typisk i journalistspråk, i offisielle tekster (kontrakter). I EN bestående av flere ord (hovedsakelig toponymer og ergonymer) står FN i den ubundne form.

3 Kombinasjonen EN + FN realiseres i en rekke modeller; som oftest er det modellen EN-FN+SA som gjengir forskjellige betydninger av genitiv. Ved hjelp av modellen UA + EN-FN fremheves objektet nevnt ved FN; modellen EN+s-FN+SA fremhever EN som den viktigste komponent. Modellen EN + FN er vanlig i forskjellige kombinasjoner av toponym og ergonym.

4 Både enkelt og dobbelt bestemmelse er mulig ved EN; det siste forekommer noe oftere.

5 Den enkleste måten å lage EN på er FN+SA, der SA viser sin konkretiserende og individualiserende funksjon.

6 SA som bestanddel av antroponym (både for- og etternavn) og zoonym markerer forhold til objektet.

TREDJE KAPITTEL

EN OG DEN GRAMMATISKE KATEGORIEN KASUS

To kasusformer, nominativ (umarkert) og genitiv (markert), er aktuelle for norske egennavn på samme måte som for appellativer. Kategorien kasus og de måter den realiseres på, beskrives i en rekke arbeider om norsk grammatikk, og genitiv ved EN omtales⁶⁶. Genitiv ved toponymer er kort omtalt av Rostvik, Christensen, Pamp og Helleland.⁶⁷

I dette kapitlet vil jeg gjøre et forsøk på å systematisere betydninger av kasusformen genitiv ved EN og analysere forskjellige genitivomskrivninger ved EN.⁶⁸

⁶⁶ Western (1921:420-422,426,427); Steblin-Kamenskij (1957:41-47); Diderichsen (1962:30-31,35,108-109, 111-113); Vinje (1976:157-163); Coward (1986:75-79).

⁶⁷ Rostvik (1969-70:113,126-127); Christensen (1972:78-82); Pamp (1973-74:77-78); Helleland (1989:137).

⁶⁸ I tillegg til eksempler fra avisstoff og svarene fra informantene, hadde jeg som base for min analyse kommentarer og forklaringer til dette materialet som jeg har

Kategorien genitiv er mangeartet når det gjelder betydninger og måter å uttrykke dem på; det gjelder EN i like stor grad som substantiver ellers.

1 subjektsgenitiv, hvor EN står som subjekt - Markus-evangeliet, Hitchcock-klassikeren, Korsakov-skolen, Dior-kolleksjonen;

2 objektsgenitiv, hvor EN står som objekt - Karl Johan-statuen, Munch-museet, Kain og Abel-motivet, Palme-mordet, Oscar-utdelingen, Walesa-tildelingen.

I enkelte tilfeller kan en kombinasjon av betydningene oppstå: "en Holberg-Bronken-oppsetning" (Aftp.27.12.89:25), det vil si et teaterstykke skrevet av Holberg (her er Holberg subjekt) oppsatt av Bronken (her blir Holberg som betegnelse for verket til et objekt);

3 kvalitetsgenitiv, hvor EN er brukt med betydningen "av samme kvalitet som hos" - Grieg-tradisjonen, Nikodemus-taktikken, Klondyke-stemningen.

4 eksplisittgenitiv, hvor EN supplerer og konkretiserer fellesnavn, og altså betegner en form for objekt: Fridtjof Nansen-sykehuset, Orion-flyet, Vøring-platået, Odin-programmet, Felix-prisen, Sovjet-imperiet;

5 stedsgenitiv, hvor EN som betegner et sted står i forskjellige romforhold med fellesnavn - Oslo-skolene, Paris-avisen, Moldefestivalen (med betydning "i"), Oslo-himmelen (med betydning "over") , - Kjelsås-trikken, Syden-turen (med betydning "mot, til"), Lillehammer-delegasjonen, Bodø-trioen (med betydning "fra"), Europa-markedet, Christiania-samfunnet (med betydning "innenfor"), Røde Kors-organisasjonene (med betydning "innenfor" og "tilknyttet");

6 tidsgenitiv, da EN står i betegnelse for en viss tid - Stalin-perioden, Bresjnev-epoken;

7 årsak/følge-genitiv, når EN peker på årsak til eller følge av noe - Palme-etterforskningen, Kambodsja-spørsmålet, World Cup-resultatene, Nobel-besøket.

Alle disse eksemplene er laget etter én modell: EN-FN.+SA⁶⁹ Men den tradisjonelle s-genitivformen⁷⁰ kan regnes som like frekvent i det

---

fått fra mine kolleger ved UiO, spesielt fra professor Dag Gundersen og førsteamanuensis Tor Guttu. Disse har bidratt betydelig til denne undersøkelsen.

⁶⁹ Noe sjeldnere brukt er modellens subvarianter: EN-FN og UA + EN-FN.

⁷⁰ I norsk onomastisk litteratur nevnes "-s" som genitivendelse, til og med når det dreier seg om en forholdsvis stor ordgruppe som f.eks. i tilfeller: Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund, Ivan den strenges tid, skredder Kvandals musikk, Asbjørnsen og Moes eventyr. Hos H.E. Palmer (1939:99-100) og H. Gleason (1956:166) er "-s" nevnt som et selvstendig grammatisk ord, eller funksjonsord, postposisjon, dermed oppfattes kombinasjonen "et ord+s" av dem som en syntagme. A. Smirnitkij (1959:127) mener at konstruksjonen skal regnes

skriftlige språket og særlig ved antroponymer. Det er visse semantiske så vel som stilistiske ulikheter mellom de to, samt en del andre genitivsomskrivninger ved norske EN.

S-genitiv brukes mest om eiendomsforhold, og det er den formen som er typisk for subjektsgenitiv: Oslos økonomi, Nobels fredspris (sml. Nobelprisen), Churchills prinsipp; Polonius' rolle, Spanias sol. Faste forbindelser som "Amerikas oppdagelse" (som i motsetning til kombinasjonen "Columbus' oppdagelse" viser til objektsgenitiv), "Ålesunds brann" også er fullt mulig, men i muntlig tale hører man ofte omskrivning med preposisjon, som er mer muntlig i sin karakter, dvs. oppdagelsen av Amerika.⁷¹

Vanligst i skrift er modellen EN=FN+SA. Forskjellen mellom bruk av s-genitiven og bruk av modellen er ikke stor når det dreier seg om subjektsgenitiv, hvis det er noen forskjell. Sml.: (1) Brikt Jensen-programmet forleden kveld var helt utenkelig... for noen år siden. ... Dette var, slik jeg oppfattet Brikt Jensens program, også siktemålet forleden kveld. (Aftp.11.10.89:2); (2)...Ja til Delors-planen om større økonomisk integrasjon..., ...en mer personlig holdning til Delors' forslag (Aftp.22.09.89:2); (3)...et av de mer typiske glasnost-manuskriptene, "Arbats barn" av A. Rybakov. ...Løpende parallelt med Arbats-barnas skjebner skildres med mesterlig nøyaktighet... en herskerpsyke (Aftp.18.1.89:8). I de tre eksemplene skaper vekslingen variasjon, og i det tredje eksemplet hindrer den også forveksling av romanens tittel med en fellesbetegnelse for hovedpersoner i romanen.⁷²

S-genitiven kan fremheve det siste elementet i en ordkombinasjon, mens modellomskrivningen muligens legger større vekt på det første

som et sammensatt ord, siden det, morfologisk sett, er en orddel og morfem som danner et ord. L. Barhudarov (1975:94-95) bestrider begge synspunkter og går ut fra at det ikke eksisterer selvstendige ord uten stammevokal, og at det pr. definisjon er umulig å sette et ord inn i et annet. Ifølge forfatteren blir morfemet -s inkludert i syntagmen som dens bestanddel.

⁷¹ Ifølge Tor Guttu (UiO), er kombinasjonen "Amerikas besøk" umulig, skjønt den i sin objektgenitivsbetydning er ganske lik kombinasjonen "Amerikas oppdagelse". Slik er det fordi bruk av "s"genitiv signaliserer først og fremst om subjektgenitiv (Olsens besøk, dvs. besøket fra/avlagt av Olsen). Kombinasjonen "Amerikas besøk" er vel mulig i tilfelle synekdoke totum pro parte : Jeg husker godt en episode fra Amerikas besøk ifjor sommer, - der EN står for "det amerikanske laget / delegasjonen fra Amerika". Objektsgenitiv ved antroponym er mest typisk i form av preposisjonsgenitiv - besøket hos Olsen.

⁷² Sml. også: Til høsten kommer Per Blom-filmen "Mors Hus"; I Per Bloms "Mors Hus"... (VG 11.7.74:26). Begge eksempler signaliserer en massemediespråkstil, særlig typisk for VG. Stilistisk nøytral er kombinasjonen "Per Bloms film "Mors Hus".

elementet, sml.: (4) I Habberstad-rapporten om Oslos økonomi påpekes at... (Aftp.22.9.89:3). For ikke å overbelaste teksten med ensartede konstruksjoner, kan det veksles mellom s-genitiv og preposisjonsomskrivning, som fremhever sitt første element: (5) Særlig kjent er hans maleriske fortolkning av Velazques' "Hoffdamene", Delacroix' "Kvinnene i Algér" og "Frokosten i det grønne" av Manet (Dgbl.11.4.90:33): Preposisjonsomskrivning ser ut til å bli foretrukket i tilfeller hvor det kan oppstå noen uklarhet eller tvetydighet: Maria-brevet kan bety brevet fra eller til Maria, Ibsen-diktet kan være et dikt av Ibsen, om Ibsen eller på Ibsens maner.

Informantene fikk i oppgave å kommentere forskjellen i betydning og bruk mellom de tre genitivuttrykksmåtene (se Tillegg II). I sine generelle kommentarer ga de uttrykk for at det ikke er betydningsforskjell mellom dem. Men av kommentarene til enkelte tilfeller fremgår det at formene kan skilles i sine funksjoner, og at vurdering og valg av én av de tre i stor grad er en subjektiv sak.

I den følgende karakteristikken av de tre formene presenterer punkt 1 det vanligste svaret; punkt 2 dekker meningen blant ca. en femtedel av informantene; i etterfølgende punkter er det samlet sjeldne, enkeltstående svar.

Preposisjonsomskrivning (i kombinasjonen "et bilde av Henri Matisse "Stilleben med frukt og mugge"): 1) Den mest eksakte, konkretiserende, informasjonsbærende form; 2) En tungvint konstruksjon, et eksempel på "katalogspråk", bare skriftspråklig; 3) En stilistisk nøytral form; 4) Konstruksjonens viktigste betydningsbærende element er navnet på bildet.

EN=FN+SA (i kombinasjonen "Matisse-bildet "Stilleben..."): 1) Den enkleste, lettvinde form, som passer i talespråk, men som gir mindre informasjon enn preposisjonsgenitiv og derfor er litt mindre brukt; 2) For å kunne bruke den må man kjenne til malerens virke, siden det er navnet på maleren som er den viktigste komponent i konstruksjonen; 3) En strukturmessig tungvint modell, overbelastet med bruk av navnet på maleren, som man skal vite om for å kunne bruke modellen; 4) Konstruksjonen gir anledning til å tolke innholdet forskjellig - EN kan stå for skaperen, eieren eller som metafor.

S-genitiven (i kombinasjon "Henri Matisses "Stilleben..."): 1) Som informasjonsmessig minst givende er formen akseptabel for fagmiljøet; 2) Den er preget av offisiell stil og passer best i skriftspråk, der det i tillegg ikke kan oppstå uttaleproblemer; 3) Det å eie bildet fremheves

fremfor det å ha skapt det; 4) Den enkleste, klareste form som er lett å uttale.

Vinje (1976:169) nevner betydningsforskjellen mellom "Ibsen-dramaer" (betegner noen av dramaene) og "Ibsens dramaer" (omfatter alle). Hvis Ibsen hadde skrevet bare to teaterstykker, ville uttrykksmåtene fått samme betydning (man ville vel ha brukt "Ibsen-dramaene"). Men forskjellen kan vise seg på et annet vis, som det foregår i følgende kontekst: "Det var typisk Ibsens stemning" og "Det var typisk Ibsen-stemming". I den første setningen dreier det seg om stemmingen hos Ibsen, det vil si "ibsenk" stemming, i den andre - om en stemming som hos Ibsen, på den måte får den andre setningen en karakteriserende og generaliserende betydning.

Betydningsforskjell mellom forskjellige uttrykksmåter finnes ved noen av de mest typiske genitivsforbindelser, sammensetninger og omskrivninger. Kombinasjonen "Europas politikk" betyr den politiske holdningen Europa har til noen/ noe utenfor dets grenser. Sammensetningen "Europa-politikk", som tilsvarer objektsgenitiv, betyr den politiske holdningen som en stat (i eller utenfor Europa) har til (resten av) Europa. Dermed er det mulig å kombinere s-genitiven med modellen: Norges Europa-politikk, USAs Europa-politikk. I sammensetninger av typen Europapolitikk blir den appellativiske komponenten av største betydning (dvs. politikk i motsetning til f.eks. økonomi eller helsevesen). Samme nyanser i betydning finner man i tilfeller "Oslo-gutt" og "oslogutt", "Markus-evangeliet" (i motsetning til tekstene av de andre evangelistene) og "Markusevangeliet".⁷³

---

⁷³ Skriveregler for ulike kombinasjoner av EN og FN - sammenskriving eller med bindestrek, med stor eller liten forbokstav (Vinje 1976:46-47; 1983: 56-62) - blir ofte brutt. Vaklinger og feil kan man treffe i artikler av profesjonelle journalister. Sml.: Norges-debuten skjer på Chat Noir i april. ...Men den opptredenen teller desto mer som forhåndsreklame for Norgesdebuten (Arbbl. 28. 2.91:19). Toponymet som første element i sammensetningen bidrar til en feilaktig skrivemåte med stor forbokstav (istedenfor norgesdebut/rekord/besøk osv). Tilsvarende påvirkning av et antroponym finner man i følgende eksempel: ... om det blir Napoleonskrigene, Golfkrigen eller den 3. verdenskrig (Arbbl.15.11.91:10). I motsetning til appellativet "napoleonskrigene" /rekord/besøk osv). Tilsvarende påvirkning av et antroponym finner man i følgende eksempel: ... om det blir Napoleonskrigene, Golfkrigen eller den 3. verdenskrig (Arbbl.15.11.91:10). I motsetning til appellativet "napoleonskrigene" er sammensetningen "Golfkrigen" blitt til et EN. Det bør heller ikke være stor forbokstav i sammensetningene i følgende eksempler: Lunde Oslogutt (Arbbl.14.9.91:10); Da kan man se Eddadiktningen omkring seg...(Bøygen 1991, nr. 1:27). Det gjelder også kombinasjonen skrevet med bindestrek i følgende setning: Professor W.K. har mange interessante betraktninger om dette i sin Norges-historie (Aftp.29.9.89:159 der det dreier seg om én av mange bøker om dette emnet, men ikke om selve historien av Norge (sml.: ...Norgeshistoriens største middelmådighet (Mykle 1975:129).

S-genitiv er ganske sjelden i kombinasjon av EN - navnet på lederen for en regjering og appellativet regjering. Av de første 50 registrerte aviseksemplene inneholder bare 4 s-genitiv, 21 er basert på modellen FN+SA + EN og 25 er konstruert etter modellen EN=FN+SA. Omskrivning med preposisjon er registrert én gang: (6) Avtalen ... ble inngått i 1959 mellom Einar Gerhardsens regjering og regjeringen til Nikita Khrustsjov i Sovjet (Arbbl.24.4.91:1). Et eksempel på en sammensetning "Bortenregjeringen" er anført hos Vinje (1970:57).

S-genitiven er brukbar både med norske og utenlandske etternavn: (7) Gro Harlem Brundtlands regjering vil ha møte på Slottet (Aftp.11.14.89:6); (8) Dramatisk velgerflukt og baksmell i økonomien har brakt Margaret Thatchers regjering opp i et uføre (Aftp.24.3.90:2).⁷⁴

Modellen FN+SA + EN er vanlig ved navn på norske ledere: (9) Debatten om regjeringen Harlem Brundtland (Aftp.11.10.89:6); (10) Regjeringen Syse er med andre ord sterkt i beknip (Aftp.14.18.89:18). Ved utenlandske navn bruker man helst modellen EN-FN+SA: (11) Mazowieski-regjeringen skal ta stilling til det og mange andre saker (A-Mag.30.12.89:28); (12) ... ble ansatt ... under den konservative Chirac-regjeringen (Aftp.18.1.89:6).⁷⁵ Men denne modellen er vanligst også ved navn på norske politiske ledere: (13) Syse-regjeringen kommer til å foreslå større skattelettelser totalt i 1990 enn Brundtland-regjeringen (Aftp.11.10.89:7). Den er også mulig ved partinavn (oftest i forkortet form): (14) Ap.-regjeringen vil gå av (Aftp.5.10.89:6); (15) ...hva som later til å ha foregått under PASOK-regjeringen (Aftp.22.9.89:52).

Kommentarer fra informantene innbyr til følgende karakteristikk av de tre uttrykksmåtene. FN+SA + EN - er den tradisjonelle konstruksjonen som bidrar til at tanken blir formulert på en klar og riktig måte, den er typisk for offisiell stil. EN=FN+SA - er en vanlig dagligtalekonstruksjon. Begge konstruksjonene fungerer som navn på en regjering; men FN+SA + EN presenterer lederen og regjeringen som en helhet, mens EN=FN+SA mer fremhever lederen som et selvstendig element. S-genitiven er lite brukt, siden den først og fremst uttrykker eiendomsforhold og dermed gir det inntrykk at lederen er uavhengig av regjeringen og har selvstendig makt.

⁷⁴ Bruken av fornavn ved denne konstruksjonen forekommer sjelden ved modellen EN-FN+SA.

⁷⁵ Modellen brukes regelmessig ved utenlandske EN: Reagan-administrasjonen, Jeltsin-politikken, Sinatra-doktrinen, Beatles-konene, Donald Duck-tegneren, Walt Disney-konsernet; Berlin-muren, Warsawa-pakten, Oder-Neisse-linjen, Cuba-krisen.

“Skjult” genitiv og elliptisk genitiv

“Skjult” eller umarkert genitiv er typisk i navn på organisasjoner som har toponym, særlig kommunenavn, landskapsnavn og fylkesnavn, som første ledd: Hadeland Glassverk A/S, Vestfold Fylkesorganisasjon for Håndverk, Oslo Børs, Rogaland Teater.⁷⁶

Diderichsen (1962:35,109) bruker to betegnelser for denne formen: “skjult Genitiv” og “Nominativ for Genitiv”. Den første synes å passe best, siden nominativform av toponym i navn bygd etter modellen EN + FN verken kan begrunne appellativets ubundne form eller adjektivets svake form i inter-posisjon: Lillehammer Olympiske Organisasjonskomite, Rosenberg Mekaniske Verksted i Stavanger, Oslo Private Gymnasium, Bergen Filharmoniske Orkester.

Det later til at manglende -s i proprier er blitt normalt forholdsvist nyelig. Bruk eller ikke-bruk av -s-endelse kan neppe forklares ut fra noen teoretisk forskjell i betydning, men ut fra visse tradisjoner og avvik fra dem. Det er tradisjonelt at sammensetninger med Norge som første ledd obligatorisk får -s (Norges Bank, Norges-besøk). I sammensetninger bruker man -s ved statsnavn som danmarksbesøk og tysklandsreise og sløyfer den ved Sverige, Frankrike.⁷⁷ Tilsvarende med bynavn: Bergen, Drammen, Trondheim brukes oftest med -s, mens Tromsø og Lillehammer aldri får -s. Stavanger danner stort sett sammensetninger uten -s. Det samme gjelder sammensetninger med -s-fugen av genitivopprinnelse⁷⁸: drammensbil, norgeshistorie, oslogutt, trondheimsbedrift.

Antroponymer i navn på foretak får vanligvis -s-endelsen: Karins Institutt, Abels Kunsthandel. For denne kategorien av EN er s-genitiven i subjektsgenitivsfunksjon vanligst. Antroponymer treffer man sjelden i sammensetninger, etternavn brukes ikke med -s’ i sammensetninger eller ved bindestrek.⁷⁹

Modellen EN + EN er en mindre utbredt variant av “skjult” genitiv. Stort sett er det navn på organisasjoner innenfor en by eller en region (i motsetning til et land): Oslo Unge Venstre, Akershus Arbeiderparti, Hordaland Høyre. Sjeldnere kan modellen forekomme i navn på en avis

⁷⁶ Forskjell i artikkelbruken ved navnene Rogaland Teater (teatret i Rogaland) og Karl Johan Teatret (teatret oppkalt etter Karl Johans gate som det ligger på) kan til nød forklares av forskjellen på konstruksjonene *Rogalands teater og *Karl Johan-teatret.

⁷⁷ -s ser ut til å mangle helt etter ord med utlyd på trykklett -e.

⁷⁸ Mer detaljert om det se Christensen, K. Sørensen (1972:78-82), Rostvik (1969-70:113, 126-127).

⁷⁹ Om skrivereglene for antroponymer se Vinje (1976:47).

eller en organisasjon tilknyttet et parti: Oslo Høyrekvinner, Stavanger Aftenblad. I sin betydning er denne modellen identisk med s-genitiven; sml.: (16) Vest-Agder Venstre har nominert inspektør H.P.M. fra Kristiansand på topp. Informasjonssjef M.S. fra Tromsø ble nominert på topp på Venstres Troms-liste (Aftp.30.1.89:15).

Modellen EN + EN med et toponym som første ledd kan betraktes som avledning av *elliptisk genitiv* EN+s + EN, med ellipse av rammeord mellom de to EN som skulle forklart forholdet mellom dem. Et typisk eksempel er navnet på et parti kombinert med navnet på et av dets medlemmer: (17) Arbeiderpartiets O.J.M. etterlyste initiativ fra Regjeringen (Aftp.18.1.89:6); (18) Senterpartiets A.E.L. utelukker enhver form for samarbeidsavtale med Fr.p. (Aftp.25.1.89:8). Modellen opptrer også i kombinasjon av navn på en avis og avisens medarbeider: (18) Aftenpostens P.H. (A.Mag.9.12.89:104). Videre treffer man den i kombinasjon av navn på et idrettslag (eller toponym som står for det) og dets medlem: (19) det legendariske oppgjøret mellom O.B. og Sovjets A.S. i Oslo-VM 1982 (Aftp.25.1.89:22), eller i kombinasjon av navn på en organisasjon eller stat og navn på lederen for den: (20) KGB's Beria (Aftp.11.10.89:50), (21) Libyas Gadafi (Aftp.30.1.89:17). Antroponym som første ledd forekommer ganske sjelden: (22) Mussolinis Italia (Dgbl.19.3.90:4).

Som oftest er det ikke vanskelig å rekonstruere logisk det manglende element innenfor rammene av selve kombinasjonen. En merkelig kombinasjon (23) "Sovjets Churchill" der elliptisk element ikke er helt åpenbart, ble brukt som en undertittel i (Aftp.13.12.89:7/. Semantisk sett er utvalget av elliptiske elementer nokså lite. Det begrenser seg til ord som "medarbeider, medlem, representant"; i noen tilfeller er det nok å tilføye preposisjon "fra": (24) Storhamars P.M. står øverst på TIKs ønskeliste (Dgbl.24.3.90:2), dvs. P.M. fra Storhamar. Ellipse av ord som "leder" eller "formann" forekommer sjeldnere og bare i tilfelle personen er riktig godt kjent i sin posisjon.

Ifølge informantene brukes den fulle og den elliptiske formen omtrent like hyppig. Halvparten av informantene foretrekker den fulle formen og mener at den er mest eksakt, gir mest informasjon og fremhever vedkommendes stilling. Den andre halvparten mener at den elliptiske formen er mindre tungvint og offisiell, mer familiær og inneholder all nødvendig informasjon. Det ble også lagt vekt på bruken av ellipse som berømmelsesmarkør og som middel til å understreke betydningen av en lite kjent person i en notabel posisjon som i denne sammenhengen er sekundær.

Som elliptisk genitiv kan man også betrakte s-genitiven ved familienavn som kollektivbetegnelse for medlemmer av familien.⁸⁰ Sml.: (25) Etter et par år i Italia flyttet Bjørnsons i 1875 til Aulestad, ... men fra 1882 til 1887 bodde familien Bjørnson i Paris (Ibsen 1948:2); (26) Negri-familien ville ikke krysse gaten for å slå av en prat med Gonellas eller Panizzeras, og disse to familiene vil ikke ha noe å gjøre med Negriss (VG11.7.74:23).

I setninger med paret EN og konjunksjonen og/eller, der begge EN har s-genitiven og står i subjektsforhold med ett FN, kan appellativet settes i forbindelse med det første EN for å understreke subjektsgenitiven i begge EN uavhengig av hverandre (i motsetning til gruppegenitiv): (31) Og noter står fremme, oppslått. Heyses sanger og Griegs (Sandel 1950:127). Det er vanligst at appellativet står etter det andre EN: (32) Khrustsjovs og Fidel Castros regimer (Aftp.30.1.89:5); (33) presten Sigismund og Gunhilds syndefulle kjærlighet (Falkberget 1975:UI). Det siste er både i betydning og konstruksjon mer lik gruppegenitiv.

Gruppegenitiv

Begrepet gruppegenitiv⁸¹ omfatter to fenomener.

I det ene tilfellet settes s-endelsen til det siste ordet, uansett antall ord og uansett grammatisk sammenheng mellom det siste ordet og genitivbetydning, altså genitiv ved en logisk forenet ordgruppe: (34) Vi skal danse Johann Strauss den yngres "Wiener Blut" (A-Mag. 30.12.89:32); (35) De danske myndighetene har startet hemmelige undersøkelser omkring den verdenskjente studentradikaleren Rudi Dutschkes tilstedeværelse i Danmark (VG 16.3.78:25). Eksempelene på den type gruppegenitiv er mange og varierte. S-endelsen kan stå ved det siste propriale elementet i navn av typen Halvdan Svartes gate. Den kan bli del av det siste elementet i elliptisk form av navn på en institusjon: (36) Oslo Nyes lille scene (Dgbl. 29.3.90:17). Denne type gruppegenitiv er typisk for modell FN + EN, antroponym: (37) finansminister Rolf Presthus' ord /Aftp.18.7.85/; (38) søstrene Kremers vindu (Sandel 1950:6). Den er også vanlig ved preposisjonsattributt : (39) Per på Haugens datter (Sandel 1950:183).

⁸⁰ Diderichsen kaller dette fenomenet for "Genitiv uden Kerneled" eller "kollektiv Genitiv" (Diderichsen 1962:113).

⁸¹ Detaljert beskrivelse av typer og bruk finner man hos Vinje (1970:100, 1976:160-163, 1987:201-204).

Den andre typen er s-genitiv ved det siste navnet i paret EN som danner en semantisk helhet og som i tillegg er forenet via logisk forhold til samme FN, Otto Jespersen formulerer det slik: Ag+Bg+Cg+Dg > (A+B+C+D)g.⁸² Eksempler av dette slaget er forholdsvis få: (40) Forresten er filmen basert på Asbjørnsen og Moes eventyr...(Aftp.19.1.89:37); (41) ... som bar sjøfolkenes fane mot Sacco og Vanzettis dommere i Chicago...(Evensmo 1968:15); (42) Han fulgte Ilf og Petrovs oppskrift...(Sjostakovitsj 1980:201).⁸³

For å kunne danne slik gruppegenitiv skal EN-ene tilhøre samme kategori (sml.: Hele Danmarks og Sissel Kyrkjebøs Eddie Skoller (Arbbl.28.2.91:19); de skal ikke ha attributt (sml.: Fra Jahves tause til Zeus' muntre dyrkelse (Kittelsen 1988:58); de skal være alment kjente som et fast uttrykk (Vinje (1987:202) fraråder å bruke gruppegenitiv ved kombinasjonen "Ibsen og Bjørnson", siden det er en nokså løs gruppe), eller de skal være logisk udelelige i konteksten (Stephen og Julies lille treåring (Aftp.18.1.89:47)). Underlig nok, er det ikke alle kjente faste uttrykk som danner gruppegenitiv, sml.: Adams og Evas glede på livets første dag (Hoel 1978:200).

Navn på foretak o.l. kan gi eksempler på den slags gruppegenitiv (Asker og Bærums Budstikke).

Andre omskrivningsmuligheter

Parallelt med s-genitiven og andre modeller brukes omskrivning med sin/sitt: (44) Han kan mange slike ord, Bønnaen sin far, enda han ikke leser om noe særlig, slik som Frodes far (Lønnebotn 1989:26). Sml. også: (45) Faren til Frode påstår at Bønnaen... er så morsom, Frode sin far (s.31).

Denne omskrivningsvarianten sees også sporadisk i mer nøytral skriftlig stil: (45) Det ble tidlig klart at Lars sitt livsløp ville bli preget av dette (Arbbl. (Nekrolog) 3.4.91:39). Den er utbredt vest og nord i landet: (47) Du skal bo på Birgitte sitt rom. Forholdsvis ofte blir den brukt som erstatning for gruppegenitiv av første type: (48) Almenningen ligger øde helt opp til Per på Haugen sitt hus (Sandel 1950:19).

⁸² Siteres fra Vinje (1972:100).

⁸³ Det er verd å merke at i denne oversettelsen fra russisk lager oversetteren genitiv ved kombinasjonen "Ilf og Petrov" (navn på to kjente russiske forfattere som skrev alle sine bøker sammen) på tre forskjellige måter: ved første gangs bruk er det s-genitiven i begge komponenter (Ilfs og Petrovs historie, s. 66), deretter forekommer modell EN-FN, som er vanlig ved utenlandske EN (Ilf og Petrov-historie, s. 108), deretter brukes gruppegenitiv.

I prosa med dagligtale- og dialektpreg finner man ikke sjelden omskrivning med hans/hennes: (50) Hovedbygningen hans Ole var en svær affære (Hoel 1978:339; (51) Ingen pine, ingen usalighet var å se i ansiktet hans David (Falkberget 1975:184); (52) ...den katolske presten har sitt kontor i gården hans Badenduck (Sandel 1950:53).

Omskrivning med preposisjon er nevnt; den vanligste er "til: presten til Bergstaden, onkelen til Line, syværelset til Mais mor. Modell EN-FN+SA, som ser ut til å bli brukt stadig mer, fortrenger preposisjonsuttrykk. Den er lettere i bruk, økonomisk, men samtidig fratrar den, etter min mening, språket variasjon og nyanser. Sml.: kombinasjonen "EN-direktøren" kan stå for "direktør for ... avdeling / i ... forening / ved ... museet; kombinasjonen "EN-regjeringen" erstatter variantene "regjeringen av Høyre / i Afghanistan / til Syse.

Man bør også nevne rester av latinske former som er blitt bevart i språket i noen faste vendinger med utenlandske navn stort sett av bibelsk opprinnelse: Pauli ord, Kristi fødsel, Jesu liv; Columbi egg.

Som utlending har jeg tenkt over om det finnes noen regelmessighet i bruken av Norges og Norsk som første ledd i navn på organisasjoner. Teoretisk må de vel være utbyttbare, og det er tradisjoner som påvirker valget. "Norges" som første ledd forutsetter at dette er den eneste (Norges Hjemmefrontmuseum) eller den første institusjonen av denne type i landet (Norges Nasjonale Friluftsteater), landsomfattende organisasjoner (Norges Idrettsforbund) eller organer med avdelinger mange steder i landet (Norges almenvitenskapelige forskningsråd). Det betyr ikke at "Norsk" er umulig her. "Norsk" er vanlig i navn på bedrifter som tilhører multinasjonale konserner - Norsk Eagle Oil. ESSO Norge, dvs. «ESSO i Norge» het opprinnelig Norske ESSO. Varianten *Norges ESSO er teoretisk mulig, men svært påfallende. "Norsk" i navn av type Norsk Viftefabrikk kan markere at bedriften er eldst i sitt slag.

Som det fremgår av kapittelet, styres bruken av s-genitiven så vel som genitivomskrivninger ved EN stort sett av samme regler som er aktuelle for appellativer. Men siden EN utgjør et omfattende og nyanserikt stoff både i språk og i tale, har den grammatiske kategorien kasus sine særtrekk i forbindelse med dem, noe som er interessant både fra onomastisk og semantisk synspunkt.

FJERDE KAPITTEL

EN OG DEN GRAMMATISKE KATEGORIEN GENUS

Tradisjonelt har ikke EN i norsk noen fast tilknytning til kategorien genus. Norske grammatikker nevner ikke genusbøyning av EN⁸⁴. I Diderichsens *Elementær Dansk Grammatik* (1962:30) pekes det på den manglende forbindelse mellom EN og kategorien genus. Det siste blir til en viss grad gjendrevet i Berkovs *Russisk-norsk ordbok* (1987), der en del toponymer har fått sin forbindelse med tilsvarende kjønn tydelig markert ved bruk av bestemt artikkel i parentes (det gjelder først og fremst hydronymer). Noen bemerkninger om kjønns formale kjennetegn i ord som kongruerer med EN, finner man hos Finn-Erik Vinje i hans *Moderne norsk* (1987:156-157).

Selv om EN danner en undergruppe for seg innenfor substantivklassen i norsk så vel som i andre språk, viser syntaktiske bånd mellom et EN og avhengige ord seg i kongruerende former av artikler, pronomener og adjektiver. Innenfor en setning er syntaktiske forbindelser like aktuelle for fellesnavn som egennavn, skjønt selve genusfordelingen ved EN er meget spesiell, ofte uklar og i visse tilfeller ustabil.

Antroponymer, som animata, viser sin forbindelse med felleskjønn via artikler, adjektiver, påpekende pronomener og eiendomspronomen (en frisk van Gogh, den nye Alberte), kvinnenavn kan stå med hunkjønnspronomen (min Anne, Silva mi). Samme tendens til å skille mellom hankjønn og hunkjønn ser vi i dyrenavn (sml.: Willoch, Willocha)⁸⁵.

Navn på stater og landområder knytter seg som regel til intetkjønn (det gamle Sovjetunionen, Det fjerne østen). Navn på bydeler og institusjoner, samt titler på bøker, filmer og teaterforestillinger blir bestemt av kjønn på de tilsvarende appellativer, der disse fungerer som grunnleggende eller basisfellesnavn (slike tilfeller kommer til å bli beskrevet senere).

⁸⁴ Se f.eks.: Western (1921:396-409), Steblin-Kamenskij (1957:28-33), Coward (1986:64-67).

⁸⁵ Et morsomt eksempel på ikke-overenstemmelse mellom denotatens biologiske kjønn og grammatisk kjønn av et persontilnavn i barnetale finner vi hos B. Ibsen: "Han (gutten) hadde slik sans for sprog, at da hans far engang kom hjem og spurte efter moren, og sa: "Hvor er Ørnen?" svarte gutten straks: "Den er i kjøkkenet" (Ibsen 1948:24).

Noen kategorier av EN har varierende kjønnsstilhørighet som viser seg i ulike syntaktiske posisjoner: det gamle Oslo, Oslo er vakker. I tilfelle et appellativ blir til et proprium (“Viking”, Finnmarken,”Sølvet”), blir kjønnen bestemt av ENs kategori eller dets basisfellesnavn. Men selv om denne tendensen er nokså klar, blir den av og til påvirket av ekstralingvistiske faktorer, slik som i tilfellet “en Munch”, der basisfellesnavnet “et bilde, et stykke, et verk” skulle gi kombinasjonen *et Munch.

For å kunne systematisere, beskrive og delvis forklare uensartede eksempler på sammenhengen mellom genus og EN har jeg analysert noen skriftlige kilder (se Innledning). Jeg har også laget et spørreskjema med 36 posisjoner som bestod av 1-2 setninger hver, som forutsatte valg av én form av pronomen eller adjektiv blant flere alternativer (se Tillegg III). Min analyse er på denne måten basert på 9000 informantsvar, samt på ca. 120 eksempler fra de skriftlige kildene.

Klarest viser ENs kongruens med genus seg i at EN i norsk får samme kjønn som basisfellesnavnet. Som regel står et basisfellesnavn i teksten før det ordet er brukt som kan vise ENs kjønnsstilhørighet: (1) Han karakteriserer den nye musikalen som en moderne “*Madame Butterfly*” (Aftp.22.9.89:41); (2) Farmand er et forretningsblad, men ikke et fagblad... I det eldre *Farmand* ble malerier omtalt som kunst...(Aftp.21.2.91:5); (3) ...sier redaktøren i Tromsø-avisen Nordlys... Men selv om *Nordlys* er parti-eid, ønsker den ikke å fremstå som en partiavis (Aftp.21.2.91:5). Noe sjeldnere er rekkefølgen den motsatte: (4) Kristenfeministenes “*Basunen*” ble lansert på det norske marked i februar i år. Dets levetid ble kort. I forrige måned mottok bladets faste abonnenter et skriv fra “Basunens” redaktør...(VG 11.7.74:28). Basisfellesnavn kan mangle hvis betydningen fremgår av konteksten, eller hvis det er godt kjent: (5) Med unntagelse av den engelskspråklige *China Daily*⁸⁶ var kinesisk presse i dag taus om fredsprisen (Aftp.7.10.89:12); (6) “*Barberen i Sevilla*” krever sangere som kan spille godt teater... Jeg har forsøkt å føre den tilbake til Beaumarchais-originalen så langt som mulig...(Aftp.22.9.89:40).

Det oppstår usikkerhet når flere genusforskjellige synonymer kan oppfattes som basisfellesnavn.. Det betyr at ett EN i samme kontekst kan tilhøre forskjellige kjønn. I eksemplet (71⁸⁷) Jeg leser “*By og Bygd*” ofte

⁸⁶ Titler på utenlandske aviser tilhører vanligvis felleskjønn under påvirkning av basisfellesnavnet “en avis”. Men det er også mulig å markere dem med nøytrum med tanken på basisfellesnavnene “et blad, et nummer”: Den 23. januar i 1936 gikk vi til jernbanestasjonen for å kjøpe et nytt Pravda (Sjostakovitsj 1980:135).

⁸⁷ Setninger fra spørreskjemaet er markert med “i”.

og setter stor pris på den/det, baserte halvparten av informantene sine svar på basisfellesnavnet “en avis/bok” og foretrakk pronomenet “den”. Den andre halvparten valgte “det” og forklarte valget med basisfellesnavnet “et magasin/blad” eller med referanse til “det å lese”⁸⁸ (variasjonene i antall svar var litt større, fra 7:19 til 11:14). Det samme gjelder setningen (8i) De spiser middag klokken 5 på “*Don Quijote*”. Den/Det ligger ved siden av Frogner kirke - halvparten av svarene refererer til “en kafe/restaurant” (antall svar varierer fra 15:10 til 13:12), mens den andre halvparten refererer til basisfellesnavnet “et sted” (variasjon i antall svar mellom 17:8 og 13:12). Av det følger eventuelt at man helst vil basere seg på et mer generelt begrep istedenfor å konkretisere, når man ikke er helt sikker på hva det dreier seg om.

Det viste seg at ENS kjønnsstilhørighet kan påvirkes av en bredere kontekst som ENet står i. Svarene viser at i konteksten (9i) *Toyota* er kvalitet. Den/Det/De har alt du krever av en moderne bil - velger de fleste informantene pronomenet “den” pga. basisfellesnavnet “en bil”. Men svarene varierer sterkt, fra 22:0:3 til 12:1:12. Det er også gitt en kommentar om at “den” i samme setning kunne passe i en billedtekst til en Toyota. Men innenfor konteksten av en artikkel om firmaets virksomhet refererer ENet helst til basisfellesnavnet “et firma”. Dette betyr likevel ikke at det er pronomenet “det” som blir brukt, men “de”. Grunnen er at firmaet her ikke blir betraktet som en helhet, men som en mengde av enkelte elementer, dvs. arbeidere, ingeniører osv.

I eksempler på en smalere kontekst ser man at noen EN som ser ut til å være tilknyttet ett basisfellesnavn, i virkeligheten tilhører ulike kjønn: (10) Han starter ...på Amfiscenen...fem dager etter at den troika-planlagte “*Fruen fra havet*” har hatt premiere. Så gleder han seg til “*Slaget ved Lepanto*”. ...Det er skrevet i 1984... (Aft. 11.10.89:47). I første tilfelle er “en oppsetning” blitt til et basisfellesnavn, i det andre - “et stykke”.

I noen tilfeller med ellipser av basisfellesnavn kan det oppstå en lang rekke potensielle basisfellesnavn: (12) Den galgenhumoristiske

---

⁸⁸ Hos Vinje (1980:5) finner vi følgende eksempel: Oppleseren må bevege seg mellom et Skylla og et Kharybdis. Ifølge prof. Dag Gundersen (UiO) kunne man her vente bruken av felleskjønn, siden det er nokså vanlig å oppfatte de mytologiske berg som animata, og siden de blir personifisert som i situasjonen: Her har vi en Skylla og Kharybdis. Bruken av intetkjønn kunne man ikke desto mindre forklare av tre grunner: basisfellesnavn “et berg/uhyre/hode/gap”, vane å foretrekke nøytrum i tvilsomme situasjoner, “dets” evne til å referere til et ord så vel som til en setning, selv om den ikke inneholder intetkjønnsord: Han er en kjekk kar. - Ja, han er vel det. Kommentarer om dette finner man også hos Vinje (1987:164).

*ballade/komposisjon/melodi/musikk/ sang/vise/plate osv. “*Hurry Down Domsday*” framstår som den manglende lenken mellom tidens britiske danserock og New Orleans (Dgbl. 14.5.91:23).

Det hender at man trenger ekstralingvistiske kunnskaper for å skille mellom denotata som ligger bak to EN brukt med samme artikkel i en setning ved ellipse av basisfellesnavn; i følgende eksempel er det “en ekspedisjon” og “en film”: (13) Det var våren med den norske *Kon-Tiki* og den italienske “*Sykkeltyvene*” (Mykle 1976:15).

Det er ikke vanlig å erstatte EN med pronomen; for å kunne gjøre det, trenger man både en god språkfølelse og brede ekstralingvistiske kunnskaper. Et eksempel på hvor vanskelig det kan være, finner vi i tilfelle: (14i) Har du sett Rodins “*Romeo og Julie*” ? Er den/det/de ikke veldig fin/fint/fine? Noen informanter valgte “den”, som kongruerer med “en film/skulptur”, andre valgte “det” med tanke på “et teaterstykke/verk”. Skolebarn og pensjonister foretrakk “de”.

Navn på organisasjoner, institusjoner o.l. får som regel pronomen i intetkjønn begrunnet med basisfellesnavn “et firma/konsern/ selskap”: (15) det nye *Procordia*, det Prokordia-eide *Kabi* (Aftp. 14.2.89:18), vårt eget *NORAD* (Aftp. 4.4.90:6). Det gjelder også navn med flere komponenter: (16) Sentrale kilder i og rundt det kriserammede rederiet er ikke i tvil om at konkurs er eneste vei. *Fearnley & Eger* er helt tomt for kontanter (DN16.5.91:3). Men tilfeller av alternativt valg er også mulig: (17i) *Nora* gikk med underskudd i flere år, men den nye ledelsen driver den/det med overskudd. Informantene var nokså uenige i valget mellom “en fabrikk” og “et firma”, noe som viste seg i varierende antall svar, fra 5:20 til 12:13.

Basisfellesnavn som “et parti/lag” forutsetter intetkjønn av navn på partier og idrettslag: (18) ... vi kjenner den fra det tradisjonelle *Venstre*, fra det svenske *Folkepartiet*...(Dgbl.2.4.90:3); (19) Mot Tsjekkoslovakia nylig skjøt det stolte *Tre Kronor* 77 skudd (Dgbl.24.3.90:209; (20) I finalens ... runde skulle Sovjet møte det fremgangsrike *Filippinene* (VG 11.7.74:33). Men adjektiver i predikativ funksjon ved slike EN og personpronomen som erstatter dem står ofte i flertallsform: (21) SV må bli voksne (Aftp.23.9.91:4); *Norge* blir farlige, men vi vinner i stafetten (Arbbl.14.2.91:1); *Vålerenga* er Norges beste hockeyleg, og de har scoret ett mål mot oss (Dgbl.14.1.92:27). Vinje (1987:157;1991: nr.2) vurderer slik bruk som uriktig.⁸⁹ Men tendensen

⁸⁹ Ifølge Vinje skal kjønnsbruken ved politiske partiets navn bestemmes av rammeordet “parti”, og henvisningsordet blir derfor “det”: Høyre er upopulært. Det har ingen støtte blant arbeidsfolk. Ved egennavn som samtidig er fellesnavn eller har et fellesnavn som annet ledd i sammensetning, kan fellesnavnets kjønn

synes å bre seg og gir eksempler som følgende: (22) *Sosialistpartiet* har varslet at de vil gå mot forslaget (Vinje 1991: nr.2). Dette er et eksempel fra talespråk, men typen sees også i skrift. (23) For tyve år siden bestemte *Ungarn* seg for å satse på tungindustrien, de også...(TU 29.1.87:20); (24) Særlig *Storbritannia* var meget vanskelige å få med (Frem. 6.3.92:8).

Sannsynligvis er det mulig å forklare fenomenet med påvirkning fra talespråket der følgende konstruksjoner er nokså utbredte: Vi i Høyre er ikke sikre på det > Høyre er ikke sikre på det. Men logisk skulle konstruksjonen Høyre er ikke sikkert være riktigere, siden antallet partimedlemmer er stort og lettere oppfattes som en enhet. Et begrenset antall deltakere i et idrettslag, samt det faktum at de er personlig godt kjent via massemedia, bidrar tvert imot til at de lettere blir oppfattet som enkeltpersoner enn som en enhet. Det samme gjelder pop-grupper: (25) *The Who* virker patetiske i dag (Aftp.2.4.90:23).

Det er også forholdsvis vanlig å erstatte navn på firmaer, forretninger o.l. med pronomen i flertallsform: (26) I dag er *Ford* kommet seg på alle fire hjulene og suser avsted som verdens mest lønnsomme bilprodusent. De har oppdaget at en bilarbeider er noe mer enn en mekanisk samlebåndsslave (A-Mag.15.10.88:60).

I sitt valg av pronomener og adjektiver i predikativ funksjon viste informantene samme tendens. I setningene: (27i) Har du sett "*Furuset*" i aksjon? Hva synes du om den/det/dem? og (28i) *Norge* var suveren/suverent/suverene og vant 3-1 - ble det valgt flertallsformen av både pronomenet og adjektivet (antall svar varierte i siste tilfelle fra 0:0:25 til 3:9:12). Heller ikke var informantene i stor tvil om sitt valg i et eksempel med navnet på en pop-gruppe: (29i) Jeg har lest om *a-ha* med dens/dets/deres fine melodier og rytmer - antall svar varierte mellom 0:0:25 og 4:10:19. Svarene ble helt entydige i (30i) "*De Grønne*" var skeptisk/skeptiske til slike rykter. Men i (31i) Har du vært med i *Unge Venstre* selv, eller har du bare hørt om den/det/dem av kameratene dine? - var informantene ikke like enstemmige. Over halvparten foretrakk "den" med tanke på basisfellesnavnet "en organisasjon" og en viss helhet. Der varierte svarene fra 21:3:1 til 14:10:1. Skolebarn og pensjonister valgte flertallsformen. I (32i) Det er travel handel i *Steen&Strøm*, og den/det/de har problemer med høyttaleranlegget - var svarene ganske like: 1:1:25 - 1:2:22 - 2:1:22.

---

påvirke formvalget: Viking/Mjøndalen var effektiv (sml: Strømgodset var effektivt).

Toponymer er også påvirket av den generelle regelmessighet vi har tatt for oss her. Navn på elver - norske (med hunkjønnendelse, som Glomma, Sjoa, Vinstra) så vel som utenlandske (Essen, Rhinen, Themsen) - tilhører felleskjønn via basisfellesnavnet “en elv”: (33) 1300 monotone mil seilte forfatteren på den enorme *Jenisei* (Dgbl.2.12.91:33).

Siden mange toponymer er navn på forskjellige objekter (Sjoa er navn på både en elv, et sted og en jernbanestasjon), kan man f.eks. se at EN som først og fremst er elvenavn, står med intetkjønns indikasjoner.

Basisfellesnavnene “en innsjø/fjord” påvirker kjønnsstilhørigheten av tilsvarende EN: (35) *Mjøsa* er ca. 100 km lang. Den er Norges største innsjø. (36) ...prosjekt for en renere *Oslofjord* (Arbbl.15.4.91:12). På samme måte virker også basisfellesnavnene “et hav/sund/tjern” uansett om de er inkludert i EN eller ikke : (37) havaristedet på det Øvre *Blekketjern* (Dgbl.19.3.91:1); (38) *Bosporus* er 30 km langt. Det ligger mellom Svartehavet og Marmarasjøen.⁹⁰

Basisfellesnavnet “en øy” forutsetter kjønn av navn på øyer, og i setningen (39i) De bor på *Nord-Borneo*. Den/Det ligger i Stillehavet - ble felleskjønnspronomenet prioritert, men ikke enstemmig: fra 22:3 til 14:11. Enda mindre entydige ble svarene i tilfelle EN-pluralia tantum: (40i) Den/Det/De vakre *Filippinene* er en fattig stat. Halvparten av informantene valgte intetkjønnspronomenet, men svarene varierte sterkt, fra 1:21:4 til 0:13:12. Den andre halvparten foretrakk flertallsform av pronomenet, men heller ikke enstemmig: 0:7:18 - 0:12:13.

Basisfellesnavnet “et fjell” binder sammen navn på fjell og nøytrum: (41) ... og som sammen med 500 andre barn transporteres til det forlokkende *Kaukasus*...(Arbbl.19..92:17). Men svarene fra informantene peker på at sammenhengen er ikke den eneste mulige. (42i) Det er skrevet mye om den/det vakre *Dovre* og den/det/de praktfulle *Rondane*. I første tilfelle var meningen forholdsvis entydig, og svarene varierte mellom 0:25 og 9:16. I tilfelle EN i flertallsform ble meningene tydelig delt: Noen foretrakk flertallsformen av pronomenet (0:7:18), andre valgte intetkjønn, men var ikke sikre: 0:16:9 - 3:13:9. Et utenlandsk EN-pluralia tantum ble heller ikke likt vurdert: (43i) *Andes* er også vakker/vakkert/vakre. Jeg liker den/det/dem mye bedre. Informantene fra 7 av 10 grupper valgte adjektiv i flertallsform; alle grupper valgte pronomen i flertallsform, men med en viss nøling: 2:4:19 - 5:9:11. I konteksten (44i) *Balkanfjella* er svært malerisk/maleriske -

⁹⁰ Formen Marmarahavet finnes også, og på den måten kan navnet være tilknyttet begge kjønn.

ble flertallsformen foretrukket også: 1:24. Dermed er det mulig å konkludere at navn på fjellkjeder forårsaker flertallsform av de ord som kongruerer etter dem.

Navn på fjelltopper og vulkaner tilhører felleskjønn via sine basisfellesnavn, det gjelder ikke minst EN i metaforisk bruk: (45) Midt imot ligger *Snøhetta* stor og mektig /NoN 1987, 33); (46) ... han nu - seg selv uavvitende - gikk som en *Vesuv* på to ben (Mykle 1976:20).

Som kjent tilhører navn på stater, arealer, områder osv nøytrum, uansett om denotatum betraktes som fysisk, politisk, økonomisk⁹¹ eller metaforisk: (47) I det nordlige *Sibir* bor mange folkeslag (Jenshus 1967:104); (48) det våknende *Baltikum* (Arbbl.24:4:91:12); (49) det intellektuelle *Amerika* (Ibsen 1948:106). Navn av denne kategorien kongruerer med tallordet ett i predikativ funksjon: (50) *Korea* er splittet - men likevel ett (Aftp.15.5.91:10).

I strid med dette er det en tendens til å sette adjektiv i felleskjønn i predikativ funksjon: (51) *Amerika* er så ond (Arbbl.21.1.91:17); (52) *Europa* var unik i den forstand at... (TfS 1991, nr.2,144); (53) *Finland* er erklært fri for rabies (Aftp.18.1.89:5); (54) *Norge* er for positiv og fantasiløs (Aftp.18.1.89:5)⁹². Det er vanskelig å peke på en sannsynlig årsak til tendensen. I enkelte tilfeller, f.eks.: (55) Stein Husebø er blitt skremt av nye tall fra en *Nederland*, som... (Dgbl.26.3.90:16) - blir den enkleste forklaring trykkfeil. Noen ganger kan genus i navnets siste element være avgjørende: (56) det oppløste *Sovjetunionen* > det tidligere *Sovjet-Unionen* > den tidligere *Sovjet-Unionen*, den gamle *Sovjet-Unionen*; noen *Sovjet-union* (Aftp. 9-10.12.91:3).

Ifølge den ene regelen skal navn på en by (som ellers navn på arealer, områder o.l.) stå sammen med artikler, pronomener (eiendoms- så vel som påpekende, eller erstattes av personlig pronomener), adjektiver (i attributtiv og predikativ funksjon), samt tallord i intetkjønn. I samsvar med den andre regelen skal det være felleskjønn forårsaket av basisfellesnavnet "en by". Reglene kolliderer, og i praksis står frittstående artikler, eiendomspronomen og adjektiver i attributfunksjon i nøytrum: (57) det borgerlige *Sandefjord* (Aftp.23.10.89:40); (58) I vårt *New York* finner du blomster (A-

⁹¹ Jespersen (1963:235) understreker mulighet for å håndtere en stat som et animatum, en politisk organisme. Han forklarer nøytrumstilørighet av statsnavn i de germanske (i motsetning til de romanske) språk som resultat av en atskillig svakere påvirkning fra latin.

⁹² Tilsvarende eksempel og kommentar finner man også hos Vinje (1976:125). Han regner flertallsform av adjektiver i slike forbindelser som feilaktig, på samme måte som bruk av pronomener i flertallsform.

Mag.29.4.89:67); (59) rødt *Oslo* (Dgbl. 10.9.91:1, tittel); mens adjektiv i predikativ funksjon, samt personlig pronomen, brukes i felleskjønn: (60) *Milano* er både vakker og interessant. Den er en av de "grønneste" byer i Italia (A-Mag. 14.1.89:51); (61) *Bergen* ikke moden (DN 16.3.90:4).

Kanskje er felleskjønn av pronomenet et nokså nytt fenomen, og nøytrum det opprinnelige: (62) Tokyo har brændt fullstendig ned mange gange, siden det blev grundlagt (Kring. 1894, IU:482). Sannsynligvis like gradvis oppstod tendensen til å bruke adjektiv i felleskjønn i predikativ funksjon, som i framtiden kan bli universell.⁹³

Vinje (1987:157) anfører et eksempel der et bynavn står sammen med adjektiv i flertallsform: "Paris er ikke gjestfrie mot alle". Jeg har ikke registrert slike eksempler.

Ikke bare navn på store områder, men også navn på f.eks. bydeler styres av den første regelen: (62) Vi hadde ikke hatt en moderne by rundt Rådhuset, om man ikke hadde vært villig til å sanere det gamle *Vika* (Dgbl.19.3.90:4).

Informantenes svar henger sammen med det jeg har beskrevet. Kombinasjonen (63i) det gamle *Kristiania* - ble vurdert som den eneste riktige (25:0). Noe vekslende var svarene i tilfeller: (64i) *Milano* er gammel/gammelt (25:0 - 16:9) ; Den/Det er blant de vakreste byene i Italia (25:0 - 18:6).

Siden det ikke er vanlig å erstatte EN med pronomen, ble pronomenet i følgende setning (65): Familien Olsen har flyttet. De bor nå i *Sandefjord* og har bare godt å si om den/det - oppfattet som refererende til "det å bo i Sandefjord". Det er grunnen til at de fleste av informantene foretrakk pronomenet "det".

Intetkjønn av basisfellesnavnet "et fylke" faller sammen med regelen om områdenavn, så man kunne ikke vente brudd på begge reglene ved navn på fylker. Men svarene var ikke enstemmige når det dreide seg om et navn med to elementer: (66) *Sogn og Fjordane* er full/fullt/fulle av fjell - de varierte fra 4:20:1 til 7:8:8.

⁹³ En tydelig innflytelse av denne tendensen ser man i følgende eksempel: "beskrivelsen av *Fiskarlaget* som svak og splittet (TfS 1991, nr. 2:111). Det samme gjelder sannsynligvis den økende bruken av uttrykket "som sådan" i felleskjønnsform i fraser av type "Norge som sådan, Venstre som sådan". Men jeg har også registrert utypisk bruk av nøytrum i adjektiv i predikativ funksjon: "*Norge og Nord-Europa* er ikke aktuelt som eksportmarked" (Aftp. 4.11.91:28). Den kan forklares med at regionene regnes som ett felles marked. "Det musikalske spennet er stort. ...den ilske "Playboy To a Man" er ulikt alt Costello har gjort før (Dgbl.14.5.91:39). Antakelig ble nøytrum forårsaket av "alt" som står ved siden av, eller av ett eller annet basisfellesnavn som f.eks. *et spor.

Ved metonymisk overføring og metaforisk bruk av toponymer får EN intetkjønnstilhørighet, uansett basisfellesnavn: (67) Jeg tror nok han nærmest mente at denne hovedstaden var et *Sodoma og Gomorra* (< to byer); (68) Jeg så fremtiden for meg. Et kaldt *Sahara* (< en ørken); (69) Du faller selv i søvn i ditt eget *Getsemane* (< en hage) (Hoel, 1978:148,196,297); (70) Politiske kommentatorer i London antyder muligheten av at statsministeren E.M. “står foran sitt *Suez* “ (< en kanal) (Dgbl.22.2.72:38).

Det gjelder ikke toponymer brukt som varemerker, da er det basisfellesord som påvirker kjønnsstilhørighet: en Farris (< en leskedrikk), en Rioja (< en vin).

Antroponymer i slik bruk er på samme måte avhengige av basisfellesnavn: en Ford (< en bil), et Steinway (< et flygel/klaver/piano).

I slangpreget bruk av antroponymer som betegnelse for pengesedler er felleskjønn vanligst (Tryti 1984:73-74). I en kommentar fra en informantene oppdaget jeg “ei Collett”.

I tilfelle metonymisk overføring der antroponym står i forhold “skaperen - verket” kongruerer EN bare med felleskjønn, ofte til tross for kjønn i basisfellesnavn: en stradivarius (< en fiolin), en Munch (< et bilde). Som det fremgår av kommentarer fra informantene, er det “unaturlig” i så tilfelle å underordne skaperens navn under betegnelse av et alminnelig objekt.

Konklusjoner:

a) Grammatisk kjønn er stort sett forårsaket av kjønn på tilsvarende basisfellesnavn.

b) Ett EN kan vise tilhørighet til forskjellige kjønn avhengig av hvilket av synonymene som er valgt som basisfellesord.

c) Navn på land, områder o.l. hører historisk til intetkjønn, men det er en tendens til å sette dem i sammenheng med adjektiver i felleskjønn i predikativ stilling.

d) Navn på byer viser kongruens med intetkjønn når de står i sammenheng med artikler, pronomen - eiendoms- og påpekende, adjektiver i attributfunksjon; i sammenheng med adjektiver i predikativ funksjon og når EN er erstattet med pronomen, forandrer genus seg til felleskjønn.

e) Navn på musikkensembler, idrettslag, store forretninger, firmaer og partier erstattes vanligvis med pronomen i flertallsform, siden navnet helst oppfattes via enkelte individer og ikke som en helhet.

f) Ved metonymisk overføring av typen “stedet - hendelsen” og metaforisk bruk av toponym kongruerer EN med nøytrum uansett kjønn på tilsvarende basisfellesnavn.

g) Ved metonymisk overføring “skaperen - verket” viser EN tilhørighet til felleskjønn uavhengig av kjønn på basisfellesnavnet.

e) EN som varemerker er alltid underordnet kjønn på tilsvarende basisfellesnavn.

f) Det er umulig å skille mellom bruk av genusindikatorer hos kvinner og menn. I noen tilfeller demonstrerer skolebarn og pensjonister samme mangel på ekstralingvistiske kunnskaper, men det har mer å gjøre med sosiolingvistikk enn med grammatikk.

Forkortelsesliste:

BA	- bestemt artikkel
EN	- egennavn
FN	- fellesnavn
SA	- suffigert artikkel
UA	- ubestemt artikkel
ØA	- "null" artikkel
A-Mag.	- A-Magasinet
Aftp.	- Aftenposten
Arbbl.	- Arbeiderbladet
Arbg.	- Arbeidsgiveren
BO.	- Bevingede ord
BoB.	- By og Bygd
Bokmåls.	- Bokmålsordboka
Dgbl.	- Dagbladet
DN	- Dagens Næringsliv
Frem.	- Fremskritt
Kring.	- Kringsjaa
LF.	- Lille Fokus
Navne.	- Navnedagskalender
N. Mt.	- Norsk Misjonstidende
NoB.	- Namn och Bygd
NoN.	- Namn og Nemne
NRO.	- Norsk Riksmålsordbok
ODS.	- Ordbok over det danske sprog
Riksmåls.	- Riksmålsordboken
SNA.	- Det Bestes store Norge Atlas
SNO.	- Store Norske ordbok
TfS.	- Tidsskrift for samfunnsforskning
TS.	- Tanums store rettskrivnings ordbok
TU	- Teknisk Ukeblad
VG	- Verdens Gang

Litteraturliste:

- Albeck U. *Dansk stilistik*. 7 utg., København 1973.
- Alhaug G. Noen trekk ved fornamna i Nord-Noreg *Studia anthroponymica Scandinavica*. - 1985, nr.3. - S.14-37.
- Aljoksijina M. Ti funksjoner av ubestemt artikkel foran egennavn i norsk *Årsmelding 1991*. - Oslo, 1992. - S.123-137.
- Andersen E. S. Social variation — på kryds og tværs. Om navnes sociale mobilitet i tid. *Nyere nordisk personnamnskikk*. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10.-14. april 1985 NORNA-rapporter 1987. B.35. S. 83-96.
- Andersson Th. Om ortnamn och ortnamnforskning *Namn och Bygd* - 1973-74. B.61. - S.148-184.
- Andersson Th. Personnamn. Till begreppets avgränsning *NORNA-rapporter*. - 1983. - B.23. - S.9-22.
- Aschehoug og Gyldendals store norske ordbok*. Moderat bokmål og riksmål T. Guttu, red. - Oslo: Kunnskapsforlaget, 1991.
- Barhudarov L.S. *Očerki po morfologii sovremennogo anglijskogo jazyka*. - Moskva: Vyš. škola, 1975.
- Berkov, V.P. *Voprosy dvujazyčnoj leksikografii*. Leningrad 1973.
- Berkov, V.P. *Russko-norvežskij slovar'*. - Moskva: Russkij jazyk, 1987.
- Bertelsen H. *Fællesnavne og egennavne*. København: Hagerup, 1911.
- Bevingede ord* S. Evensberget, D. Gundersen, red. - Oslo: Kunnskapsforlaget, 1986.
- Bjørge J., Berggreen H.A. *Norsk språklære for ungdomsskolen*. Oslo: Bokmål. Cappelen, 1971.
- Bloomfield L. *Language*. - New York: H.Holt, 1983.
- Bokmålsordboka*. Definisjons- og rettskrivningsordbok M.I. Landrø, B.Wangensteen, red. - Oslo: Universitetsforlaget, 1988.
- Christensen V., Sørensen K. J. *Stedsnavneforskning Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering*. - København: Universitetsforlaget, 1972.
- Christensen P. *The Articles. A study of their theory and use in English*. - Copenhagen: E. Munksgaard; London: H. Milford Oxford University Press, 1939.
- Coward, G. *Riksmålsgrammatikk*. - Oslo: Dreyers Forlag AS, 1986.
- Dalberg V. On Homonymy between Proper Name and Appellative *Names*, 1985. Vol. 33. nr. 3. Sept. 1985.
- Dalberg V. Afgrænsningsproblemer i navneforskningen *Danske studier*.1989 - København, 1989. - S.34-46.
- Dalberg V. *Stedsnavneændringer og funktionalitet*. - København: Reitzels Forlag SS,1991.
- Diderichsen, P. *Elementær Dansk Grammatik*. 3 utg. - København: Gyldendal, 1962.
- Fossestøl B., Sandvei M. *Tanums store rettskrivningsordbok*. - Oslo: Kunnskapsforlaget, 1989.

- Gardiner A. *The theory of Proper Names. A controversial essay*. 2d. ed. - London: Oxford University Press, 1957.
- Gleason H. *Linguistics and English Grammar*. New York: Holt, 1965.
- Gurenko L., 1977: Artiki' kak vyrazitel' ob'ëma leksičeskogo značeniya imeni sušestvitel'nogo *Struktura slovarja i voprosy slovoobrazovanija germanskih i romanskih jazykov*. (Respublikanskij sbornik). - Pjatigorsk, 1977. - S.15-32.
- Harsson M. Terrenemne frå Ål Institutt for namnegransking (Norsk stadnamnarkiv) *Årsmelding 1983*. - Oslo 1984. - S.46-54.
- Harsson M. Nokre synspunkt på stadnamn og semantikk *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. 1986, D. 12. - S.88-97.
- Haslev M. Per'en and han Per: Articles and Pronominal Determiners with Proper Names in Norwegian *Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Bergen, 1988. Vol.I. - P. 242-253.
- Helleland B. Norsk stadnamnarkiv 60 år. Kvar står norsk namnegransking i dag? *Årsmelding 1981*. - Oslo., 1982. - S. 17-62.
- Helleland B. Tilnamn av stadnamn. Med grunnlag i tradisjonsmateriale frå Hardanger *Årsmelding 1983*. - Oslo, 1984. - S.55-76.
- Helleland B. Namn og Nemne (NN). Eit leksikalsk-onomastisk problem *Namn og Nemne*. 1987. nr. 4. - S.23-32
- Helleland B. Stadnamn i ubunden form *Studia Onomastica Festschrift till Thorsten Andersson 23 februar 1989*. S.143-153.
- Hoel K. Navn på Smør *Årsmelding 1983*. - Oslo 1984. - S.77-98.
- Kruken K. Koppskatten 1645. Litt om namn og namneformer *Nytt om namn*, 1987. - <5-6. - S.31-34.
- Kruken K. Kunamn - ein livskraftig tradisjon *Språknytt* 1992, <2. -S. - S.1-3.
- Kuryłovicz J.1962: Polovenie imeni sobstvennogo v jazyke *Očerki po lingvistike*. - Moskva: Izd. inostr. lit., 1962. - S.251-266.
- Langendonck van W. On the theory of proper names *Proceedings of 13th International Congress of Onomastic Sciences*. - Cracow, August 21-25, 1978. - Wrocław, 1981. - Vol.1. - P.63-78.
- Langendonck van W. Pragmatics and Iconicity as Factors Explaining the Paradox of Quantified Proper Names *Names* 1985, nr. 33. -P. 119-126.
- Leech G. *Semantics*. - Harmondsworth: Penguin Books, 1975.
- Lindstedt I. Sportspråkets personnamnsbruk *Nordrapp.*, 1989. B.2.
- Lundeby E. *Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk*. - Oslo: Universitetsforlaget, 1965.
- Maslov U., 1987: *Vvedenie v jazykoznanie*. - Moskva: Vyšaja škola, 1987.
- Nes O. Elvenamnet *Són og skaldeordet són *Namn og Nemne*. 1987, nr. 4. - S.109-112.
- Nicolaisen W.F.H. Words as names *Berichte des VII Internationalen Kongresses für Namenforschung*. Bern. 25-29 August 1975, herausgegeben von H. Draye, Leuven. -P.142-163.
- Nicolaisen W.F.H. Lexical and Onomastic Fields *Proceedings of the 13th International Congress of Onomastic Sciences, Cracow, August 21-25, 1978*, , Wrocław 1982. - Vol.Iii. - P.209-216.

- Nicolaisen W.F.H. Socio-onomastics *XV Internationaler Kongress für Namenforschung. August 13-17, 1984.* - Leipzig 1985. -S.118-132.
- NORNA-rapporter 23: Personnamsterminologi*, 1983.
- Norsk personnamleksikon.* - Oslo: Det Norske Samlaget, 1982.
- Norsk Riksmålsordbok* Utarb. av Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt. - Oslo: H.Aschehoug & Co, 1937-1957.
- Ordbog over det danske sprog.* B.14. København: Gyldendalske Boghandel, 1933.
- Palmer H.E. *Grammar of Spoken English.* Cambridge: W.Heffer and Sons, 1939.
- Pamp B. Kring ortnamnsens grammatik *Namn och Bygd* - 1973-74. B.61. - S.55-80.
- Pamp B. Vad betyr Gösta Holm egentligen? *Nordiska studier i filologi och lingvistik. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976.* - Lund. - S.330-342.
- Pamp B. Kring ortnamnsens grammatik än en gång *Namn och Bygd* 1977-78. B.63. - S.134-137.
- Pamp B. Egennamn och betydelser av betydelse *Namn och Bygd* 1979-80. B.64. - S.56-64.
- Pulgram E. Theory of Names *Beiträge zur Namenforschung*, 1954, Jg.5, Hf.2. - S.149-196.
- Riksmålsordboken* Utg. av Tor Guttu. - Oslo: Kunnskapsforlaget, 1982.
- Rostvik A. Om klassificering av ortnamn *Namn och Bygd* 1969-70. B.59. - S.112-132.
- Schmidt T. *Fagordliste for norsk namnegranskning.* - Oslo: Inst. for namnegranskning, 1981.
- Schmidt T. Forledd i norske gårdsnavn på -akr *Årsmelding 1983.* - Oslo, 1984. - S.108-139.
- Seppänen A. Proper names in a transformational grammar of English *Neuphilologische Mitteilungen.* Bd. 72, Hf.2.
- Smirnitiskij A.I. *Morfologija anglijskogo jazyka.* - Moskva: Izd. lit. na inostr. jaz., 1959.
- Steblin-Kamenskij, M.I. *Grammatika norvežskogo jazyka.* - Moskva, Leningrad: AN SSSR, 1957.
- Superanskaja A. *Obšaja teorija imeni sobstvennogo.* - Moskva: Nauka, 1973.
- Superanskaja A. Imja sobstvennoe - v jazyke ili v obšestve? 15. *Internationaler Kongress für Namenforschung. Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft.* - Leipzig, 1985. - S.133-149.
- Superanskaja A. et al. (Otv. red. A.P.Nepodkupnyj). *Teorija i metodika onomastičeskijh issledovanij.* - Moskva: Nauka, 1986.
- Svanevik A. Norsk personnavnforskning. Hvor står vi - hvor burde vi stå? *Årsmelding 1983.* - Oslo, 1984. - S.140-155.
- Svanevik A. Norges nyeste personnavnforskning sammenliknet med de nye personnavnlovene i Danmark, Sverige og Finland *Studia anthroponymica Scandinavica*, 1991, nr. 9. - S.119-132.

- Søndergaard G. Navnegivning og navnepraksis *Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1974-76.* - København, 1977.
- Søndergaard G. *Bogen om personnavne: oprindelse, historie, brug.* - København: Politikens håndbøger, 1979.
- Sørensen H. S. *Word-Classes in Modern English with special reference to Proper Names with an introductory theory of grammar, meaning and reference.* - Copenhagen: Københavns Universitet. Gad, 1958.
- Sørensen H.S. *The Meaning of Proper Names with a definiens formula for proper names in modern English.* - Copenhagen: Gad, 1963.
- Trudgill P. Sex, covert prestige and linguistic change *Language in society.* - London - New York: Cambridge: University Press, 1972. V.1.- P.179-195.
- Tryti T. *Norsk slang.* - Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Vinje F-E. *Moderne norsk avisspråk.* - Oslo: Norsk språknemnds skrifter, 1970.
- Vinje F-E. *Moderne norsk.* Universitetsforlaget, 1976.
- Vinje F-E. *Moderne norsk.* Universitetsforlaget, 1987.
- Vinje F-E. *Skriveregler.* - Oslo: Aschehoug Bokmål, 1984.
- Vinje F-E. *Språkrapport nr. 21991.* - Oslo: NRK, 1991.
- Western A. *Norsk riksmålsgrammatikk for studerende og lærere.* - Kristiania: Aschehaug, 1921.
- Zareba A. Anthroponyms and their place in the system of language *Proceedings of 13th International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21-25, 1978.* - Wrocław, 1981, Vol.1. -P.51-61.
- Zilliacus K. Ortnamen i Houtskär. En oversikt av namnforrådets sammansætning *Studier i nordisk filologi*, 1966. Bd.55. - S.19-87.
- Zilliacus K. Diskussionsinlæg Terminologi inom ortnamnsforskningen *NORNA-rapporter.* - 1973, B.1. - S.28-29.

Primærkilder:

- A-Magasinet, Oslo
- Aftenposten, Oslo
- Alhaug G. Noen trekk ved fornamna i Nord-Noreg *Studia anthroponymica Scandinavica.* - 1985, #3. - S14-37.
- Arbeiderbladet, Oslo
- Arbeidsgiveren, Oslo
- Bokspeilet, Oslo
- By og Bygd, Oslo
- Bøygen, UiO
- Cavling H. Legen på Svanø. - Oslo: Den Norske Bokklubben, 1964.
- Dagbladet, Oslo
- Dagens Næringsliv, Oslo
- Evensmo S. *Englandsfarerne.* - Oslo: J.W.Cappelen Forlag a.s., 1968.
- Falkberget J. *Den fjerde nattevakt.* - Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1975.

Fremskritt, Oslo

Grieg N. Skibet gaar videre. - Oslo: H.Aschehoug & Co (W.Nygaard), 1938.

Grieg N. Ung må verden ennu være. - Oslo: H.Aschehoug & Co (W.Nygaard), 1938

Harsson M. Terrengnemne frå Ål Institutt for namnegransking (Norsk stadnamnarkiv) Årsmelding 1983. - Oslo 1984.

Hoel, S. Møte ved milepelen. - Oslo: Gyldendals Bokklub, 1978.

Ibsen, B. 1948: De tre. - Oslo: Gyldendal norsk Forlag, 1948.

Jenshus, G. Geografi for ungdomsskolens 7. klasse. Bokmål. - Oslo: Aschehoug, 1967.

Kittelsen E. Tiu. - Oslo: Aschehoug, 1980

Kittelsen E. Abiriels løve. - Oslo: Aschehoug, 1988

Kringsjaa, Christiania, 1894

Lille Fokus. - Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), 1973.

Lønnebotn I. Knekk meg litt kjærlighet. - Bergen: Den norske bokklubben, 1989.

Mitchell H. Legen på Svanø. - Oslo: Gyldendals Bokklubb, 1964.

Mykle A. Sangen om den røde rubin. - Oslo: Cappelen, 1976.

Mykle A. Lasso rundt fru Luna. - Oslo: Cappelen, 1978.

Namn og Nemne, Bergen

Navnedagskalender. - Oslo: Almanakkforlaget, 1990.

Norsk Misjonstidende

Queen E. En morder i familien? - Oslo: Den norske bokklubben, 1980.

Sandel C. Alberte og Jakob. Oslo: J.W.Cappelen Forlag as, 1950.

Sjostakovitsj, D. Memoarer. - Oslo: Cappelen, 1980.

Teknisk Ukeblad, Oslo

Telefonkatalogen Oslo (Hvite sider). - Oslo, 1991.

Tidsskrift for samfunnsforskning, Oslo

Verdens Gang, Oslo.

TILLEGG I - NUMERUS

Spørreskjemaet utfyllt av informantene

Alder . . . Kjønn . . . Yrke/Utdannelse . . . Tegn en ring rundt det riktige svaret	Umulig	Teoretisk mulig men uvanlig i dagligtale	Mulig	Fullt mulig	Bemerkninger
1	2	3	4	5	6
1-A. Jeg kjenner tre Ole'r. -B. Jeg kjenner tre Marit'er.	1- A 1- B	1-A 1-B	1-A 1-B	1-A 1-B	

Videre følger en liste av setningene i spørreskjemaet:

- 1-A. Jeg kjenner tre Ole'r.
-B. Jeg kjenner tre Marit'er.
-C. Jeg kjenner seks Svein'er og fire Knut'er.
-D. Jeg kjenner seks som heter Svein og fire som heter Knut.
-E. Jeg kjenner to Åser.
- 2-A. Det sitter to Per'er ved bordet.
-B. Det bor to Påler i huset vårt.
-C. Vi har tre Vigdis'er og tre Torbjørn'er i klassen.
-D. De har to Britter i familien sin.
-E. Nå er det to Maria på besøk hos oss.
-F. Nå er det to Maria'er på besøk hos oss.
- 3-A I gruppen har vi to Steinar.
-B. I gruppen har vi to Steinar'er.
- 4-A. Jeg kjenner to Bjørg.
-B. Jeg kjenner to Bjørg'er.
-C. Begge Bjørg er mine gode venninner.
-D. Begge Bjørgene er mine gode venninner.
- 5-A. Det er to Stein i gruppen vår.
-B. Det er to Stein'er i gruppen vår.
-C. Begge Stein er gode venner.
-D. Begge Stein'er er gode venner.
- 6-A. Vi kan snakke om to Amerika, skjønt de er to deler av en verdensdel.
-B. Vi kan snakke om to Amerika'er, skjønt de er to deler av en verdensdel.
- 7-A. Det fins to Amerika - ett for de rike og ett for de fattige.
-B. Det fins to Amerika'er - ett for de rike og ett for de fattige.
- 8-A. Det fins minst to Georgia - ett i USA, et annet i Sovjet.
-B. Det fins minst to Georgia'er - ett i USA, et annet i Sovjet.
-C. Det fins minst to områder som kalles Georgia - ett i USA, et annet i Sovjet.

- 9-A. Det er tre Themsen i verden.
 -B. Det er tre Themsen'er i verden.
 -C. Det er tre elver med navnet Themsen i verden.
 -D. Vet du hvor disse Themsen'ene ligger?
- 10-A. Det fins to Oxford - én i USA, en annen i Storbritannia.
 -B. Det fins to Oxford'er - én i USA, en annen i Storbritannia.
 -C. Det fins to byer som heter Oxford - én i USA, en annen i Storbritannia.
11. Sammenlikner vi flateinnholdet av Sovjetunionen med flateinnholdet av Belgia, kan vi si at
 -A. ett Sovjetunionen er lik 736 Belgia'er.
 -B. ett Sovjetunionen er 736 Belgia.
12. Hvis vi snakker om befolkningen i Toyo, kan vi si at
 -A. én Tokyo er lik to Leningrad.
 -B. én Tokyo er lik to Leningrad'er.
 -C. Tokyo er dobbelt så stor som Leningrad.
- 13-A. Jeg kjøpte meg en Ibsen.
 -B. Jeg kjøpte meg en Ibsen-bok.
 -C. Jeg har seks Ibsen'er i forskjellige utgaver i bokhylla.
 -D. Jeg har seks Ibsen-bøker...i bokhylla.
- 14-A. Jeg har en Munch på veggen.
 -B. Jeg har et Munch på veggen.
 -C. Jeg har et Munch-bilde på veggen.
 -D. Jeg har to Munch'er på veggen.
 -E. Jeg har to Munch-bilder på veggen.
- 15-A. Jeg hørte et musikkstykk av Mozart i dag. Det var nydelig.
 -B. Jeg hørte et Mozart i dag. Stykket var nydelig.
 -C. Jeg hørte tre Mozart'er med samme orkester.
 -D. Jeg hørte tre plater med Mozart i samme innspilning.
- 16-A. Jeg hørte en Caruso som er litt under 20 i dag.
 -B. Jeg hørte to Caruso'er i dag. Begge er unge og meget begavede.
 -C. Jeg hørte et Caruso i dag. Jeg har ikke hørt dette stykket på lenge.
 -D. Jeg kjøpte to Caruso'er. Begge platene liker jeg veldig godt.
- 17-A. Begge Wergelandene, både far og sønn, dannet epoke i sitt lands kultur.
 -B. Begge Tolstoj'er, som ikke er i slekt, er veldig godt kjent i fedrelandet.
 -C. Begge Tolstoj'ene, som ikke er i slekt...
- 18-A. Jeg fikk to bøker av Leo Tolstoj til fødselsdagen.
 -B. Jeg fikk to Tolstoj'er til fødselsdagen.
 -C. Jeg fikk to Tolstoj'er - både Leo og Aleksej - til fødselsdagen.
19. Gregor er navn på 16 paver. Altså var 16 paver
 -A. Gregor.
 -B. Gregor'er.
20. Vi vil ikke reise med
 -A. "Titanic"er.
 -B. "Titanic"ene.

- Vi foretrekker noe mindre flott, men mer sikkert og trygt.
21. Alle disse Jacksonene og Madonnaene er jeg blitt lei av.
  - 22-A. Alle har sine Waterloo'er.
    - B. Alle har sitt Waterloo.
  - 23-A. Johan i dag og Johan for ti år siden er to forskjellige Johan'er.
    - B. Cuba før og etter revolusjonen er to forskjellige Cuba'er.
  24. Filmen "Platoon" ble nominert til åtte
    - A. Oscarer.
    - B. Oscar.
    - C. Oscar-priser.
  25. Det hender ikke så ofte at man treffer en filmregissør som er belønnet med tre
    - A. Gulløver.
    - B. Gulløve-priser.
    - C. Gulløve.
  26. Jeg har skaffet meg to "Brand"er i forskjellige utgaver.
  27. Speilene omkring henne viste et dusin forskjellige Janer.
  28. "Redde for nye Tsjernobyler" (tittel).
  29. Konsertsalen har
    - A. to Fazioli.
    - B. to Faziolier.
  30. Museet eier
    - A. fire Weidemann.
    - B. fire Weidemannen.
    - C. fire Weidemenn.
  31. Avdelingen disponerer
    - A. to Opel.
    - B. to Opeler.
    - C. to Opler.
  32. Tellefsen har
    - A. to Stradivarius.
    - B. to Stradivariuser.

TILLEGG II - KASUS

Spørreskjema for informanter

Fins det noen forskjell i betydning og bruk mellom

1 - A, B, C; 2- A, B, C; 3 - A, B; 3 - C, D; 3 - E, F; 4 - A, B; 4 - C, D

og i så tilfelle, hvilken? Hva er det som er å foretrekke? Hvorfor?

1 - A. To bilder av Henry Matisse, "Stilleben med frukt og mugge" og "Luxembourg-haven" ble kjøpt for 8000000 pund.

- B. Henri Matisse's "Stilleben med frukt og mugge" og...

- C. Henri Matisse-bildene "Stilleben med frukt og mugge" og...

2 - A. Regjeringen Syse tiltrådte i 1989.

- B. Syse-regjeringen tiltrådte i 1989.

- C. Syses regjering tiltrådte i 1989.

3 - A. Arbeiderpartiets medlem Carl Erik Schjøtt Pedersen hevdet at...

- B. Arbeiderpartiets Carl Erik Schjøtt Pedersen hevdet at...

- C. Sps parlamentariske leder Anne Enger Lahnstein vil stemme mot at...

- D. Sps Anne Enger Lahnstein vil stemme mot at...

- E. Den oppgaven har Høyres Kåre Willoch tatt seg av.

- F. Den oppgaven har Høyres representant Kåre Willoch tatt seg av.

4 - A. Sørkoreaneren Jae Wam Kang har nettopp gjort europeer av seg.

- B. Sørkoreanske Jae Wam Kang har nettopp gjort europeer av seg.

- C. Nederlandske Jon Stelling skal nå filme "Den flyvende hollender".

- D. Nederlenderen Jon Stelling skal nå filme "Den flyvende hollender".

TILLEGG III - GENUS

Spørreskjemaet utfylt av informantene

1. Hvordan tror du det så ut i den/det gamle Kristiania?
2. Jeg fikk ikke hørt "Sølvet" av Lammers, men vet at den/det ble sunget i radioen.
3. Milano er gammel/gammelt. Den /det er blant de vakreste byene i Italia.
4. Thomas Manns "Huset Boddenbrooks" *er rik/rikt på hendelser.
5. Sovjetunionen er stor/stort og full/fullt av politikere som vil skape sin egen/sitt eget Sovjetunion.
6. Har du sett "My Fair Lady" på Rogaland Teater, eller kanskje lest om den/det?
7. Den/Det/De vakre Filippinene er en fattig stat.
8. Det er en travel handel i Steen&Strøm, og den/det/de har problemer med høytaleranlegget, som er svært viktig for den/det/dem.
9. "Stjernen" var god/godt/gode. Den/Det/De vant 4-0.
10. Har du sett "Skriket" av Munch? Hva synes du om den/det?
11. De bor på Nord-Borneo. Den/det ligger i Stillehavet.
12. I går kveld kjøpte jeg flere aviser og begynte som vanlig med min/mitt VG.
13. De spiser middag klokken 5 på "Don Quijote". Den/Det ligger ved siden av Frogner kirke.
14. Det ble skrevet mye om "Scandinavian Star" på grunn av brannen om bord i den/det.
15. Har du vært med i Unge Venstre selv, eller har du bare hørt om den/det/dem av kameratene dine?
16. Familien Olsen har flyttet. De bor nå i Sandefjord, og har bare godt å si om den/det.
17. Jeg har lest om a-ha med dens/dets/deres fine melodier og rytmer.
18. Min/Mitt lille Passopp er verdens snilleste hund.
19. "De Grønne" var skeptisk/skeptiske til slike rykter.
20. Jeg leser "By og Bygd" ofte og setter stor pris på den/det.
21. De bor i Nord-Borneo. Den/Det er ikke så tett befolket.
22. Balkanfjella er svært malrisk/maleriske. Andes er også vakker/vakkert/vakre. Jeg liker den/det/dem mye bedre.
23. Den/Det kjempestore Hydro eier nå Freia-Marabou.
24. Sverige var uheldig/uheldige, mens Norge var suveren/suverent/suverene og vant 3-0.
25. Sogn og Fjordane er full/fullt/fulle av fjell.
26. Det er skrevet mye om den/det vakre Dovre og den/det/de praktfulle Rondane.
27. Toyota er kvalitet. Den/Det/De har alt du krever av en moderne bil.
28. Har du sett "Brødrene Løvehjerte"? Likte du den/det?

29. Hun pleier å bo på "Plaza". Den/Det er virkelig flott.
30. Har du sett "Furuset" i aksjon? Hva synes du om den/det/dem?
31. Vi bor like ved Glomma. Den/Det er så vakker/vakkert i vårflom.
32. Nora gikk med underskudd i flere år, men den nye ledelsen driver den/det med overskudd.
33. I finalens nest siste runde skulle Sovjet møte den/det/de fremgangsrike Filippinene.
34. Har du sett Rodins "Romeo og Julia"? Er den /det/de ikke veldig fin/fint/fine?
35. Tellefsen eier en/et Stradivarius.
36. Det henger en/et ekte Munch på veggen.

* I tilfelle "vanskelig" navn eller kontekst ble det gjort nødvendige forandringer i barneversjonen av spørreskjemaet, f.eks.: Har du lest "Ole Brumm?"; Har du sett "Henrik og Pernille?" osv.

